

militaire spectator

WAARIN OPGENOMEN
DE OFFICIËLE
MEDEDELINGEN VAN
DE KONINKLIJKE
LANDMACHT EN DE
KONINKLIJKE
LUCHTMACHT

Zien zonder
gezien
te worden . . .

(zie blz. 118)

militaire spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

Secretaris:
Denijsstraat 135, 2551 HJ Den Haag

Ledenadministratie:
K. Doormanlaan 274,
2283 BB Rijswijk

HOOFDREDACTEUR:

P. L. Hoevers
brigade-generaal der infanterie

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

W. C. Louwerse
kolonel van de Koninklijke
luchtmacht

REDACTEUREN:

J. M. J. Bosch
majoor der cavalerie

Ir. G. M. van der Laan
brigade-generaal van de techn. staf

drs. J. W. M. Schulten
luitenant-kolonel van de
verbindingsdienst

CORRESPONDENTIE:

Spul 47, 2511 BL Den Haag
Tel. (070) 72 13 68

ABONNEMENTEN:

f 30,-, buitenland f 40,- per jaar.
Losse nummers f 2,75

ADVERTENTIES:

N.V. Noord-Nederlandse Drukkerij
Postbus 6, 7940 AA Meppel
Telefoon (05220) 7 09 11
Contractprijzen op aanvraag

NADRUK VERBODEN

94 Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

95 Militair en politiek

97 Koningshoofden en kernkoppen. De wisselende objecten van vaderlandse verontrusting tussen gouden en nucleaire eeuw, door J. R. Evenhuis, journalist

107 Rechtsbescherming voor dienstplichtigen tegen onjuist overheidsbestuur, door mr. C. H. Blok, ritmeester der cavalerie

118 Verkenningseenheden, door J. R. Mulder, ritmeester der cavalerie

126 Ruim een kwarteeuw Duitse marinepolitiek (1918-1945), door H. Toorenvliet, publicist

138 Boeken

139 Vakpers: Verrassing en misleiding — Gewonden-transport — Munitie — Keuringen

OFFICIELE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT
KONINKLIJKE LUCHTMACHT

Uit de landmacht- en luchtmachtorders

LaO 73020 (82.2/12) / LuO 73517 (82.2/12). Regeling vervoer ter zake van gezinsbezoek voor in de Bondsrepubliek Duitsland en België wonende militairen die om redenen van dienst tijdelijk in Nederland verblijven (herdruk, oktober 1984).

LaO 78016 (81/44) / LuO 78515 (81/38). Reisbesluit militairen 1978 (herdruk, oktober 1984).

LaO 83005 (51.15/113) / LuO 83503 (51.15/106). Regeling vervoer voor rijksrekening bij verlof voor in het buitenland verblijvende militairen alsmede voor uit het buitenland afkomstige dienstplichtigen die in Nederland hun militaire dienstplicht vervullen (herdruk, oktober 1984).

LaO 73010 (78/397). Cursus voortgezette militaire vorming aan de Hogere Krijgsschool (herdruk, oktober 1984).

LaO 80020 (78/475). Cursus stafdienst aan de Hogere Krijgsschool (herdruk, oktober 1984).

LaO 80021 (78/476). Cursus staforiëntatie aan de Hogere Krijgsschool (herdruk, oktober 1984).

LaO 84007 (23.1/94). Instelling commissie van advies voor de aanstelling tot leerling-beroepsonderofficier voor onbepaalde tijd bij de onderscheidene wapens en dienstvakken van de Koninklijke landmacht.

LaO 77009 (23.1/79). Adviescommissie-II bij de Koninklijke landmacht (herdruk, december 1984).

LaO 77010 (23.1/80). Adviescommissie-III bij de Koninklijke landmacht (herdruk, december 1984).

LaO 79014 (21/49) / LuO 79510 (21/46). Interimregeling faciliteiten belangenverenigingen van militairen (herdruk, november 1984).

LaO 84008 (51.2/127). Groot verlof en klein verlof in afwachting van groot verlof voor dienstplichtigen der Koninklijke landmacht.

Lumed 510-84 (85/27). Aanwijzing m.b.t. dienststukken.

Lamed 014-84 (53/77) / Lumed 511-84 (53/76). Onderscheidingsteken voor langdurige dienst als officier.

Lamed 016-84 (78/518). Opleiding tot beroepsofficier.

Lamed 017-84 (78/519) / Lumed 515-84 (78/178). Opleiding tot adjudant-onderofficier der militaire administratie.

Lamed 019-84 (03/11) / Lumed 516-84 (03/9). Aanwijzing als deviezenrechtelijke ingezetene.

Lamed 515-84 (55.12/67) / Lumed 513-84 (55.12/70). Betalingsdata militaire bezoldiging 1985.

Lamed 017-77 (81-42). Aantekening in het militair paspoort omtrent de kennis die een militair chauffeur heeft van mili-

taire voertuigen behorende tot de categorie waarvoor het militair rijbewijs C is vereist (herdruk, november 1984).

Lumed 512-84 (23.3/11). Opheffing Projectorganisatie „Personeelsconsequenties Structuurmaatregelen 1983” (PPSM 83).

Lumed 514-84 (23.3/12). Opheffing Projectorganisatie „Personeelsconsequenties Herstructurering Geleide Wapens” (PPCHGW).

Lamed 010-72 (02/33) / Lumed 513-72 (02/33). Aanwijzing tot straffen bevoegde commandanten (herdruk, december 1984).

Lamed 018-82 (55.5/85) / Lumed 516-82 (55.5/82). Inkomensgrens vrijwillige ziekenfondsverzekering (herdruk, december 1984).

Lamed 018-84 (78/3851). Studie hogere militaire vorming 1985/1987 aan de Hogere Krijgsschool.

Lamed 020-84 (78/397m). Cursus voortgezette militaire vorming aan de Hogere Krijgsschool.

Lamed 021-84 (78/520). Omscholing tot administrateur.

Lamed 022-84 (78/521). Opleiding loen sportinstructeur.

Lumed 517-84 (51.13/64). Benoeming tot officier bij de dienstgroep van de officieren van de Koninklijke luchtmacht.

Lumed 518-84 (55.3/236). 37e Tweedaagse militaire prestatietoets.

De aandacht wordt erop gevestigd, dat officieren, die maandelijks van Rijksweg de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit dienen bekend te maken aan de administratie van de eenheid waarbij zij in onderhoud zijn.

Militair en politiek

MS Dat de militair als staatsburger naast zijn militaire professie, en ik bedoel hiermee in zijn vrije tijd, zich actief kan bezighouden met gemeente-, provinciale en landelijke politiek staat, meen ik, in het algemeen niet ter discussie. Heel wat militairen voelen zich aangetrokken tot die actieve politiek en hebben aldus hun gewaardeerde bijdrage geleverd.

Politiek bedrijven tijdens of gerelateerd aan de uitoefening van de militaire functie heeft zeker niet een ieders instemming. Het vertegenwoordigen van de officiële standpunten van defensie inzake vredes- en veiligheidsvraagstukken is evenwel inherent aan bepaalde functies. Anders ligt dat bij militaire functionarissen die à titre personnel afwijken van deze officiële standpunten en die meningen in het openbaar ventileren. Daarbij dient te worden bedacht, dat functie en rang niet altijd zijn los te koppelen van de persoon.

Dient evenwel de defensieorganisatie, en derhalve haar functionarissen, actieve, op vredes- en veiligheidsvraagstukken gerichte politiek te bedrijven of dient de militair in dezen apolitiek te zijn?

De Stichting Maatschappij en Krijgsmacht heeft over dat onderwerp onlangs te 's-Gravenhage een congres georganiseerd met als titel „Krijgsmacht en politiek”. Na de wetenschappelijke benadering van de vraag is men ingegaan op de praktische toepassing door o.m. de militaire belangenverenigingen.

Een van de gastsprekers was luitenant-kolonel dr. A. A. Klumper, die het onderwerp van wetenschappelijke zijde benaderde. Hoewel zijn voordracht, en die van de vijf andere sprekers, wordt gepubliceerd in een brochure van de Stichting lijkt mij het standpunt van Klumper interessant genoeg om ook in de Militaire Spectator daaraan enige

aandacht te besteden. Kern van zijn betoog is dat de professionele militair zich niet meer kan distantiëren van de politiek inzake vrede en veiligheid. Doelstelling en functie van de krijgsmacht zijn zeer sterk verweven geraakt met de buitenlandse politiek en het veiligheidsbeleid. Dat lag, volgens Klumper, vóór de Tweede Wereldoorlog anders. Toen werd veel meer beklemtoond dat de krijgsmacht het (apolitieke) instrument van de regering was om ook met militaire middelen bij te dragen aan de oplossing van geschillen.

Na 1945 gingen personen en instellingen buiten de politiek en krijgsmacht zich intensiever dan ooit bemoeien met de problemen van vrede en veiligheid. Dat gebeurde vooral op die gebieden waarop men mogelijke oorzaken van oorlog kon bestrijden (bestrijding armoede, economische samenwerking, onderwijs, bescherming mensenrechten). De krijgsmacht kreeg concurrentie, vooral in de pogingen tot het realiseren van wat men duurzame, „echte” of positieve vrede noemde. In deze ontwikkelingen kreeg de actieve functie van de krijgsmacht (het voeren van oorlog) steeds minder nadruk in de samenleving, in de politiek en zelfs in de strategie. Dat ging sterk ten gunste van de passieve functie: het voorkomen van oorlogen en afschrikking.

In zijn betoog werkte Klumper die passieve functie als volgt uit. Er zijn kennelijk verschillende niveaus van vrede, namelijk *de hogere*: het duurzaam, vreedzaam naast elkaar voortbestaan van volkeren, dat is de positieve vrede; en *de lagere*, de afwezigheid van oorlog, de negatieve vrede. Het hogere niveau is eigenlijk een doel op termijn, dat voornamelijk kan worden gerealiseerd door niet-militaire inspanningen (zoals diplomatieke, sociaal-economische, educatieve, culturele en hu-

manitaire activiteiten). Dergelijke inspanningen kunnen zich echter, volgens Klumper, niet (voldoende) ontplooiën indien het lagere niveau van vrede niet is gegarandeerd. De afwezigheid van oorlog is dus voorwaarde om te kunnen streven naar (en eventueel het realiseren ervan) de positieve vrede. Voor de garantie van dat lagere vredesniveau is de krijgsmacht verantwoordelijk dank zij de afschrikking; en deze werkt alleen maar indien de mogelijkheid om de actieve taak goed te willen en te kunnen uitvoeren voortdurend blijkt.

Voor deze oorlogafschrikkende taak dient de krijgsmacht dus goed te functioneren en te zijn uitgerust. Daarin ligt de primaire taak van de militaire professie. Bovendien dient ook de militair te streven naar positieve vrede. „Hij zal zijn positie moeten bepalen binnen de samenleving waarvan de wortels liggen in de veiligheidsinstitutie . . .”,

aldus Klumper. „Daarbij moet het hem duidelijk zijn dat het monopolie t.b.v. vrede en veiligheid niet alleen in handen is van de krijgsmacht. De militair functioneert in het netwerk van zijn verantwoordelijkheid voor zijn eenheid, de politieke verantwoordelijkheid van de krijgsmacht en maatschappelijke betrokkenheid. Alles in de juiste omvang en met de juiste accenten natuurlijk. Maar overduidelijk blijkt dat de daarbij vereiste militaire vakbekwaamheid breder is dan weleer; het militaire beroep is er niet gemakkelijker op geworden en zeker complexer. Een dergelijke bekwaamheid zal — in al haar complexiteit — evenwel uitgangspunt moeten zijn bij opleidingen, vorming en begeleiding in de praktijk van onze beroepsofficieren en -onderofficieren.”

Een mening en een aanbeveling die alleszins de moeite van het overdenken waard zijn.

KONINKLIJKE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP

Op woensdag 6 maart 1985 te 13.30 uur houdt de vereniging voor leden en introduc e(s) een bijeenkomst in het officiershotel van de Oranje-Kazerne, Deelenseweg 10 te Schaarsbergen, waar het Royal Air Force Aerospace Briefing Team (Wing Commander R. Essai en medewerkers, leden van het RAF College of Air Warfare) een presentatie zal verzorgen over het onderwerp

Military applications of space

[Some backgrounds to orbital mechanics — Reconnaissance from space — Aerospace warfare]

Na afloop wordt, als gebruikelijk, gelegenheid tot discussie geboden.

Introductie: d.t.v. de secretaris, kol W. F. Anthonijsz, Frederikkazerne, gebouw 110, Postbus 90701, 2509 LS Den Haag (tel. tijdens diensturen (070) 73 24 33).

J. R. Evenhuis
journalist

Koningshoofden en kernkoppen

De wisselende objecten van vaderlandse verontrusting tussen gouden en nucleaire eeuw

Vlak bij de plaats — namelijk ook op de Plaats in Den Haag — waar in 1672 de moord op de De Witten geschiedde, heeft zich in 1649 een ander moorddadig tafereel van politieke betekenis afgespeeld. Men zal die affaire echter niet zo gemakkelijk meer in een Nederlands geschiedenisboek, met inbegrip van de uitvoerigste over de zeventiende eeuw, vinden. Professor Blok, die omstreeks 1900 zijn *Geschiedenis van het Nederlandse volk* schreef, is bij mijn weten de laatste die behoorlijk melding ervan heeft gemaakt. Daarna schijnt de episode uit het algemene historische besef van de Nederlander te zijn weggezonden.

Dat is tot op zekere hoogte verklaarbaar, want het was om zo te zeggen een „extraterritoriale” geschiedenis. Die moord van 1649 werd gepleegd op een diplomatieke figuur, een man die door Cromwell met grote volmachten naar de Republiek was gestuurd om de Staten-Generaal tot een alliantie met Engeland te bewegen. De moordenaars waren echter ook Engelsen, naar het continent gevluchte anti-cromwellianen, en in zoverre kreeg hier slechts een Engels-Engelse politieke vete haar bloeddorstige beslag. En nu was het wel zo dat Den Haag in 1649 over die affaire niet minder op zijn kop stond dan Londen anno 1984 over die rond de moordende Libiërs, van vaderlandse geschiedenis was daarbij, strikt bekeken, geen sprake.

Bekijkt men deze zaak echter in een wat ruimer verband, dan past grote verbazing over de ongelijke behandeling die de beide moordpartijen op de Haagse Plaats bij onze vaderlandse historici hebben ondervonden. De moord op de De Witten was natuurlijk een enorme gebeurtenis, maar hun rol was reeds uitgespeeld toen zij werden omgebracht. Hier werd jakhalsachtig wraak genomen op tot machteloosheid gedoemden. Een fenomeen dat in de geschiedenis van Nederland helaas vaker is voorgekomen.

Met de moord op de emissario van Cromwell, hoe onschuldig onze Republiek als zodanig daaraan dan ook mocht zijn, kwam daarentegen iets op gang dat van grote betekenis voor ons zou worden. Al die vaderlandse historici die het incident uit hun verhalen meenden te kunnen elimineren, hebben het publiek iets onthouden waaruit in feite veel méér viel te leren dan uit die trieste De Wittenzaak. Het was toen namelijk de eerste keer dat een Nederlandse publieke opinie zich zó onbere-deneerd op sleeptouw liet nemen dat de regering van dit land haar politiek niet meer kon uitvoeren hoewel zij het zeker meer bij het rechte eind had dan al die verontwaardigde mensen die haar van haar beleid wilden afhouden.

Over de problematiek van gezantenmoorden heeft de Britse diplomaat Sir Geoffrey Jackson (*Concorde diplomacy*. Londen (1981)116) geschreven dat zij zo betreurenswaard zijn omdat Pavlovs geconditioneerde reflex hier in dienst wordt gesteld van de omverwerping van regeringen „by the powerful leverage of the vicarious”. Zo schijnen er ook in 1649 in de Republiek maar weinig mensen te zijn geweest die het bewind van Cromwell deze schok níét van harte gunden.

Revolutie en koningsmoord in Engeland

In januari 1649 was in Londen koning Karel I door een zegevierende revolutie op het schavot gebracht. Zijn aanhangers waren definitief verslagen en hadden voor een groot deel hun heil gezocht in een vlucht naar het continent. In Nederland bevonden zich ook verscheidene van die royalistische uitwijkingen, nog vers onder de indruk van het ongehoorde dat — voor het eerst — een volk zich aan zijn koning had durven vergrijpen. (De Engelsen hebben nooit als bijzonder revolutionair bekend gestaan, maar in dit opzicht anticipeerden zij een volle anderhalve eeuw op

een van de diepst ingrijpende handelingen van de Franse revolutie.)

Voorals in Den Haag hadden Karels aanhangers zich geconcentreerd want daarheen had de zoon van de geëxecuteerde, de latere Karel II, zich mede om familiale redenen in veiligheid gesteld. Hij was namelijk de zwager van onze prins Willem II, en de Oranjes konden nauwelijks anders doen dan hem goed logies verschaffen. Rond die jongeman vormde zich een hele kolonie.

Nu weten wij uit onze eigen eeuw hoe regeringen die op een enigszins gewelddadige wijze aan de macht zijn gekomen, tegen zulke „emigranten” aankijken. Hoe dat zij, de cromwellianen onderschatten de politieke implicaties niet. En zij deden dat des te minder aangezien stadhouder Willem II geen enkele twijfel liet over waar hij stond. Deze Oranjetelg was in 1649 niet slechts bezig met allerlei machinaties om zijn macht binnen de Republiek uit te breiden, hij stuurde tegelijkertijd aan op een oorlog met Engeland; de cromwellianen moesten hun straf ervoor krijgen dat zij zijn schoonvader op het schavot hadden gebracht.

Tegen dat risico uit de Republiek wilde Cromwell dus iets ondernemen. Hij heeft in Nederland niet zo'n goede reputatie, maar een feit is dat zijn methoden poeslief waren. Bovendien moet men bedenken dat hij een opmerkelijk zwak voor onze Republiek heeft gehad. Hij zag de Engelse revolutie als een verlengstuk van de onze. Hij schijnt ook nooit helemaal goed te hebben begrepen waarom de Nederlandse protestantse republiek, hoofdzakelijk vanwege de Oranjedynastie en haar grote aanhang in den lande, zich zó fel tegen zijn eigen protestantse republiek heeft gekeerd dat zij daarvoor ten slotte vol animo een oorlog met Engeland overhad.

Aan hem lag het in elk geval niet dat het tot dat conflict kwam, en van tijd tot tijd is die waarheid, mirabile dictu gezien zijn oorlogszuchtige reputatie bij ons, ook doorgedrongen tot een meer objectieve Nederlandse geschiedschrijving. Zo heeft de *Algemene geschiedenis van de Nederlanden* het over „Cromwells overbekende afkeer van oorlog tegen de andere protestantse republiek” (dl 8 (1979)272).

Cromwells ambitie: federatie met de Nederlanden

In 1649, na de „koningsmoord” die de Nederlan-

ders in alle staten had gebracht, viel er voor hem in de betrekkingen met de Republiek oneindig veel te „normaliseren”. De Staten-Generaal hadden, de stemming in het land beseffende, al voordien allerlei omwegen gezocht om het nieuwe revolutionaire parlementaire bewind in Engeland niet rechtstreeks te behoeven erkennen. In Den Haag lieten zij, de kat uit de boom kijkende, zowel een officiële representant van de koning als een zeer officieuze vertegenwoordiger van het parlement resideren. Bovendien waren zij bang voor de reacties van prins Willem, die popelde om Nederlandse soldaten in de Engelse burgerstrijd te werpen. En hij kon tenslotte het bevel daartoe geven, omdat hij kapitein-generaal van de Unie was.

Onaangenaam was de situatie echter niet eens in de eerste plaats voor de representant van de Engelse koning die eigenlijk niets meer te representeren had. Zij was het vooral voor Walter Strickland, diens antipode van parlamentszijde. De man leefde hoogst gevaarlijk. Hij kon nagenoeg geen stap in Den Haag verzetten zonder dat achter hem wel een of ander sujet opdook dat hem iets kwaads leek te willen aandoen. En bij de Staten-Generaal werd hij liever niet dan wel ontvangen voor zijn boodschappen want daaruit vloeiden meestal hele volksoplopen voort.

Zo kwam Cromwell, in de hoop wat meer schot in de zaak te brengen en met de Staten-Generaal nu eindelijk eens het probleem van die in de Republiek zo actieve emigranten te kunnen aansnijden, op de gedachte iemand met een speciale missie naar Den Haag te sturen, en wel een man die in Nederlandse aangelegenheden kon worden beschouwd als expert: een ex-Nederlander, domineeszoon uit Noord-Holland die, nadat hij eenmaal geheel was verengelst, zich een vooraanstaande plaats had verworven in zijn, Cromwells, parlamentspartij. Die man, Isaac Dorislaus geheten — zijn Nederlandse vader heette Doreslaer — had opdracht met de Staten-Generaal te spreken over niets meer of minder dan een federatie tussen de twee protestantse republieken. Dat was geen geringe zaak. In de gehele Engelse geschiedenis heeft slechts één staatsman zo'n aanbod aan een continentaal land durven herhalen, en wel Churchill in 1940 aan het adres van Frankrijk toen hij meende dat hij daarmee een al half verslagen Frans leger nieuwe kracht kon geven. Zo dacht Cromwell klaarblijkelijk ook dat de Staten-Generaal

Isaac Dorislaus (?-1649), naar een gravure van R. Vinkeles
(foto Iconographisch Bureau)

raal een bijzondere aanmoediging nodig hadden om het probleem van de royalistische emigranten in Nederland, die hem een doorn in het oog waren, met grotere ijver aan te pakken.

Verkeerde man op de verkeerde plaats

Helaas, denkende daarvoor de allerbeste man te hebben uitgekozen, had hij nu juist de allerongeschikste genomen. Isaac Dorislaus mocht dan wel in Nederland zijn geboren, geheel zijn goodwill hier had hij al volkomen verspeeld voor hij ook maar in Den Haag was gearriveerd. Cromwell had namelijk het in heel Den Haag bekende feit verwaarloosd dat de voornaamste bijdrage die Dorislaus aan de Engelse revolutie had geleverd, erin had bestaan dat hij zo'n scherp jurist was en dat men in 1648 hem had uit- en aangezocht om als fiscaal het incriminerende materiaal tegen de koning te verzamelen en de akte van beschuldiging tegen hem op te stellen. Met animo had hij die taak op zich genomen. Kortom, Cromwell zond een „koningsmoorder” naar Den Haag, op een moment dat daar de verontwaardiging over die wandaad van de Engelse revolutie nog volkomen vers was. Tegenwoordig zou men dat betitelen als een „provocatie”. Dorislaus heeft zijn missie dan ook niet overleefd.

De moord op Dorislaus en wat daarop volgde, had zó in een krant van een paar jaar geleden kunnen staan.

Op 10 mei 1649 arriveerde Cromwells afgezant in de residentie. „In good equipage”, zoals tijdgenoten weten te vermelden, en dat zou erop kunnen duiden dat niemand hem had gewaarschuwd dat hij beter niet zo in de kijker kon lopen, gezien het gevaar waaraan hij blootstond. Bovendien nam hij níét zijn intrek in de gebarricadeerde Engelse (semi)delegatie van Walter Strickland, maar prefereerde een verblijf in *De Zwaan*, een hotel aan de Plaats dat toen een van de oudste en voornaamste gebouwen van Den Haag was, gevestigd als het was in een jachtslot dat hier al veel eerder bestond dan dat op het Binnenhof. De dag daarop werd door de royalisten prompt de eerste moordaanslag op hem gepleegd, die mislukte.

Op 12 mei, om tien uur 's avonds, toen een diplomatiek gezelschap in de eetzaal van het hotel de stand van de Engels-Nederlandse betrekkingen besprak, sloeg het noodlot doeltreffender toe. Gemaskerde mannen drongen het hotel binnen, bliezen de lichten uit en wierpen zich onder het roepen van „Thus dies one of the king's judges”, op een van de heren van het gezelschap. Maar net voor zij deze, een Nederlander, hadden kunnen vermoorden, zagen zij in niet te doen te hebben met de man waarom alles was begonnen. Die zou ook nog zijn ontsnapt als hij in de duisternis een goede deur naar buiten had kunnen vinden. Het zat hem helaas niet mee: hij werd omsingeld en beestachtig afgemaakt.

Engelands eer gekwetst

Zo kreeg officieel Den Haag een probleem op de hals waaraan regeringen die voor beschaafd willen doorgaan altijd bijzonder zwaar hebben getild. Zoiets pleegt hun hele prestige op het spel te zetten. Zij gebruikten dan ook alle middelen om de benadeelde partij genoegdoening te verschaffen. Daarbij kwam dat in dit geval de benadeelde partij in een post-revolutionaire toestand verkeerde, nog labiel was en dergelijke gebeurtenissen maar al te licht zou kunnen aangrijpen om zich van een agressieve kant te laten zien. Wat echter de Staten-Generaal ook deden om Londen die genoegdoening te verschaffen — en

INROEPINGE.

Over de ghene welcke

Dr. ISACUS DORISLAER

den 12 May 1649 in 's Graven-hage hebben vermoort.

VVilhem by der gratie Godts

Prince van Orangie / Grave van Nassou / Catzenelleboge / Vianden / Diets / Uingen / Meurs / Bueren / Leer-dam / &c. Marquis vander Meer ende Dillingshen / Heere ende Baron van Breda / &c. Gouverneur / Capiteyn Generael ende Admirael / mitgaders de Staden over Hollandt / Zeelant / ende Vrieslandt / Allen den ghenen die dese sullen sien erie hoo: en lesen / Salut. Doen te weten, Alsoo tot Onser kennisse gekomen is / dat op gister Avont / kort naer de klokke thien uren seckerere Mans personen tot ontrent twaelf in 't ghesaele n:rest gedeguisiert ende gewapent / sich verbor:ert hebben haer te begeben naer de Herberg: vande Swaen op de Platte alhier inden Hage / ende naer dat sy aende deure geklopt hadden / niet een gedeelte eerst in 't Doo:huys in te vallen / de kaetsen upt te blasen / ende daer naer niet ebelen moede ende force in het binnen Saet / niet tegenstaende het roepen ende resistentie vande Vrouwe vanden Hupse / ende hare Dochteren in te dringen / ende aldaer op eenige personen dewelcke (behalvens de Dienaers) tot twaelfe in getaele / ter Caessel hadden geseten / aen te vallen / ende onder anderen den Persoon van Doctor Isaacus Dorislaer. / op Sondach middag ter selver Herberge upt Engelaend: aen ghecomen / seer wreet ende moordadelicken met elf / ende daer onder twee doodelicke wonden van het leven te berooven / behalven de ghebaerlicke quetsure die aen secker: Nederlant:ch Heer / in de aldaer logerende ende in 't gheselschap zijnde / ende gock aende drie Dienaers vanden gemelten Doctor Dorislaer / als doen mede zijn gemstigeert / Werdende alle 't selve saecken ende een moort van houde ende schrikkelicke consequentie / ende de welcke in een Vant van Justitie gheenints en behoort onghelstraft te blyben. SOO IST, dat wy goet gevonden hebben al boozens wel scherpelicken te interdiceren ende verbieden / gelijk ginterdiceret ende verboden wert nu:cs desen / allen ende eenen peghelicken van wat qualiteyt ofte conditien sy souden moghen zijn / de booz: moordadighe Personen / ofte penant vande selve te Hupsen / Heben / Herberghen / wech helpen ofte verhoeren in eeniger manieren / directelick ofte indirectelick / op p:ne van daer over aenden Upe gestraft te werden / ende ten eynde de selve Moordenaers des te beter zouden mogen ontdeckt ende achterhaelt werden / hebben wy mede goet ghevonden te ordonneren / dat zoo penandt een vande booz: Moordenaers sal weten bekent te maerken ende aen te wyzen / in voegen dat die in haerden vande Justitie comt te geraecken / de selve persoon daer over tot een p:nie ontfangen zal de somme van duysent Caralus guldens / ende boven dien ghemeten impunitie van het booz:z at:oce delict / by zoo verre als hy ten booz:z tijde aikenlicken int gezelschap vande booz:z Delinquanten doch niet hantdadich sy gheweest / ende ten eynde nemant hier van ignozantie en p:etendere / Lasten wy den Oerwaerder die deze behandich: zal werden / hier van naer boozgaende klok-geslag te doen openbare publicatie ende affictie daer ende zoo 't behooren zal. Bevelende van wegen als boven eenen peghelicken hem hier naer te reg:eren. Ghesdaen inden Hage den dertchenderd: May 1649. Ende ten omconde 't Zegel van Justitie hier op gedru:ct in Placcate.

In kennisse van my,

C. Rollant.

daartoe behoorde wel in de eerste plaats dat de Nederlandse justitie de daders snel op het spoor kwam en hen voorbeeldig strafte of uitleverde — niet één van de daders (het bleken er meer dan tien te zijn geweest) werd ooit gepakt. De Haagse Orangisten lieten hen onderduiken.

De justitie stond voor een soort Rode-Brigades-probleem. Die Italiaanse terroristen, soms zoons van ministers, beschikten ook over de elegantste schuilplaatsen. En hoe weinig er in dit opzicht feitelijk is veranderd, blijkt wel hieruit dat het middel waarmee de Italianen die Rode Brigades eindelijk de baas werden — het beloven van straffeloosheid aan terroristen die „spijt kregen” en hun voormalige makers bij de politie wilden aangeven — in 1649 ook al door de Nederlandse autoriteiten werd gebruikt. Ik citeer uit een „inroeping” die op 13 mei, de dag na de moord, al onder het publiek werd verspreid:

. . . zoo yemandt een van voorsz(egde) Moordenaers sal weten bekent te maecken ende aen te wijzen / in voegen dat die in handen vande Justitie comt te geraecken / de zelve persoon daerover tot een premie ontfangen zal de somme van duyzent Carolus guldens / ende boven dien ghenieten impuniteyt van het voorsz atroce delict / bij zoo verre als hij ten voorsz tijde alleenlicken int gezelschap vande voorsz Delinquanten doch niet hantdaedich zij gheweest . . .

Dat wil zeggen dat degenen die met het opsporen van de daders werden belast, van het begin af moeten hebben geweten dat hun enige hoop op succes erin lag een verklikker onder de daders zelf te vinden. Nu, in die hoop werden zij teleurgesteld. De Engelsen die de moord uitvoerden, waren blijkbaar gezworen kameraden die precies wisten waarom zij het hadden gedaan. Zij zullen er ook wel door de jonge Karel II voor op de schouder zijn geklopt. Hoe dat ook zij, toen die in 1660 de troon van zijn vader weer kon bestijgen, was een van zijn eerste handelingen hen goed te belonen uit de Engelse schatkist die hem nu weer ten dienste stond.

Ironisch was tevens dat de „inroeping”, waaruit wij citeerden, werd aangeplakt in naam van de prins van Oranje, die door toedoen van zijn zwager wel bij voorbaat zal hebben geweten hoe de vork in de steel zat! Hij was uiteraard sterk gekant

tegen de missie van de vermoorde gezant; zij doorkruiste al zijn eigen plannen. Cromwell wilde zijn republicanisme, dat totaal was, naar Nederland exporteren waar het slechts bij de regenten van de Hollandse steden leefde, en Willem II wenste in Engeland de monarchie terug te brengen.

Veel genoegdoening konden de Staten-Generaal de cromwellianen dus niet geven, en in Londen liep de verontwaardiging hoog op. Gevangenen waarin royalisten vastzaten, liepen gevaar te worden bestormd door menigten die wraak wilden nemen voor de gezantenmoord in Den Haag. „Septembermoorden”-avant-la-lettre dreigden, maar gelukkig beschikte Londen ook over een „Pantheon”. In juni was het lijk van de gezant in Engeland aangekomen, en om de opgewonden gevoelens wat te kalmeren besloot het regime tot een pompeuze uitvaart met als eindpunt de Westminster Abbey. Vooral Cromwell suste de gemoederen want de gedachte van een nauw samengaan van de twee republieken bleef hem niet alleen interesseren, hij was ook vast van plan een tweede diplomatieke avance te laten volgen op de eerste die dus zo dramatisch in de kiem was gesmoord. Er kwam ook inderdaad in 1651 een opmerkelijk omvangrijk Engels gezantschap van tegen de tweehonderd personen opnieuw naar Den Haag met veel meer nadruk overdoen wat de vermoorde gezant had willen initiëren.

Helaas werd het weer een even grote mislukking en, wat de uiterlijke omstandigheden aangaat, een even schandaleuze vertoning. Het Haagse publiek mengde zich zo luidruchtig in de zaak dat de Engelsen aan onderhandelen nauwelijks toekwamen. Voor zij het wisten, zaten zij, met angst voor hun leven en volkomen geïsoleerd van elkaar in hun Haagse kwartieren zich af te vragen wat zij in Nederland eigenlijk waren komen doen. Officiële gesprekspartners, voor de stemming van het volk capitulerend, kwamen nauwelijks opdagen. Vol verbazing en verontwaardiging over haar ontvangst keerde de grote delegatie totaal onverrichter zake terug naar Londen waar Cromwell nu wel inzag dat op het gemeenschappelijke republicanisme en protestantisme niet, zoals hij eerst had gedacht, een alliantie kon worden gebaseerd. Daarvoor zat de Nederlanders de „koningsmoord” van 1649 veel te hoog, en ook in een stadhouderloos tijdperk — Willem II was in 1650 aan de pokken gestorven (evenals trouwens bijna ook zijn zwager

◀ De „inroeping” die de dag na de moord werd verspreid

Karel II, toen nog steeds zijn logé) — leken Oran-
gisten via tumulten de buitenlandse politiek van de
Staten-Generaal zó sterk te kunnen beïnvloeden
dat hij die wel nooit voor zijn plan zou weten te
winnen.

Internationale betrekkingen en „de straat”

Thans achtte Cromwell, die zich door de moord op
zijn gezant en het falen van de Nederlandse auto-
riteiten hem daarover genoegdoening te verschaf-
fen niet van zijn apropos had willen laten brengen,
het ogenblik gekomen om met de Nederlanders te
breken. De beledigde delegatie was nog niet goed
en wel terug of de Akte van Navigatie (1651) leid-
de de maatregelen in die het jaar daarop de oorlog
deden uitbreken. Veel meer dan de beroem-
de „handelsnaijver”, die Nederlandse historici
meestal citeren, was iets anders schuld daaraan:
de onbekommerdheid waarmee een vaderlands
publiek de straat opging om te demonstreren te-
gen een buitenlandse regering die het niet lag om
een bepaalde morele of quasi-morele reden, in dit
geval de „koningsmoord”. Alles wat tegen die re-
gering werd gedaan, viel hier toen in goede aarde.
Zelden is een moord in Nederland zozeer toege-
juicht als die moord van 1649, zoals blijkt uit een
rijke pamflettenliteratuur die naar aanleiding er-
van ontstond.

Voor de Nederlanders moeten de cromwellianen
een soort duivels zijn geweest, en dat mocht merk-
waardig heten want tenslotte had in Engeland wel
een revolutie plaats gehad maar toch tenminste
een zeer protestantse. Geen twee landen lagen
daarna ideologisch zó dicht bij elkaar als Engeland
en de Republiek. Kennelijk moest men echter al in
de zeventiende eeuw zulke gemeenschappelijkhe-
den niet overschatten. Een van die pamfletten-
dichters, die de moord een prachtige zaak vond,
dichtte over die gezant van de andere protestantse natie:

*In Den Haag te durven komen,
dat een plaats is voor de vromen!*

In wezen werden de Engelse puriteinen bij ons
voor heidenen gehouden, en over de moord op
hun gezant waren alleen de autoriteiten ontsteld,
het volk als zodanig zeker niet.

In 1649 had een zekere ironie van de geschiedenis
de Nederlanders achterhaald. Net een jaar had-
den zij de Tachtigjarige Oorlog achter de rug,

waarin zij zichzelf hadden ontdaan van zo'n ko-
ning die hun de vrijheden niet wilde laten waarop
zij hadden gemeend te moeten staan, of in een an-
der land gebeurde min of meer hetzelfde. Maar
wie nu zou hebben gedacht dat de Nederlanders
sympathie zouden hebben opgevat voor die strijd
van het Engelse parlement tegen een koning die
duidelijk inbreuk op zijn rechten had gemaakt,
vergiste zich. Wat in Nederland politiek fatsoen-
lijk was geweest, in al die jaren tussen 1568 en
1648, was nú in dat andere land ineens hoogst on-
fatsoenlijk.

De Engelse revolutie, meestal met de naam van
Cromwell verbonden, was hier uitermate impopu-
lair. Sinds 1568 was er in Nederland echter ook het
een en ander veranderd. Wij hadden hier intussen
de Oranjes gekregen, er waren dankbare gevoe-
lens voor die dynastie gegroeid, zij het dan in een
republikeins constitutioneel kader, en die Oranjes
hadden zich met de Stuarts vermaagschapt. Zo
had zich de schrik van de Oranjes over de Engelse
gebeurtenissen tot ver in het gewone volk voortge-
plant. En hoe kon men dat volk eigenlijk kwalijk
nemen dat het de wezenlijke overeenkomst niet
zag tussen wat toen in Engeland gebeurde en wat
tachtig jaar eerder in Nederland was voorgeval-
len? Dat nam echter allemaal niet weg dat er toen
al veel betere kandidaten bestonden voor zulke ui-
tingen van Nederlandse morele onlust dan nu juist
een Angelsaksisch land dat het met de politieke
moraal erg nauw nam; zoals Angelsaksische lan-
den dat steeds hebben gedaan en nu nog doen.

Goed, die „koningsmoord” was niet zo fraai ge-
weest, maar de cromwellianen hadden er hun spe-
cifieke, zeker niet frivole, redenen voor gehad.
Lag het nu op de weg van de Nederlanders, die
toch ook hartgrondig een koning hadden ver- en
weggewenst, hun daarover zó de les te lezen dat
dat bij hen ongemerkt omsloeg in bereidheid daar-
over een oorlog te voeren?

Tegen dat risico uit de Republiek móést Cromwell
dus wel iets ondernemen. Hij deed het eerst met
diplomatie en vervolgens met oorlog. Voor een
zeventiende-eeuwse historicus als Aitzema, in
Den Haag werkend en goed van alle ontwikke-
lingen op de hoogte, was het nog volkomen dui-
delijk dat geen andere verklaring voor het uitbre-
ken van de eerste oorlog met Engeland nodig was:
de Nederlanders hadden die te danken aan hun
Oranjegezindheid, toen ongemerkt overgaande

in Stuartgezindheid. „De Engelse oorlog,” zo schreef hij, later met instemming door Geyl geciteerd, „nam zijn principale oorsprong uit de opinie van de Engelsen dat men het zozeer met de prins en de koning hield”.

En inderdaad, waarop zou Cromwell ook het meest insisteren toen op die oorlog een vrede volgde? Het was zijn eis dat in de Republiek aan Stuart-figuren met hun aanhang van emigranten geen onderdak meer mocht worden verleend. Johan de Witt beloofde het. Met wat meer gemak dan later goed voor hem zou blijken; want nadat Engeland in 1660 dan weer zijn koning had gekregen, was daar wéér iemand de baas die iets tegen de Republiek had. Kortom, om een zuiver dynastieke kwestie werden de Nederlanders in een escalatie betrokken die hen uiteindelijk op drie oorlogen met Engeland kwam te staan (1652, 1665 en 1672).

De les uit de historie

Maar nu de actuele moraal uit die navertelde zeventiende-eeuwse geschiedenis, want anders zou iemand naar de zin ervan kunnen vragen! Ten aanzien van de demonstraties die in Nederland tegen de plaatsing van kernwapens hebben plaatsgehad, moest men, of men wilde of niet, wel getroffen zijn door de mate waarin de demonstranten ervan overtuigd waren dat zij het gelijk aan hun zijde hadden. Hun argumenten, voor zover niet ondergegaan in slogans die op zichzelf elke bewijskracht misten, kwamen dan ook uit de enige sfeer die de moed tot zo'n absoluut gelijk kan verschaffen: die van een ethiek die de politiek *bij voorbaat* haar eisen stelt.

Max Weber heeft dat indertijd een *Gesinnungsethik* genoemd. Hij stelde, om het begrip ethiek niet eenzijdig in de macht van deze soort ethici te laten vallen, een andere en voor het terrein van de politiek geschiktere daartegenover: de *Verantwortungsethik*. Het grote verschil tussen de twee was volgens hem dat *Gesinnungsethiker* zich niet bekommeren om de gevolgen van hun strenge principes en dat *Verantwortungsethiker* zich wél bezinnen op de gevolgen en zich in zoverre niet zonder meer willen laten bepalen door prioritaire, bijvoorbeeld religieuze principes.

De *Gesinnungsethiker*, aldus Weber, maakt het zich in deze wereld veel te gemakkelijk, want

blijkt later dat hij door zijn instelling zijn medemensen de grootste schade heeft berokkend — men zou hier kunnen denken aan de principiële ontwapenaars uit de vooroorlogse jaren die Hitler al diens bezettingen van andere landen zozeer hebben vergemakkelijkt — dan zal hij dat meestal niet eens willen toegeven. Dan is voor hem

... die Welt dafür verantwortlich, die Dummheit der anderen Menschen oder der Wille Gottes, der sie so schuf. Der Verantwortungsethiker dagegen rechnet mit eben jenen durchschnittlichen Defekten der Menschen.

Maar een consult bij de grote socioloog is misschien niet eens nodig. Er bestaan genoeg uitspraken van meer toegankelijke figuren die onze zo *gesinnungsethische* vredesbeweging over het hoofd heeft gezien. De fabeldichter La Fontaine bijvoorbeeld, die in de zeventiende eeuw in zijn vers over de wolven en de schapen het zo uitdrukte:

*La paix est fort bonne de soi,
J'en conviens; mais de quoi sert-elle
Avec des ennemis sans foi?*

Bovendien is de *Gesinnungsethik* — en dat maakte de demonstraties nòg problematischer — vaak ook niet meer wat zij nog steeds zo graag voor geeft te zijn: een absolute gewetenszaak. Men moet tegenwoordig wel erg sterk staan om er nog een echt onafhankelijk individueel geweten op na te kunnen houden. Te meer aangezien allerlei propagandisten dat geweten van de gemiddelde staatsburger reeds lang hebben ontdekt als een uitstekend bombardeerbare stelling om de desoriëntaties te verhogen en in hun zin te beïnvloeden. Vóór „mensen met een geweten” — de term doet zo hardnekkig de ronde dat het op zichzelf al een teken van manipulatie zou kunnen zijn — er erg in hebben, herhalen zij frasen.

Ja, zoals de bodem onder onze huizen vaak chemisch besmet blijkt te zijn, zou men na verloop van tijd ook heel goed erachter kunnen komen dat de vredesbeweging cynisch verontreinigd was. Wat is, in een land dat zijn defensie steeds bewuster aan anderen overlaat, een vredesbeweging namelijk anders dan een poging die anderen helemaal met die taak te laten zitten? Zouden al die vredesbewegers werkelijk niet weten dat zij zo ethisch te werk kunnen gaan omdat de eventuele

kwelijke gevolgen van hun handelwijze braaf en loyaal door anderen worden opgevangen?

Een verdediging heeft Nederland al gratis en voor niets in de defensie van omringende landen. Eigen inspanningen kosten maar geld en wekken ook nog wrevel bij de vijand. De vredesbeweging voert dus zuivere Realpolitik, verpakt als ethische politiek. De profiteur als gewetensbezwaarde.

Aldus A. de Swaan in *NRC Handelsblad*. Deze auteur ziet eigenlijk meer ethiek in de voorstanders van de plaatsing van kernwapens. Zij nemen tenminste het principe van de trouw tussen bondgenoten serieus. Iets wat voor onze *Gesinnungsethiker* al geen punt meer is en waarmee zij dus al hebben aangetoond hoe vlot zij zich aan verantwoordelijkheden weten te onttrekken.

Koopman of dominee

Een interessante vraag zou zijn hoe deze zaak eruit ziet tegen de achtergrond van de Nederlandse geschiedenis. Zoals bekend, zijn de initiatiefnemers van de vredesbeweging danig ervan overtuigd dat zij inzake de kwestie van oorlog en vrede de wereld een radicaal nieuwe weg hebben getoond. Maar wat, als het toch alleen maar een nieuwe variatie blijkt te zijn op een oud vaderlands gebruik?

Bij ons is altijd veel werk gemaakt van de tegenstelling dominee—koopman. Zijn die twee het echter wel zo hartgrondig met elkaar oneens? Zou het ook niet kunnen zijn dat zij in hetzelfde spel de rollen onder elkaar hebben verdeeld om Nederland zijn partij in de wereld goed te laten meeblazen?

Toegegeven, het klinkt wat subtiel en de evidentie van zo'n these springt bepaald niet in het oog. Maar het heeft zin, erover na te denken. Zoals Erich Kästner dat ook al vond, met zijn gedichtje:

*Man kann sich, auch wenn man gibt, beschenken.
Die Welt verbessern und daran verdienen —
das lohnt, darüber nachzudenken.*

Maar hoe kan men dat doen? Wel, misschien door uit de Nederlandse geschiedenis een voorbeeld aan te halen dat de koopman en de dominee elk in hun rol laat zien, zonder dat men kan zeggen dat

zij elkaar in laatste instantie erg dwarsboonden; dat voorbeeld vindt men in onze zeventiende-eeuwse conflicten met Engeland. Op het eerste gezicht lijkt alles duidelijk. De school leerde ons dat „handelsnijdver” de beide landen toen tegen elkaar heeft opgezet. Het conflict was „vooral een gevolg van Engelse nijdver op de winsten die de Nederlanders maakten” (*Algemene geschiedenis der Nederlanden*, dl 8 (1979)269).

Zo'n interpretatie van oude conflictstof zit bij ons als erin gehamerd. Het is — of was tot voor kort — de geliefkoosde manier om zich de „ware achtergrond” van oorlogen voor te stellen. Wie, die de leeftijd heeft, herinnert zich niet hoe hier nog vlak voor de oorlog een verklaring van Hitlers optreden in trek was die alles reduceerde tot een kwestie van markten en niet van machten. In die trant meenden mensen als onder andere Deterding en Colijn het probleem Hitler te kunnen oplossen als de Engelsen ertoe konden worden overgehaald een deel van hun koloniën af te staan aan Duitsland: dat zou ongetwijfeld de pais en vree weer doen terugkeren. Een zuiver pragmatische instelling dus tegenover een fenomeen dat zijn kracht uit een totaal andere sfeer putte. Zó zat de wereld van Hitler helaas niet in elkaar. Maar zo zat evenmin de wereld van de zeventiende eeuw in elkaar, een eeuw van allerlei religieuze ijverzucht die daarna wat werd getemperd maar in onze eigen eeuw in een meer ideologische vorm des te virulenter terugkeerde.

De historici die zo trouw het argument van de handelsnijdver herhalen, zijn ten offer gevallen aan een misverstand dat moet berusten op een retroprojectie van latere, pragmatischer tijden op die helemaal niet zo pragmatisch gezinde zeventiende eeuw. Het wordt tijd dat zij de blik eens afwenden van de kooplieden en zich gaan afvragen wat de rol van de dominees in deze affaire is geweest. Die vaandeldragers van de ethiek mogen dan tegenwoordig per definitie voor de vrede zijn, dat is niet altijd zo geweest. En stellig was dat in de zeventiende eeuw niet het geval. Sectarische ideologieën vierden toen hoogtij.

Meer in het bijzonder is het de vraag of het in de zeventiende eeuw wel zo noodgedwongen tot dat conflict tussen Engeland en de Republiek zou zijn gekomen als over en weer niet grote ethische emoties een rol waren gaan spelen, die in feite helemaal los stonden van de concurrentie ter zee. Nie-

mand zal tegenwoordig op de gedachte komen dat het in de oorlogen van de Franse revolutie is gegaan om materiële aangelegenheden, om handelsvoordelen of iets dergelijks, maar wat de Engelse revolutie van de jaren '40 van de zeventiende eeuw aangaat, wordt steevast vergeten hoe die de Europese gemoederen ook buiten Engeland in beweging heeft gebracht, en wel vooral in Nederland. En toen zij ten slotte op een „koningsmoord” uitliep, vielen de emoties helemaal niet meer te bannen. Nederland mocht in die tijd dan formeel een republiek zijn, voor het om kernkoppen ging is bij ons nooit zo hartstochtelijk en zo lang gedemonstreerd als wegens die „koningskop”.

Demonstraties voor de vrede waren het echter geenszins. Integendeel, de demonstranten wilden toen oorlog met de cromwelliaanse „koningsmoordenaars”, en op den duur kregen zij die ook. Vaderlandse historici hebben evenwel nooit erin uitgemunt dat enerverende proces goed te beschrijven — een Nederlandse publieke opinie die oorlog wil, dat lag hun klaarblijkelijk niet zo — en ook daarom hebben zij zich misschien liever teruggetrokken op die befaamde maar nooit erg duidelijke factor van de handelsnijd die in Londense of Amsterdamse comptoirs rondwaarde en stookte.

De these staat, op zichzelf beschouwd, al zeer zwak, want zij zou dan moeten inhouden dat in feite de toenmalige regenten een oorlog met Engeland gaarne zagen. En wat dat betreft, staan de zaken juist zo duidelijk als men maar kan wensen: die regenten, maar al te blij in 1648 eindelijk van de lange en kostbare oorlog met Spanje af te zijn, dachten niet aan een nieuwe, op gevaar af er als slechte patriotten op te staan.

Geyl heeft in dit verband gesproken van een „stelselmatige vergiftiging van de volksgeest met de argwaan dat de regenten 't niet eerlijk meenden met het land”. En dat „eerlijk menen met het land” betekende toen: niet opzien tegen een oorlog met een „immoreel” Engeland dat zijn eigen koning op het schavot had durven brengen.

De volksgeest was dus op *self-help* aangewezen. De predikanten traden in actie, vooral in Den Haag, en er werd een stemming verwekt die ervoor heeft gezorgd dat het de regenten onmogelijk werd gemaakt met het nieuwe Engelse bewind diplomatieke betrekkingen aan te knopen. Van

1649 tot 1652, toen dan in een nogal hysterische opwindung de Eerste Engelse Oorlog uitbrak, zijn de anti-Engelse demonstraties niet van de lucht geweest. Maar ja, volgens de geschiedenis die ons altijd wordt geleerd, zou een handelman hiér hebben uitgerekend dat een handelman dáár van de vrede meer profiteerde dan hij, en het om die reden op oorlog hebben aangelegd. De achtergronden waren zeker van meer „geestelijke” aard, vooral in die specifiek eigengerechte zin die daarmee in Nederland zo gemakkelijk wordt verbonden.

Uit zulke hovaardige behoeften is, via actie en reactie, de Eerste Engelse Oorlog (1652-1654) voortgevloeid. Cromwell wilde hem niet, de voorzichtige en zuinige Nederlandse regenten, blij dat eindelijk de strijd met Spanje ten einde was, nog minder. Toch kwam hij, en wel omdat emoties van laag allooi maar hoge pretenties de kwestie van oorlog of vrede aan zich trokken. In de Republiek speelde een voorname rol dat de scheepsbemanningen op onze oorlogsvloot zwaar door de anti-cromwelliaanse stemming in het land waren aangetast. Pas toen de oorlog er werkelijk was, werd men weer wat nuchter en vroeg zich, zowel in Engeland als in de Republiek af: Waarom eigenlijk? De schade voor de wederzijdse economieën was enorm.

Gelukkig vielen oorlogen toen veel gemakkelijker te beëindigen dan tegenwoordig. Toen de emoties wat afkoelden, konden de regeringen weer aan het werk gaan. Cromwell had in elk geval aan de Republiek, die hij altijd als een potentiële partner in een gemeenschappelijke protestantse politiek is blijven zien, geen eisen te stellen op één grote na, namelijk dat de Engelse royalisten daar, via de Oranjes, zijn regime niet verder zouden blijven belagen. En de Nederlandse regenten, die zich zijn standpunt feitelijk heel goed hadden kunnen indenken maar geen kans hadden gezien een dienovereenkomstige politiek te voeren, vonden in 1653 eindelijk een leider van formaat, Johan de Witt, die op dat punt Cromwell de garanties durfde geven die hij wenste, zij het dan wel ten koste van hevige wrijvingen met het Oranjegezinde deel van de bevolking dat toen per definitie ook Stuartgezind was. Maar zo kon, na een volkomen node-loze oorlog, in 1652 weer de vrede worden geslo-

ten waarbij geen van beide partijen echt een veer behoefde te laten.

Nadat sinds 1649 een *Gesinnungsethik* de buitenlandse politiek van de Republiek, plus de regenten die er een wilden voeren maar tegen de tumulten niet erg opgewassen bleken, vrijwel totaal aan zich ondergeschikt had gemaakt — in dit geval was het dus oorlog en níét vrede wat werd beleden, en

zo ziet men maar hoe tweesnijdend zo'n ethiek kan zijn — kon in 1654 eindelijk een *Verantwoordingsethik* in haar plaats treden. Zo waren er voor de Gouden Eeuw nog een paar jaar weggelegd die wat minder werden ontsierd door een publieke behoefte andere landen erop attent te maken dat hun handelingen niet door de beugel van onze vrome politieke waarden konden.

MAAK U NIET BEZORGD

dat u na dienstverlating de

MILITAIRE SPECTATOR

niet meer zult ontvangen:

als lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van
de Krijgswetenschap vindt u hem maandelijks in uw bus!

Bovendien driemaandelijks Mars in Cathedra. Voor f 30,- per jaar!

(Buitenland f 40,-)

Snel een briefkaart aan de secretaris

DENIJSSTRAAT 135, 2251 HJ DEN HAAG

en uw bezorgdheid is over!

mr. C. H. Blok

ritmeester der cavalerie

Rechtsbescherming voor dienstplichtigen tegen onjuist overheidsbestuur

De ontwikkeling van de samenleving van liberale „nachtwakerstaat” naar een moderne sociale rechtsstaat heeft een aantal gevolgen gehad. Het rechtsstelsel van orde werd vervangen door een stelsel van ordening. Deze ontwikkeling ging gepaard met een enorme uitbreiding van het aantal regels en een toeneming van uitvoerings- en controleorganisaties. Regelgeving heeft zich voorgedaan in de vorm van gelede normstelling, die het bestuur een grote mate van beleidsvrijheid liet. Een derde ontwikkeling is de verandering van de lijdzame onderdaan naar de mondige burger. Deze vecht gemakkelijker dan vroeger overheidsbeslissingen aan. Discussies over het gezag van de overheid in de jaren '60 hebben deze tendens versterkt. Langs deze drie sporen heeft zich de noodzaak van een uitgebreide rechtsbescherming tegen de overheid ontwikkeld.

Het stelsel van administratieve rechtsbescherming in Nederland is een verwarrend geheel. Het is onoverzichtelijk, gezien de vele instanties en verschillende procedures die er zijn. Deze verbrokkeling heeft tot gevolg, dat er in het stelsel overlappingsen, maar ook lacunes zijn. Zo'n lacune viel tot voor kort te constateren met betrekking tot een groep Nederlanders, die op indringende wijze met de overheid plegen te worden geconfronteerd: de dienstplichtige militairen. Dat het zo lang heeft geduurd tot er een rechtsbeschermingsregeling kwam, heeft behalve de door de minister van defensie gegeven, nog te bespreken, oorzaak ook een cultuur-historische reden.

In Nederland, met zijn „volk van dominees en kooplieden” is de militaire stand en cultuur altijd impopulair geweest. Dit in tegenstelling tot bv. in Engeland of Duitsland. Als gevolg van deze houding heeft ook het militaire recht, dat is het recht dat betrekking heeft op het handhaven van de zelfstandigheid van de staat, zich nooit in een bovenmatige belangstelling van de wetgever mogen ver-

heugen. Daarom doen sommige bepalingen in dat recht nog wel eens archaisch aan. Het is ook de reden dat regelingen binnen en met betrekking tot de krijgsmacht soms achterlopen bij overeenkomstige regelingen in andere maatschappelijke sectoren.

Na een zeer lange voorgeschiedenis is per 1 januari 1983 een beroepsmogelijkheid voor dienstplichtige militairen tegen onjuist bestuur in werking getreden, vervat in de „Wet rechtstoestand dienstplichtigen”. Artikel 4 opent voor dienstplichtige militairen de mogelijkheid van beroep in eerste instantie op het ambtenarengerecht te Den Haag en in tweede en laatste aanleg op de Centrale Raad van Beroep. Wel moet in alle gevallen, alvorens bij de rechter beroep kan worden ingesteld, de minister van defensie door middel van een bezwaarschrift om een voor beroep vatbare beslissing worden verzocht.

Deze bijdrage wil inzicht geven in de vraag op welke wijze de rechtspositie van de dienstplichtige militair is verbeterd door het invoeren van een bezwaarschriftenprocedure en door hem toegang te verlenen tot de militaire ambtenarenrechter.

Definities

Voor een goed begrip van de tekst is het noodzakelijk een paar sleutelbegrippen nader te definiëren.

Onder dienstplichtig militair wordt begrepen:

1. hij, die dienstplichtig is in de zin van de Dienstplichtwet en hij, die nog niet tot gewoon dienstplichtige is bestemd, maar wel een vrijwillige verbintenis bij de krijgsmacht heeft aangegaan om te dienen op voet van gewoon dienstplichtige;
2. hij, die niet meer in werkelijke dienst is, maar op wie de Wet rechtstoestand dienstplichtigen nog van toepassing is.

Uitgezonderd is de dienstplichtige reserveofficier met ingang van de dag volgende op de laatste dag van de eerste oefening; deze valt dan ingevolge artikel 1 lid 2 van de Militaire Ambtenarenwet 1931 onder die wet.

Wanneer wordt gesproken over het „rechtspositierecht voor dienstplichtigen” wordt bedoeld het recht met betrekking tot het geheel van regels waardoor de verhouding tussen overheid en de dienstplichtige wordt bepaald. Dit is geen normale arbeidsverhouding maar een verhouding sui generis, wegens het ontbreken van het element van vrijwilligheid. Het begrip „rechtspositie” wordt gebruikt in enge betekenis, dat wil zeggen zonder dat het militaire tuchtrecht daaronder valt. Dit enerzijds omdat problemen over het tuchtrecht meer in de strafrechtelijke sfeer liggen dan in de administratiefrechtelijke, anderzijds omdat een aparte rechtsbeschermingsregeling is gegeven in de Wet op de Krijgstucht: het beklagrecht.

De in wetten en reglementen genoemde krijgsmacht bestaat uit drie delen. De meeste dienstplichtigen dienen bij de Landmacht. Dit krijgsmachtdeel heeft ook de meest uitgekristalliseerde bezwaarschriftencommissie dienstplichtigen. Bij de Luchtmacht komt op ad-hocbasis een commissie bijeen; de Marine heeft een soortgelijke procedure. Om deze reden is voor dit artikel de Commissie bezwaarschriften bij de Landmacht als uitgangspunt genomen.

Voorgeschiedenis van de huidige regeling

Het rechtspositierecht voor dienstplichtigen heeft zich tot het begin van de jaren '50 niet in grote belangstelling mogen verheugen. Wanneer het rechtspositierecht voor militaire ambtenaren werd vastgesteld, werden soms incidentele regelingen voor de categorie dienstplichtigen getroffen. Een samenhangend geheel van regels was niet aanwezig.

In 1952 werd door de voorloper van de huidige Maatschappelijke Raad voor de Krijgsmacht een commissie ingesteld. Deze kreeg tot taak te onderzoeken of het mogelijk was te komen tot een algemene formule, die de basis zou kunnen vormen voor alle aanspraken van de dienstplichtige militair op sociale zorg in de meest ruime zin. In 1955 rapporteerde de voorzitter, prof. mr. E. H. s'Jacob, dat binnen de commissie de standpunten te

ver uiteenliepen om tot een gemeenschappelijk aanvaarde formule te komen. Wel was het mogelijk de problematiek rond de rechtspositie van de dienstplichtige in studie te nemen. De taak van de commissie werd gewijzigd. Als nieuwe opdracht zou de commissie de rechtspositie van de dienstplichtige beschouwen in vergelijking met de in wettelijke voorschriften neergelegde rechten van de werknemer in de burgermaatschappij. Het eindrapport van de commissie in 1960 concludeerde, dat de sociale voorzieningen van de dienstplichtige de vergelijking met overeenkomstige voorzieningen in de burgermaatschappij goed konden doorstaan. Het rapport bevatte wel de aanbeveling om te bezien of voor de dienstplichtige de rechtszekerheid voldoende werd gewaarborgd.

Inmiddels wenste het parlement de realisering van een volwaardige beroepsregeling voor dienstplichtigen. Ook voor hen moest de mogelijkheid worden geschapen beroep te kunnen doen op de onafhankelijke rechter. De maatschappelijke ontwikkelingen in de jaren '60 en de soldatenvakbonden hebben deze wens beklemtoond en geëist dat er spoedig een regeling zou komen. De minister wilde het parlement echter niet tegemoet komen en dat duurde tot in 1965, toen de minister in de toelichting op de defensiebegroting voor 1966 stelde:

In januari 1965 is begonnen het onderwerp ten departemente in volle omvang ter hand te nemen. Deze taak omvat het opstellen van een wetsontwerp, dat tot strekking zal hebben het recht van beroep en de aanspraken op voorzieningen betreffende met name te noemen onderwerpen van materieel recht vast te leggen. Tevens zal de proceduregang ter zake van beroep worden opgenomen. Daar het gaat om een complex van veelal onderling samenhangende voorschriften en gestreefd moet worden naar een zekere eenvormigheid in regelgeving zullen bedoelde werkzaamheden enkele jaren in beslag nemen.

In december 1964 werd de Werkgroep rechtspositie dienstplichtigen ingesteld. Deze werkgroep presenteerde de minister in zomer 1966 een ontwerp van Wet rechtstoestand dienstplichtigen. De ministerraad verwees het ontwerp terug voor overleg met de departementen van justitie en binnenlandse zaken. Knelpunt was de voorgestelde

beroepsregeling, die rechtstreeks toegang zou geven tot de ambtenarenrechter. Justitie vreesde overbelasting van deze rechtsprekende instantie. Derhalve werd een bezwaarschriftenprocedure ingelast om aan dit bezwaar tegemoet te komen. Nadat de Raad van State over het wetsontwerp was gehoord, werd het op 19 juni 1969 aangeboden aan de Tweede Kamer.

Op 2 februari 1970 verscheen het voorlopig verslag van de Tweede Kamer. Vele leden betreurden het dat de huidige bewindsman, en zijn voorgangers — hoewel zeer vele jaren nodig waren om tot het huidige vrij eenvoudige wetsontwerp te komen — deze tijd niet hadden benut om af te komen van de lappendeken van militaire rechtstoestandsregelingen. Er werd aangedrongen op een algehele codificatie.

Enige discussie ontstond over de vraag, welke principiële bezwaren er zouden bestaan tegen toekenning van de positie van militair ambtenaar aan alle dienstplichtigen, gezien het feit, dat reeds voor de dienstplichtigen die de officiersopleiding hebben voltooid, een dergelijke maatregel van toepassing is.

Een probleem vormden ook de voorgestelde beroepsgronden. Ingevolge artikel 4 van het ontwerp, dat verwijst naar titel II van de Militaire Ambtenarenwet 1931, zouden er twee beroepsgronden komen. Daar worden als gronden genoemd: strijd met algemeen verbindende voorschriften en het zg. détournement de pouvoir (kennelijk een ander gebruik maken van een bevoegdheid door een administratief orgaan dan voor het doel waarvoor deze is gegeven). De VVDM had het standpunt ingenomen dat, hoewel de Centrale Raad van Beroep deze twee gronden ruim pleegt te interpreteren, de beroepsgronden bij voorkeur door de wetgever zelf dienen te worden gesteld in plaats van dat door de wetgever te eng getrokken grenzen worden verruimd door een soepele administratieve rechter.

Voorts werden nog opmerkingen gemaakt over te verlenen rechtsbijstand aan de dienstplichtige, omdat de praktijk bewijst dat procederen bij de ambtenarenrechter verre van eenvoudig is.

In de memorie van antwoord, verschenen op 10 december 1970, werd ter verklaring van de lange voorbereidingstijd opgemerkt, dat het ontwerp sluitstuk is van vele noodzakelijke werkzaamheden ter gelijkenschakeling van bepalingen betreffen-

de de rechtstoestand dienstplichtigen tussen de drie krijgsmachtdelen.

De minister zei over de principiële bezwaren tegen toekenning van de positie van militair ambtenaar aan de dienstplichtige het volgende.

De ambtenaarsverhouding wordt hierdoor gekenmerkt, dat zij ontstaat krachtens aanstelling in openbare dienst op basis van vrijwilligheid en dat de werkzaamheden over het algemeen beroepsmatig van aard zijn. De dienstverhouding tussen de dienstplichtige en de overheid is principieel van andere aard, doordat zij tot stand komt krachtens de wet en van vrijwilligheid daarbij geen sprake is. Bovendien worden de uit deze dienstverhouding voortvloeiende werkzaamheden niet beroepsmatig verricht. Reserveofficieren zijn in 1931 om redenen van opportuniteit onder de werking van de Militaire Ambtenarenwet 1931 gebracht.

Kamerleden en belangenverenigingen van soldaten voerden, en voeren nog heden het argument aan, dat de dienstplichtige zijn dienst verricht in veelal nauwe samenwerking met, en onder dezelfde omstandigheden als, de vrijwillig dienende militair. Derhalve moet niet met verschillende maten worden gemeten en moeten rechten en plichten zoveel mogelijk worden gelijkgeschakeld, tenzij de aard van de arbeidsomstandigheden wel verschil vereist.

De suggestie tot uitbreiding van beroepsgronden, afkomstig van de VVDM, werd niet gevolgd. Dit gebeurde meer vanwege schoonheidsoverwegingen dan op grond van principes. Overigens is nu een wetswijziging aanhangig, die bedoelde suggestie wel overneemt.

Ten aanzien van het verlenen van rechtskundige steun werd gesteld, dat de praktijk zou moeten aantonen of aan zulke bijstand voor dienstplichtigen behoefte zou bestaan. Mocht deze aanwezig zijn, dan zou worden nagegaan of en in hoeverre het mogelijk zou zijn van rijkswege in die behoefte te voorzien.

Op 8 april 1971 werd het ontwerp verheven tot wet en gepubliceerd in het Staatsblad. Het op deze wet steunende Reglement rechtstoestand dienstplichtigen — een algemene maatregel van bestuur — kwam tot stand op 25 februari 1982. De beroepsmogelijkheid is geregeld in artikel 109 van dit Reglement. De Regeling bezwaarschriftenprocedure dienstplichtigen — een ministeriële beschikking

— geeft uitvoering aan artikel 109. De Regeling is gedateerd op 4 november 1982. De wet, de algemene maatregel van bestuur en de beschikking traden in werking op 1 januari 1983.

Tòt die tijd werden overigens wel pogingen ondernomen om effectieve rechtsbescherming te verkrijgen tegen onjuist geachte beslissingen van overheidsorganen jegens dienstplichtigen.

Rechtsbescherming voor dienstplichtigen tot 1 januari 1983

Hoewel, zoals reeds hierboven gesteld, voor 1 januari 1983 voor dienstplichtigen geen behoorlijke mogelijkheid bestond om op te komen tegen beslissingen van onjuist bestuur, zijn er twee wegen geweest, waarlangs toch een poging is ondernomen. De ene weg leidde over de route van het beklagrecht; de andere via de Wet AROB (administratieve rechtspraak overheidsbeschikkingen).

In het Reglement betreffende de Krijgstucht is in artikel 9 onder lid 4 de mogelijkheid opgenomen tegen een militaire meerdere in beklag te gaan wegens een „krenkende of onbillijke behandeling”. Daarbij gelden beperkingen. De mogelijkheid geldt alleen hen, die onder de krijgstucht staan en dus in werkelijke dienst verblijven; bovendien geldt slechts één instantie. De betrokkene gaat in beklag bij de meerdere van degene, waarvan hij de krenkende of onbillijke behandeling heeft ondervonden. Is geen meerdere aanwezig, dan wijst de minister ingevolge artikel 9 lid 4 van het Reglement betreffende de Krijgstucht de zogenoemde autoriteit aan, die het beklag behandelt. Het beklag dient betrekking te hebben op behandelingen in de sfeer van het militaire tuchtrecht ondervonden. Er is sprake van meerdere in de functie van meerdere ten aanzien van militaire minderen en niet in de hoedanigheid van administratief orgaan. Daarom is het bedoelde gebruik oneigenlijk.

Al in 1953 werd een dienstplichtige door de Chef Generale Staf in zijn beklag ontvangen over het besluit, hem bij administratieve maatregel terug te stellen van korporaal tot soldaat.

Er is geprobeerd de beschikking op beklag zelf als krenkende en onbillijke behandeling op te vatten en voorwerp van een beklag te maken.

In een dergelijk geval overwoog de Commandant Eerste Legerkorps inzake de ontvankelijkheid:

(. . .), dat het Reglement betreffende de Krijgstucht een behandeling in tweede aanleg van een beklag wegens onbillijke behandeling weliswaar niet regelt, maar ook niet verbiedt; dat het gewicht van de klacht in dit geval behandeling in tweede aanleg wenselijk maakt.

Zelfs tot de derde trap is getracht deze regeling te hanteren. De aangewezen autoriteit, mr. A. Berkhout, bracht een verfijning aan:

Hoewel in de regelingen aangaande de krijgstucht geen beroepsrecht is voorzien en in het algemeen wordt aangenomen, dat ook geen hoger beroep openstaat van beschikking op beklagen als het onderhavige, is het op zichzelf mogelijk dat in een dergelijke beschikking elementen zijn gelegen, hetzij naar inhoud, hetzij naar de wijze van tot stand komen, waardoor een klager zich andermaal onbillijk behandeld kan voelen, zodat hij ten deze in voortgezet beklag zal kunnen worden ontvangen.

In 1976 trad de Wet AROB in werking. Ook dienstplichtigen gingen gebruik maken van de mogelijkheden die deze wet bood. Met betrekking tot het hanteren van genoemde beklagmogelijkheid overwoog de Afdeling Rechtspraak van de Raad van State in een geval van terugstelling in rang:

(. . .) dat ter zake van terugstelling bij administratieve maatregel van een dienstplichtig militair, zolang tot het in werking treden van de Wet rechtstoestand dienstplichtigen nog geen beroep op de ambtenarenrechter mogelijk is, gebruik kan worden gemaakt van het in artikel 9 lid 4 van het Reglement betreffende de Krijgstucht vermelde, ook indien klager de hoedanigheid van militair heeft verloren.

In dit geval stuitte de appellant reeds op de weigering van de minister om een autoriteit aan te wijzen. Deze weigering was een voor beroep vatbare beschikking op grond van de Wet AROB. De uiteindelijk toch door de minister aangewezen autoriteit kwam tot de slotsom, dat de door de Raad van State voorgestane toepassing van het beklagrecht niet tot de mogelijkheden behoorde. Deze weg liep dus dood.

Samenvattend kan worden gesteld dat de weg van het oneigenlijk gebruik van dit beklagrecht een uiterst marginale bescherming bood, al was dat alleen al om het feit, dat de dienstplichtige, tijdens de langdurige procedure, op den duur buiten de

krijgstucht kwam te staan als zijn diensttijd eindigde. In dat geval trad rechtsverwerking op buiten zijn schuld.

De Wet AROB biedt in zekere zin wel rechtsbescherming, gezien het aanvullende karakter van de wet. Zij heeft sinds 1976 gedeeltelijk voorzien in de gesignaleerde lacune. Er zijn echter twee belangrijke beperkingen voor dienstplichtigen, die op deze wet een beroep willen doen.

Ten eerste staat de Dienstplichtwet op de lijst als bedoeld in artikel 6 Wet AROB en dit zondert alle beschikkingen inzake uitstel van eerste oefening, kostwinnersvergoeding, vervroegd klein of groot verlof, uitstel c.q. vrijstelling van herhalingsoefeningen uit. Deze uitzondering geldt trouwens ook de Wet rechtstoestand dienstplichtigen. Argument voor beide uitzonderingen is het grote aantal verzoeken, dat hiermee verband houdt. Het ging bijvoorbeeld in 1970 om een aantal van dertigduizend.

Als tweede beperking geldt het begrensde beschikkingsbegrip uit de Wet AROB. Vele administratieve maatregelen jegens dienstplichtigen genomen — zoals beoordelingen, overplaatsingen, terugstelling of ontheffing van opleidingen — voldoen niet aan de eisen van dit begrip.

Toch heeft de Wet AROB in een aantal gevallen uitkomst geboden als het erom ging de dienstplichtige tegen onjuist overheidsbestuur te beschermen. Mr. G. W. A. van der Velde concludeert in zijn bijdrage over dit onderwerp:

Het verdient in het algemeen niet de voorkeur, dat toepassing van gelijke of overeenkomstige regelingen aan verschillende rechters ter beoordeling wordt opgedragen. Verwarring bij rechtzoekenden ten aanzien van de juiste instantie moet worden vermeden. In afwachting van de komst van de Wet rechtstoestand dienstplichtigen is de Wet AROB positief te waarderen.

De Wet rechtstoestand dienstplichtigen

In de Defensienota 1974 gaan de betrokken ministers in op de principes, die zij hanteren met betrekking tot de vaststelling van de rechtspositie van het militaire personeel. Zij noemen de gelijkstellingsgedachte en de integratiegedachte. Onder de tweede wordt verstaan: een zo volledig mogelijke maatschappelijke integratie van de krijgs-

macht, ergo een in gelijke pas laten lopen van militaire regelingen met wat in de rest van de maatschappij usance is. Met de gelijkstellingsgedachte wordt beoogd de verschillen in rechtspositie tussen de verschillende categorieën militair personeel zo veel mogelijk op te heffen. Deze basisgedachte komt in belangrijke mate tegemoet aan de idee, die leefde bij de soldatenbelangenverenigingen. Toekomstige wijzigingen in de wet versterken de gelijkstelling.

De vraag waarom de indiening van deze wetsontwerpen zo lang op zich heeft laten wachten werd beantwoord met de mededeling, dat codificatie en harmonisatie van omvangrijke regelingen veel voorbereidingstijd vergen. Voorts moest waarschijnlijk ook de tijd rijp zijn voor aan te brengen veranderingen.

De wet, waarop zo lang is gewacht, telt slechts negen artikelen. Artikel 1 geeft een definitie van dienstplichtigen, die met verklaring is opgenomen in de inleiding. Waarschijnlijk is niet voorzien, dat ook ex-dienstplichtigen van hoge leeftijd via dit artikel een beroep op rechtsbescherming zouden doen. De gedachte was te voorkomen, dat de dienstplichtige die tijdens zijn diensttijd beroep wilde doen, dat recht zou verspelen door het feit dat hij gedurende de procedure inmiddels de dienst had verlaten. De redactie van artikel 1 is onbedoeld ruimer gebleken dan was voorzien.

In de parlementaire behandeling van de wet deelde de minister mee, dat in artikel 2 een limitatieve opsomming van onderwerpen wordt gegeven, die het gehele terrein van de rechtspositie bestrijkt. Gevraagd naar de aangelegenheden, die onder het beroepsrecht van deze wet zouden vallen, antwoordde de minister dat aangelegenheden, die zijn te rekenen tot de in artikel 2 sub a t/m i vermelde onderwerpen, doch reeds eerder bij een andere wet zijn geregeld, buiten de bepalingen van het beroepsrecht vallen. Aangelegenheden geregeld bij eerdere besluiten van de Kroon of bij ministeriële beschikking vallen wel onder de vigeur van deze wet. In een algemene maatregel van bestuur zou uitvoering worden gegeven aan het gestelde in artikel 2. Om reden van opportuniteit, zoals de minister stelde, valt de Regeling inkomsten militairen land- en luchtmacht 1969 buiten het beroepsrecht. Deze regeling is een algemene bezoldigingsregeling voor al het militaire personeel.

De materie betreffende het overleg zou worden opgenomen in een afzonderlijk voorschrift.

Samenvattend: dat betekent dat het toegekende beroepsrecht voor niet-ingewijden een weinig doorzichtige regeling vormt. Deze regeling leidde tot nu toe in twee gevallen bij de rechter tot een onbevredigend resultaat voor de klager. In een uitspraak van 5 april 1984 overwoog de ambtenarenrechter dat eerst tegen een beslissing van de minister op een ingediend bezwaar tegen een beslissing, gegeven krachtens de Wet rechtstoestand dienstplichtigen of krachtens enig voorschrift berustende op deze wet, beroep op de ambtenarenrechter openstaat. Klager had rechtstreeks beroep op de rechter gedaan, die daarop het bezwaarschrift doorzond aan de minister van defensie, met het verzoek de behandeling over te nemen. De minister stelde dat het bestreden besluit niet viel binnen de wettelijke beroepsregeling.

Artikel 4 verleent de dienstplichtige, die rechtstreeks in zijn belang is getroffen het recht, zijn bezwaren tegen die beslissing ter kennis te brengen van de minister of van een daartoe door de minister aangewezen functionaris. Tegen het door de minister of deze functionaris genomen besluit kan vervolgens beroep worden aangetekend bij het Militaire Ambtenarengerecht te Den Haag, en in hoger beroep bij de Centrale Raad van Beroep.

Militaire ambtenaren kunnen tegen elk besluit waardoor zij rechtstreeks in hun belang worden getroffen onmiddellijk beroep instellen bij de ambtenarenrechter. Dienstplichtigen moeten in alle gevallen eerst een bezwaarschrift indienen bij de minister. De idee achter deze procedure is driedelig. Behalve het reeds genoemde argument dat overbelasting van de rechter moet worden voorkomen, wilde men de dienstplichtige een beroepsprocedure bieden, die — althans in eerste instantie op korte termijn — een uitspraak zou opleveren. Bovendien streefde men ernaar een oplossing van het geschil eerst intern te bereiken. De beperking, rechtstreeks in het belang van de dienstplichtige getroffen, sluit weliswaar vele beslissingen uit van beroep, maar de ambtenarenrechter is ruimhartig in het beoordelen van deze clausule.

Artikel 5 geeft de bevoegdheid met name lagere overheden in medebewind in te schakelen bij de uitvoering van deze wet.

De overige artikelen spreken voor zich en waren

tijdens de parlementaire behandeling ook nauwelijks reden voor discussie.

Functioneren van de Commissie bezwaarschriften dienstplichtigen

Het Reglement rechtstoestand dienstplichtigen regelt met name de materiële rechtspositie van de dienstplichtige militair en is te vergelijken met het Algemeen Militair Ambtenaren Reglement.

In artikel 109 worden regels gegeven over het beroep. In het kort houden deze in, dat de dienstplichtige of belanghebbende (bv. nagelaten betrekkingen of rechtverkrijgenden) zijn bezwaarschrift moet indienen binnen 30 dagen na de dag, waarop de beslissing waartegen hij zijn bezwaren richt, is genomen. De termijn van 30 dagen is niet zó rigide, want als klager kan aantonen dat het bezwaar is ingediend binnen 30 dagen na de dag waarop hij redelijkerwijs van de beslissing heeft kunnen kennis nemen, wordt hij geacht aan de termijn te hebben voldaan.

In lid 4 wordt de mogelijkheid geopend een beslissing bij voorraad te vragen, wanneer een onverwijde voorziening noodzakelijk is, ter voorkoming van nadeel voor de klager. Het verzoek daartoe moet met redenen zijn omkleed.

Het bezwaarschrift heeft geen schorsende werking. De minister besluit eerst op het bezwaarschrift, nadat ter zake advies is ingewonnen van een commissie van advies. Indien het bezwaarschrift een betrekkelijk eenvoudig geschil betreft wordt volstaan met het inwinnen van advies van een door de minister aan te wijzen rapporteur. In de praktijk wordt de keuze tussen commissie of rapporteur gedaan door de commissie zelf. Ook kan de minister, nadat de klager is gehoord, direct een beslissing op het bezwaarschrift nemen als het bezwaarschrift kennelijk niet ontvankelijk, kennelijk gegrond of kennelijk ongegrond is. Er bestaan derhalve drie mogelijkheden van behandeling van het bezwaarschrift.

De commissie bestaat uit drie leden en drie plaatsvervangende leden, met dien verstande dat één van de drie een dienstplichtige dient te zijn. Bij de benoeming door de minister wordt één van de leden als voorzitter en één van de plaatsvervangende leden als plaatsvervangend voorzitter aangewezen. Voorzitter en leden en hun plaatsvervangers hebben het recht van verschoning. De klager

heeft eenmaal het recht de leden en plaatsvervangende leden te wraken met uitzondering van de voorzitter. De termijn daarvoor bedraagt vier dagen.

Bij de Landmacht is de commissie bekend onder de afkorting COAB-dpl (Commissie van Onderzoek en Advies dienstplichtigen). Zij is gevestigd aan de Carel van Bylandtlaan 3 te Den Haag. (Op dat adres zijn ook bezwaarschriftencommissies gevestigd voor officieren en onderofficieren, die zich overigens alleen bezighouden met beoordelingskwesties.)

De commissie bestaat uit een luitenant-kolonel tevens voorzitter, een majoor (juridisch gevormd) lid, tevens plaatsvervangend voorzitter en rapporteur, en een dienstplichtig lid (juridisch gevormd). De secretaris is een reserveofficier (academisch gevormd) jurist. Op afroep zijn plaatsvervangende leden beschikbaar. Alle commissieleden, met uitzondering van de voorzitter, hebben een volledige dagtaak.

De commissie is belast met onderzoek naar de inhoud van bezwaarschriften en de gronden waarop de aangevochten beslissing is genomen, alsmede met het uitbrengen van advies ter zake aan de minister. Het gaat dus om een adviescommissie en niet om een besliscommissie, ook al worden de adviezen meestal voetstoots overgenomen.

Klager kan zich in elk stadium van de behandeling laten bijstaan door een raadsman. Klager en raadsman hebben recht op inzage en afschriften van alle stukken, die betrekking hebben op de zaak.

Zo spoedig mogelijk na het indienen van het bezwaarschrift en de keuze van behandeling wordt de samenstelling van de commissie aan klager bekend gemaakt. De verweerder wordt schriftelijk uitgenodigd tot het indienen van een verweerschrift en het beantwoorden van reeds gerezen vragen. Op grond van het hem toegezonden verweerschrift wordt klager schriftelijk uitgenodigd aanvullende beschouwingen in te dienen.

Beiden, klager en verweerder, worden in de gelegenheid gesteld te worden gehoord. Zo nodig kan confrontatie plaatsvinden. Ambtshalve of op verzoek van partijen kan de commissie getuigen en of deskundigen horen.

Zodra de zaak naar het oordeel van de commissie voldoende is onderzocht stelt zij, buiten tegen-

woordigheid van partijen, bij volstreekte meerderheid van stemmen een advies vast. Het advies moet worden uitgebracht binnen vier maanden nadat de samenstelling van de commissie onherroepelijk is geworden. Een verlengingsmogelijkheid van die termijn is, onder bepaalde voorwaarden, mogelijk.

De minister beslist veertien werkdagen nadat het advies van de commissie door hem is ontvangen, op het bezwaarschrift.

Blijkens een interne notitie van de voorzitter van de commissie stabiliseerde het aantal in behandeling te nemen bezwaarschriften zich in het eerste jaar op ca. twintig per kwartaal. In 1984 is het aantal zaken verdubbeld. Cijfers worden ook gepubliceerd in het jaarverslag van de Directie personeel Koninklijke landmacht.

De beginperiode werd besteed aan het scheppen van voorwaarden voor het functioneren van de commissie, zoals het inwerken in de materie, het leggen van contacten en het ontwerpen van een standaardprocedure.

Bij ongeveer 55% van de bezwaarschriften was klager op het moment van het indienen van het bezwaarschrift niet meer in werkelijke dienst. Slechts 22% van de ingediende bezwaarschriften richtte zich tegen een beslissing van een lagere autoriteit dan de minister. De behandeling van de bezwaarschriften vergde een arbeidstijd van gemiddeld ongeveer 40 uur per zaak.

De commissie levert in veel gevallen een advies met daarbij een conceptbeschikking waarin het advies is verwoord. In 1983 werd zesmaal een advies uitgebracht met betrekking tot klagers verzoek om een beslissing bij voorraad. Klagers hebben zich in dertien gevallen laten bijstaan door een raadsman.

De gestelde tijdslimiet van vier maanden is in de meeste gevallen geen probleem geweest. Overigens is, zoals bij veel administratieve regelingen, op overschrijding van de termijn geen sanctie gesteld. Aan de zin van zo'n (welke trouwens?) sanctie valt ook te twifelen.

De bezwaarschriften richten zich voornamelijk tegen beslissingen aangaande: terugstelling in rang, ontheffing uit de opleiding, en financiële voorzieningen (meestal afkomstig van gewezen dienstplichtigen).

Tot op heden heeft slechts in vier gevallen de kla-

ger niet berust in de beslissing van de minister na advies van de commissie en beroep ingesteld bij de rechter.

Een probleem vormen wel eens de door de commissie opgevraagde vertrouwelijke stukken, zoals het zg. medische geheim. Anderen dan artsen hebben daarin geen inzage. In artikel 8 lid 2 van de regeling bezwaarschriftencommissie staat echter dat klager inzage heeft in alle betrokken stukken, en hierdoor ontstaan in de praktijk wel eens moeilijkheden. Een pressiemiddel tot afgifte van stukken heeft de commissie niet.

De bekendheid die de rechtsbeschermingsregeling, en dus de commissie, geniet laat waarschijnlijk te wensen over. De bundel Bekendmakingen Rechtspositie Krijgsmacht is weliswaar in elk onderdeel aanwezig, maar slechts weinigen zijn op de hoogte van alle daarin voorkomende rechtspositionele regelingen. Het is maar de vraag of een dienstplichtige, die in de situatie verkeert dat hij zich onjuist behandeld voelt, weet waar hij het recht moet zoeken. Dit geldt overigens niet alleen in deze situatie. De rechtsbescherming tegen onjuist overheidsbestuur is, zoals reeds betoogd, een uitermate verwarrend geheel.

Bezwaarschriften worden officieel ingediend bij de Directeur Personeel van het krijgsmachtdeel waar de klager dient. Bij de Landmacht fungeert de afdeling Individueel Beheer en Rechtspositie Dienstplichtigen als postbus voor bedoelde bezwaarschriften. De praktijk is echter, dat overal waar in de organisatie schriftelijke stukken worden ingediend, deze later worden herkend als bezwaarschriften in de zin van deze regeling. Zo komen bv. via de Inspecteur-generaal der krijgsmacht regelmatig bezwaarschriften binnen.

Het valt te verwachten dat, als de procedure over enige tijd voldoende bekendheid heeft gekregen, dit probleem tot het verleden zal behoren.

De te geven adviezen, zowel van de rapporteur als van de commissie, worden uitgebracht in standaardvorm. De minister neemt daarop een beslissing op het bezwaarschrift en brengt deze schriftelijk ter kennis van de klager. Bij deze beslissing wordt vermeld op welke wijze beroep bij de ambtenarenrechter kan worden aangetekend.

In de gevallen waarin ten gunste van klager is beslist, worden de rechtsgevolgen ten behoeve van de klager door de minister geregeld.

Conclusie ten aanzien van de huidige regeling

De bezwaarschriftenprocedure met de mogelijkheid van beroep op de ambtenarenrechter wordt beschouwd als het sluitstuk van de rechtsbescherming van de dienstplichtige militair. Wil men uitspraken doen over de kwaliteit van die procedure, dan zal men criteria moeten hebben om een dergelijke procedure te toetsen. Over bezwaarschriftenprocedures is in de literatuur veel geschreven in het kader van de Wet AROB, die ook een dergelijke procedure kent. De vraag is wel eens gesteld wat het karakter van die procedure moet zijn: een zelfstandige administratieve beroepsgang of een vorm van verlengde besluitvorming? Uit de wetstekst en de historie van de besproken regeling kan men gevoeglijk de conclusie trekken, dat een zelfstandige beroepsgang is beoogd. De bestreden beslissing wordt „onder hetzelfde dak” nogmaals bekeken door een ander orgaan binnen hetzelfde lichaam, waarvan het beschikkende orgaan onderdeel uitmaakt. De heroverweging vindt plaats op een wijze, die aansluit bij een zelfstandig beroep. De verantwoordelijkheid voor de procedure is bij het beschikkende orgaan verdwenen.

De adviezen van de commissie van advies plegen door het beslissende orgaan meestal te worden gevolgd; de verantwoordelijkheid wordt echter uiteindelijk niet uit handen gegeven. Ingrijpen blijft dus altijd nog mogelijk.

De verantwoordelijkheid voor de voorbereiding van de beslissing wordt opgedragen door een daartoe ingesteld „tweede” orgaan. De commissie heeft verantwoordelijkheid voor het onderzoek en eventueel voor de hoorzitting in het geval dat de aard van het bezwaar deze noodzakelijk maakt. De commissie is samengesteld uit leden die niet bij de bestreden beslissing betrokken zijn geweest.

Hoewel het niet onbegrijpelijk is dat een dienstplichtig lid — geen officier — deel uitmaakt van de commissie vanwege onafhankelijkheid en waarschijnlijk ook herkenbaarheid voor de klager, schuilt er een probleem in het functioneren van dit lid: de korte dienstdtijd en de lange inwerktijd, die nodig is om zich de ingewikkelde materie eigen te maken, resulteren in een korte periode waarin dit lid effectief is betrokken bij de behandeling van bezwaarschriften. De frequente vervanging van dit lid doet afbreuk aan de continuïteit en bijge-

volg aan het goed functioneren van de commissie. Een andere eis is de contradictoire opzet van zo'n procedure. De wijze waarop de commissie werkt en die hierboven is beschreven geeft aan, dat aan deze eis is voldaan. Zowel klager als verweerder treden op als procespartijen en maken gebruik van de rechten die zij krijgen. De mogelijkheid van confrontatie wordt wel benut. Het is een proces op tegenspraak.

Er is reeds gesproken over de aard van de toetsing door de commissie. Volledige heroverweging van feiten, beleid en recht moet mogelijk zijn. In gevallen van beoordeling is het vaak onmogelijk feiten — bv. onherroepelijk geworden beoordelingen — nogmaals te onderzoeken. Dat houdt het gevaar in, dat klager verwacht een volledige heroverweging van zijn zaak te krijgen, terwijl per definitie een rechtmatigheidstoetsing wordt gevolgd. Onbegrip en teleurstelling zijn het gevolg. Een probleem is ook het reeds gesignaleerde beperkte bereik van de wettelijke regeling. Alleen bij of krachtens de Wet rechtstoestand dienstplichtigen geregelde rechtspositionele beslissingen vallen onder het beroepsrecht. De komende wijziging zal wat dat bezwaar betreft verbetering in de situatie brengen. Een geheel sluitend systeem, waarbij alle administratieve beslissingen kunnen worden aangevochten is echter in de praktijk niet uitvoerbaar.

Dat het bestaan van de commissie nog bij vele dienstplichtigen onbekend is, blijkt wel uit de wijze van indienen van de bezwaarschriften. Het is de taak van de organisatie op effectieve wijze de soldaat bekend te maken met zijn mogelijkheden van rechtsbescherming. Juist enige extra zorg is geboden, aangezien de populatie dienstplichtigen steeds meer een selectie van de jonge mannelijke bevolking gaat uitmaken. Zij dienen slechts korte tijd, waarin zij worden geconfronteerd met een overmaat aan regels en verplichtingen. Zij komen in die positie niet op basis van vrijwilligheid. De overheid dient zich derhalve de zorg van deze groep in het bijzonder aan te trekken.

Het is niet goed mogelijk op elke beslissing die administratief jegens de dienstplichtige wordt genomen (er zijn ook handelingen en weigeringen die onder het beroepsrecht vallen) te vermelden welke weg de dienstplichtige moet volgen indien hij zich niet met de inhoud van die beslissing kan verenigen. Wanneer de minister een voor beroep vat-

bare beslissing neemt, wordt de weg naar de rechter wel gewezen.

Per saldo kan worden gesteld, dat de nu geopende rechtsgang in redelijke mate de rechtspositie van de dienstplichtige militair verbetert. De weg van het oneigenlijke beklag is niet meer nodig en de dienstplichtige, die deze weg nog volgt, behoort in zijn beklag niet ontvankelijk te worden verklaard. De beklagmeerdere moet uiteraard de weg wijzen, hoe hij wèl tegen de beslissing kan opkomen.

Komende wijzigingen met betrekking tot de rechtsbescherming voor dienstplichtigen

In het parlement is momenteel een aantal wijzigingen op de besproken wettelijke regelingen in behandeling. Het betreft een uniformering van beroepsgronden ex artikel 58 van de Ambtenarenwet 1929 en bijgevolg ook de Militaire Ambtenarenwet 1931, alsmede deze besproken wet.

Voorts worden procedures voor rechtsbescherming van militaire ambtenaren en dienstplichtige militairen gelijkgetrokken. Bij de eerste categorie is nu een instantieverlies aanwezig, wanneer ter zake van de bestreden beslissing zich een geval ex artikel 3 van de Militaire Ambtenarenwet 1931 voordoet. Als gevolg van deze wijziging zal een verschuiving in werklust van de Centrale Raad van Beroep naar de ambtenarenrechter optreden.

De aanpassing van artikel 58 Ambtenarenwet 1929 wordt voorgesteld om de letter van de wet in overeenstemming te brengen met de gegroeide rechtspraktijk en deze een wettelijke grondslag te geven. De ambtenarenrechter heeft immers bij gebrek aan een ruim wettelijk toetingsinstrumentarium eerst algemene rechtsbeginselen en later ook algemene beginselen van behoorlijk bestuur als buitenwettelijke toetsingsnorm gehanteerd. Dat gebeurde via de fictie van deze beginselen als algemeen verbindend voorschrift.

Ook wordt gestreefd naar harmonisatie van beroepsgronden in andere administratieve wetten. Helaas is volledige harmonisatie niet te bereiken. Overigens wordt de wijziging niet voorgesteld om een wijziging te brengen in de wijze van toetsen door diverse administratieve rechters.

In een ander wetsontwerp — of voorstel van wet sinds de grondwetswijziging — wordt artikel 4 ingrijpend gewijzigd. Het artikel gaat als volgt luiden.

1. De dienstplichtige, die als zodanig rechtstreeks in zijn belang wordt getroffen door een besluit, handeling of weigering (om te besluiten of te handelen) genomen, verricht of uitgesproken door een administratief orgaan, kan naar regelen te stellen bij of krachtens algemene maatregel van bestuur, een bezwaarschrift daartegen indienen bij Onze Minister. Deze zal ter zake een beslissing nemen en die beslissing, naar regelen te stellen of bij krachtens algemene maatregel van bestuur, ter kennis brengen van de indiener van het bezwaarschrift.

2. Het vorige lid is niet van toepassing voor zover het in dat lid bedoelde bezwaarschrift is gericht tegen:

- a. algemeen verbindende voorschriften;
- b. besluiten, handelingen of weigeringen (om te besluiten of te handelen) genomen, verricht of uitgesproken door Ons of Onze Minister;
- c. besluiten genomen krachtens de Dienstplichtwet of krachtens enig voorschrift berustende op die wet.

3. Tegen de beslissing, bedoeld in het eerste lid, en de besluiten, handelingen of weigeringen, bedoeld in het tweede lid onder b, kan de dienstplichtige beroep instellen. Op dit beroep is titel II van de Militaire Ambtenarenwet 1931 van overeenkomstige toepassing, met dien verstande, dat de dienstplichtige daarbij wordt aangemerkt als militair ambtenaar in de zin van die wet.

Deze redactie geeft aanleiding tot de volgende opmerkingen.

— De huidige formulering spreekt van beslissingen gegeven bij of krachtens deze wet. Nu wordt gesproken over besluiten, handelingen of weigeringen. Reden daarvoor is volgens de Memorie van Toelichting de harmonisatie met artikel 24 en 58 van de Ambtenarenwet 1929.

— Een belangrijke wijziging is dat straks alleen beslissingen op grond of krachtens de Dienstplichtwet zijn uitgesloten van beroep op de ambtenarenrechter. Zoals hierboven betoogd betekent dit een substantiële uitbreiding van rechtsbescherming voor dienstplichtigen. Bovendien blijven ook besluiten ingevolge bij of krachtens de Wet op de Krijgstucht gestelde regels uitgesloten van beroep. Dit geschiedt op grond van het gestelde in artikel 3 van de Militaire Ambtenarenwet 1931, welk artikel op dienstplichtigen van overeenkomstige toepassing is.

— Kan op grond van het nu bestaande artikel 4 de bevoegdheid om te beslissen aan een buiten de departementale organisatie staande functionaris worden overgedragen, het nieuwe eerste lid kent die mogelijkheid niet. Volgens de Memorie van Toelichting bestaat daaraan geen behoefte. De

beslissing in geval van bezwaar wordt dan genomen onder rechtstreekse verantwoordelijkheid van de minister of staatssecretaris.

— Rechtstreeks beroep op de ambtenarenrechter wordt nu mogelijk tegen besluiten, handelingen en of weigeringen van de Kroon en de minister van defensie. De Memorie van Toelichting zegt dat er geen noodzaak bestaat de militair dwingend voor te schrijven herziening van op centraal niveau genomen beslissingen te vragen. Om eenheid in rechtsopvatting en rechtstoepassing te bereiken is het van belang de beslissing direct rechterlijk te kunnen laten toetsen. Het past ook in het kader van de gelijkstellingsgedachte, die ten grondslag ligt aan de vaststelling van het rechtspositierecht van militair personeel. Tijdverlies wordt vermeden door de bezwaarschriftenprocedure te beperken tot beslissingen, handelingen of weigeringen, genomen door een lagere autoriteit dan de minister. In dat geval is de kans op herziening ook groter dan bij op centraal niveau genomen beslissingen en heeft een bezwaarschriftprocedure meer zin.

— In het voorgestelde eerste lid wordt rechtsbescherming verleend aan de „dienstplichtige, die als zodanig rechtstreeks in zijn belang wordt getroffen”. Het is de vraag of ook gewezen dienstplichtigen een beroep op deze wet kunnen doen, zoals nu het geval is.

Conclusie

De voorgenomen wijzigingen betekenen voor de commissie bezwaarschriften dienstplichtigen, dat de werklast ongetwijfeld zal afnemen, ondanks de ruimere redactie van de wetswijziging en de hopelijk straks toegenomen bekendheid met de procedure. Gezien het feit, dat de bezwaarschriftenprocedure nu ook zal worden voorgeschreven voor militaire ambtenaren, zal de werklast van de reeds bestaande commissies bezwaarschriften voor officieren en onderofficieren toenemen.

Deze bezwaarschriften tegen beslissingen, die in feite vaak steunen op dezelfde voorschriften, zouden uit een oogpunt van rechtsgelijkheid beter door één instantie kunnen worden behandeld. Ook uit een oogpunt van doelmatigheid zouden soortgelijke bezwaarschriften door een commissie bezwaarschriften voor militair personeel moeten worden behandeld. De genoemde twee andere

commissies zouden dan alleen voor hun huidige taak blijven voortbestaan.

Regels van rechtsbescherming zijn per definitie altijd min of meer grove kaders om een bepaald aantal gevallen binnen gestelde criteria te vangen. Voor elke vorm van onjuiste bejegening van burgers door overheidsorganen of instellingen is geen sluitende regeling te bedenken. Er is altijd een grens aan het scheppen van rechtsbescherming. Die grens kan worden bepaald door de eis van een slagvaardig bestuur of door gebrek aan financiële of juridische middelen.

Op grond van de voorgestelde wijziging van de Wet rechtstoestand dienstplichtigen kan worden geconcludeerd dat een ruime mate van rechtsbescherming is geschapen voor dienstplichtige mili-

tairen. De soldatenvakbonden VVDM en AVNM zijn tevreden met de voorgestelde regeling, die in hun ogen zal voldoen. Na een lange periode van min of meer onbeschermd zijn in de rechtspositie, kan de dienstplichtige zich in dat opzicht meten met zijn collega in de werksituatie: de militaire ambtenaar.

Goede voorlichting over deze regeling door de departement en de krijgsmacht dient vanzelfsprekend te zijn. Als de soldaat in zijn elementaire opleiding uitvoerig wordt gewezen op de krijgstucht en de verplichtingen die hij daardoor heeft, kan in één adem ook de aandacht worden gevestigd op zijn administratieve rechtspositie en de bescherming die hij geniet. Overheidsbestuur mag niet ongehinderd worden uitgeoefend bij de gratie van de onkunde der dienstplichtigen.

Literatuur

J. P. Borman — *Aspecten van de AROB-bezwaarschriftenprocedure*. Kluwer, Deventer (1979).

P. J. J. van Buuren — Ontwikkelingen in het bestuursrecht in de 70'er jaren. *Ned. Juristenbl.* 55(1980)585.

G. L. Coolen — De rechtsbescherming van de militair tegen onjuist bestuur. *Mil. Recht. Tijdschr.* 71(1978) 44.

R. Crince le Roy — *De vierde macht, hernieuwde kennismaking*, 3e dr. Vuga, Den Haag (1976).

Defensienota 1974. Ministerie van defensie, Den Haag (1974).

U. F. J. Mesdag — De herziening c.q. (hernieuwde) vaststelling van het rechtspositierecht voor militairen. *Mil. Recht. Tijdschr.* 76(1983)15.

D. W. P. Ruiters en R. J. Jue — De opzet van de bezwaarschriftenprocedure. *Bestuurswetenschappen* (1978) (3)151.

C. J. M. Schuyt — *Recht en samenleving*. Kon. Van Gorcum, Assen (1981).

G. W. A. van der Velde — De dienstplichtige en de Wet AROB. *Mil. Recht. Tijdschr.* 74(1981)577.

H. D. van Wijk en W. Konijnenbelt — *Hoofdstukken van administratief recht*, 4e dr. Vuga, Den Haag (1979).

Maandelijks wordt de Militaire Spectator toegezonden aan alle leden van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap.

Teneinde de toezending aan thans nog actief dienende officieren van Land- en Luchtmacht, tevens lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap, ook na hun dienstverlating zeker te stellen, wordt belanghebbenden verzocht de ledenadministratie van de Koninklijke Vereniging (Karel Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk) in voorkomend geval ter zake in te lichten.

J. R. Mulder

ritmeester der cavalerie

Verkenningseenheden

De indeling van verkenningseenheden in het Eerste Legerkorps wordt op dit moment gewijzigd. De brigadeverkenningseenheden zijn uit de organisatie van de pantser(infanterie)brigades verdwenen. Ook het lichte verkenningsbataljon wordt opgeheven. De brigades krijgen een verkennerspeloton en het aantal verkenningsbataljons op legerkorpsniveau wordt uitgebreid tot vier.

Hebben we ze nog wel nodig, die verkenningseenheden? Deze vraag komt nog wel eens naar voren. We gaan toch niet meer voorwaarts, we verkennen toch niet meer! Daarbij komt nog, zo wordt dan aangevoerd, dat we tegenwoordig andere middelen hebben die beter en sneller kunnen verkennen. Middelen zoals satellieten, drones, luchtmacht-eenheden e.d.

In dit artikel wordt ingegaan op het belang van verkenningseenheden, die speciaal zijn uitgerust en opgeleid om verkenningen over de grond uit te voeren. Daarna zal per organisatieniveau worden aangegeven welke verkenningseenheden beschikbaar zijn, wat daarmee kan en moet worden gedaan, en wat niet ermee moet worden gedaan. Het artikel beperkt zich tot de situatie bij het Eerste Legerkorps.

Verkenningseenheden nodig?

Om zijn gevechtseenheden op de juiste tijd en plaats, met de vereiste gevechtskracht, te kunnen inzetten, heeft een commandant informatie nodig. Het gevechtsveld van de toekomst zal onduidelijk, verwarrend, zelfs chaotisch zijn. Een commandant kan de verbinding met zijn gevechtseenheden tijdelijk kwijtraken, de vijand kan snel ageren en reageren, de situatie kan enkele uren later volledig zijn gewijzigd. Om toch goede beslissingen te kunnen nemen, dient een commandant voortdurende informatie te hebben, informatie die up-to-date is en blijft. „To be effective, the commandant

must know the battle-field”, heet het in de Amerikaanse gevechtshandleiding [1]. Al veel eerder werd het belang van gevechtsveldinformatie onderkend: „If you know the enemy and know yourself, you need not fear a hundred battles”, schreef Soen Tsoe in 500 voor Christus [2].

Om die informatie te krijgen, dient een commandant verkenningen te laten uitvoeren. Verkennen omvat, volgens ons militaire woordenboek [3], „verrichtingen welke ten doel hebben, gegevens te verzamelen over vijand, eigen troepen, terrein, weer en/of hulpbronnen”. Verkennen is niet alleen vóór een eenheid uitgaan die opmarcheert. Verkennen gebeurt in feite ook in het achtergebied van een eenheid die verdedigt. Het bewaken van een terreinstrook of het beveiligen van een object valt ook onder verkennen. Er bestaat overigens een wisselwerking tussen verkennen en beveiligen: verkennen heeft een zekere mate van beveiliging tot gevolg, beveiligen kan alleen effectief worden uitgevoerd als verkenningen plaatsvinden.

Er bestaat een groot aantal eenheden, dat kan verkennen en gegevens kan verzamelen, gegevens die inlichtingen kunnen worden. In de artilleriekanaalen zijn het de voorwaartse waarnemers en de technische doelopsporingsmiddelen die met name doelinformatie verzamelen. Op het niveau van divisie en legerkorps komen gegevens verder van de tactische luchtmacht-eenheden, van de helikopters van de Groep Lichte Vliegtuigen, van de waarnemings- en verkenningscompagnie en in de toekomst van drones en van elektronische oorlogvoering (eov). Ook de Militaire Inlichtingendienst-compagnie levert informatie via de krijgsgevangenenonderzoek- en de terreinanalyseploegen. En uiteraard leveren de gevechtseenheden in voorste lijn, met name de compagnieën en de eskadrons in de voorste opstellingen, eveneens gegevens over terrein en vijand.

Al deze inlichtingenverzamelorganen hebben hun beperkingen: tijdens periodes van verminderd zicht (nacht, mist) neemt de waarde van drones af. De eov levert weinig op als de vijand zich elektronisch stil houdt. De waarnemingsposten van de waarnemings- en verkenningscompagnie zijn stationair en kunnen een bewegende vijand op het gevechtveld niet blijven volgen. Luchtfoto's geven een prima momentopname, maar vertellen niet hoe de situatie ter plaatse een uur later is. Onze heli's zijn erg kwetsbaar en vooralsnog niet 's nachts inzetbaar. En de informatie van de eenheden in voorste lijn heeft weinig ruimtelijke diepte, zij kijken tegen de voorste vijandelijke eenheden aan en niet erachter.

Daarmee blijft een aantal situaties over, waarin alleen door gespecialiseerde grondverkenningen klaarheid kan worden verschaft. Zo kunnen verkenningseenheden:

- in front van een eenheid verkenningen uitvoeren, waarbij een onderkende vijand 24 uur per dag onder waarneming kan worden gehouden, bij nacht en bij mist, en als de vijand zich verplaatst;
- de doorgebroken vijand opzoeken en onder voortdurende waarneming houden;
- opmarswegen verkennen voor de inzet van reserves;
- de terreindelen bewaken waar geen eigen gevechtseenheden optreden.

Heeft een verkenningseenheid voldoende gevechtskracht (van huis uit in de organisatie of speciaal voor een opdracht toebedeeld), dan kan zij ook beveiligen of tijdelijk als tank- of pantserinfanterie-eenheid optreden. Verkenningseenheden kunnen deze taken uitvoeren omdat ze:

- snel, beweeglijk en terreinvaardig zijn;
- een flexibele organisatie hebben;
- over goede waarnemingsmiddelen en verbindingsmiddelen beschikken;
- daarvoor speciaal zijn opgeleid en daarmee een mentaliteit voor dit soort opdrachten hebben ontwikkeld.

De aanwezigheid en een juist gebruik van verkenningseenheden kunnen een commandant onaangename verrassingen op het gevechtveld besparen. Zij kunnen klaarheid verschaffen in onduidelijke situaties, vóór en tijdens het gevecht.

Bovendien kan een juiste inzet van verkennings-

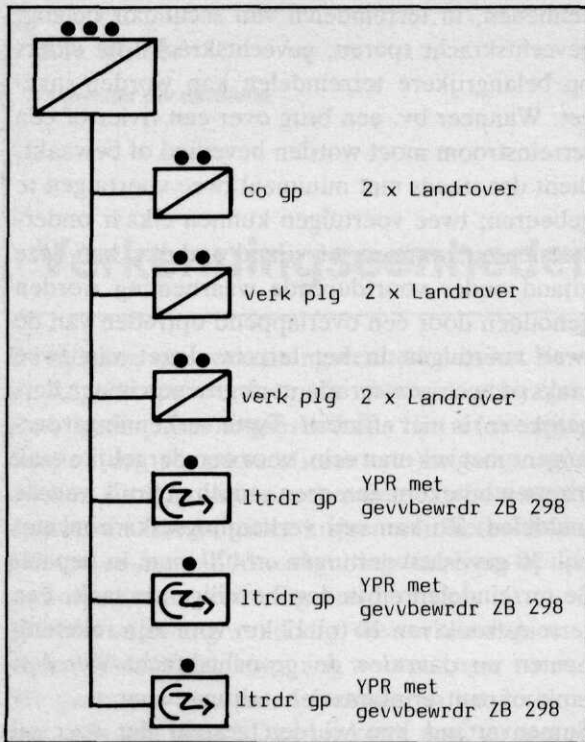
eenheden, in terreindelen van secundair belang, gevechtskracht sparen, gevechtskracht die elders op belangrijkere terreindelen kan worden ingezet. Wanneer bv. een brug over een rivier of een terreinstroom moet worden beveiligd of bewaakt, dient dat steeds met minimaal twee voertuigen te gebeuren; twee voertuigen kunnen elkaar ondersteunen en, wanneer er vijand opduikt, kan deze vijand onder voortdurende waarneming worden gehouden door een overlappend optreden van de twee voertuigen in het terrein. Inzet van twee tanks of twee pantserinfanteriegroepen in een dergelijke rol is niet efficiënt. Twee verkenningsvoertuigen, met zes man erin, voor een dergelijke taak inzetten betekent een economisch gebruik van de middelen. Zo kan een verkenningseskadron met zijn 30 gevechtsvoertuigen en 170 man, in bepaalde terreindelen en in een beveiligende taak, een terreinstroom van 10 tot 12 km voor zijn rekening nemen en daarmee de gevechtskracht van een tank- of pantserinfanteriebataljon uitsparen.

Samenvattend kan worden gesteld dat speciaal uitgeruste en opgeleide verkenningseenheden, die op de grond opereren, noodzakelijk zijn voor iedere commandant. Ze kunnen in belangrijke mate bijdragen tot een volledige informatiestroom naar de commandant omtrent de situatie op het gevechtveld (verkenning). Een juist en een economisch gebruik van de verkenningsmiddelen geeft meer waarborgen voor een met succes uitvoeren van de hoofdpdracht en spaart gevechtskracht in terreindelen van secundair belang (beveiligen/bewaken).

Bataljon

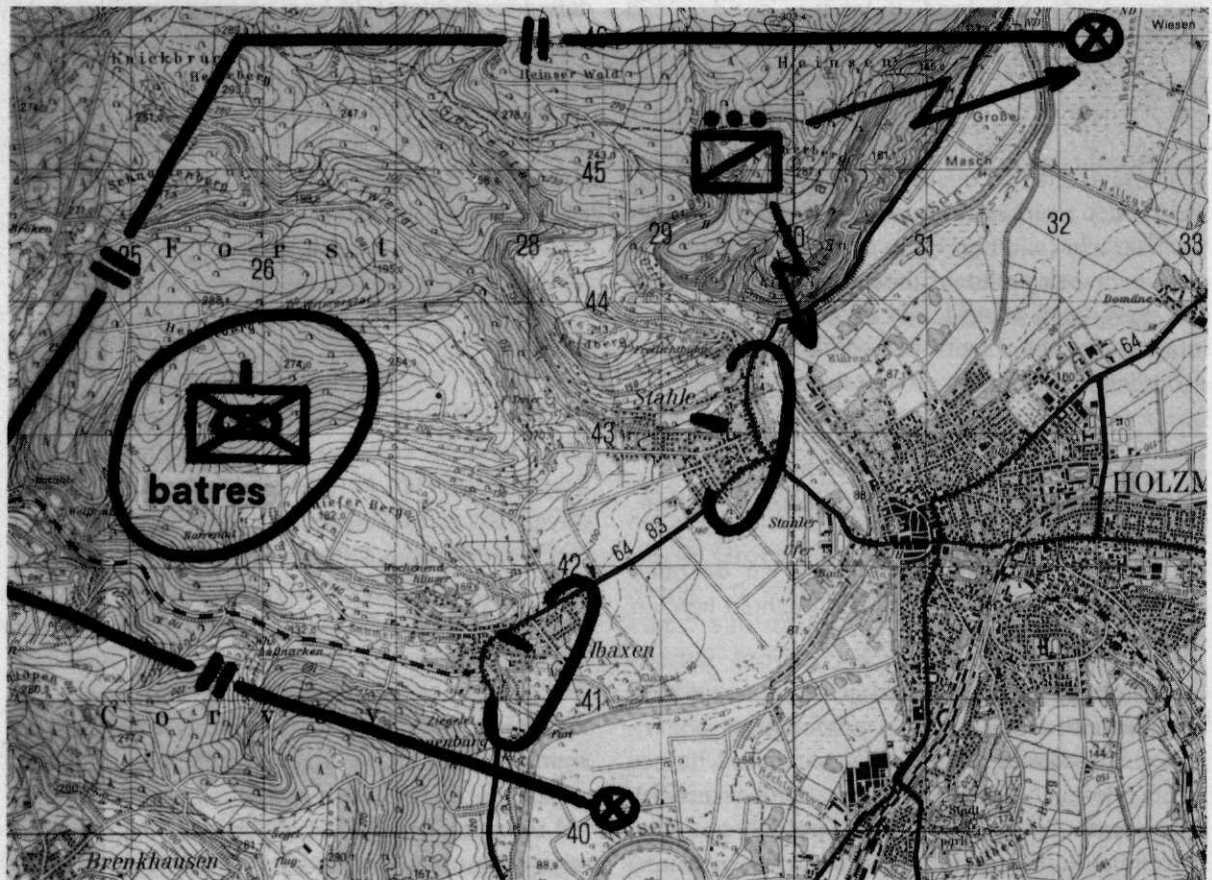
Elk tank- en pantserinfanteriebataljon bij het Legerkorps heeft organiek een verkenningspeloton. Bij beide soorten bataljons is de organisatie van dit peloton identiek (zie verder afb. 1).

Het voorschrift dat de commandant en staf van een tank- of pantserinfanteriebataljon dient te hanteren, is VS 7-210, het pantserinfanteriebataljon, of VS 17-131, het tankbataljon. VS 7-210 is enigszins verouderd, op enkele plaatsen in dit voorschrift wordt nog gesproken over de bataljonsverkenningsgroep. Een nieuwe druk van dit voorschrift wordt op korte termijn verwacht. VS 17-131 is van recente datum (1983). Wanneer een bataljonscommandant dit voorschrift erop naslaat,

Afb. 1 Het bataljonsverkenningsspeloton

Afb. 2 Mogelijke inzet van het bataljonsverkenningsspeloton

zal hij vaak echter niet ertoe komen zijn verkenningsspeloton in te zetten. In het hoofdstuk over de aanval wordt het verkenningsspeloton immers alleen genoemd in het kader van de flankbeveiliging. Voor verkennen wordt het peloton blijkbaar niet gebruikt. Bij de verdediging staat dat „ten behoeve van de uitvoering van de tegenaanval zoveel mogelijk gegevens over de vijand bekend moeten zijn”. Het bataljonsverkenningsspeloton wordt echter in het gehele hoofdstuk niet genoemd, zelfs de mogelijkheid de routes voor de tegenaanval tot de startlijn te verkennen moet de bataljonscommandant zelf onderkennen. Alhoewel bij het vertragend gevecht het optreden van het verkenningsspeloton in figuur 11-2 getekend staat, wordt het peloton verder in de tekst niet genoemd. Het kenmerk van een ontmoetingsgevecht is dat er onvoldoende gegevens over de vijand bekend zijn. Toch wordt in het hoofdstuk „ontmoetingsgevecht” de inzet van het bataljonsverkenningsspeloton om die ontbrekende gegevens zo snel mogelijk te verzamelen, niet genoemd. Wel wordt het peloton genoemd in onderwerpen als: het verplaatsen van de bataljonscommando-

post, de beveiliging van het verzamelgebied, het gevechtseveldbewakingsplan e.d.

Het verkenningspeloton in het tank- en pantserinfanteriebataljon heeft nadelen: het zijn ongepantserde wielvoertuigen met een zeer lichte bewapening. Toch is het verkenningspeloton het middel in handen van de bataljonscommandant om verkenningen uit te voeren: bij de aanval, bij de verdediging, bij het vertragen maar zeker bij het ontmoetingsgevecht. In de bataljonsvoorschriften wordt echter tot nu toe onvoldoende gewezen op de inzetmogelijkheden van het bataljonsverkenningpeloton.

Ook de praktijk bij het legerkorps is, dat veel tank- en pantserinfanteriebataljons het verkenningpeloton uitsluitend gebruiken voor de beveiliging van de commandopost, het verzamelgebied en dat soort zaken. Elke commandant van een tank- en pantserinfanteriebataljon zou zich moeten realiseren dat hij daarmee zijn enige verkenningselement onvoldoende benut. Dit peloton is snel, flexibel, beschikt over goede waarnemings- en verbindingsmiddelen, is opgeleid om te verkennen en te bewaken. Een mogelijke inzet van het bataljonsverkenningpeloton, zoals die nog in geen enkel bataljonsvoorschrift staat en ook in de praktijk bij 1 Lk veel te weinig wordt toegepast, is de volgende.

Een pantserinfanteriebataljon verdedigt op de westoever van de Weser, pal west van Holzminden (zie afb. 2). Het bataljonsvak is ruim 5 km breed. De bataljonscommandant verdedigt met twee compagnieën voor en één achter. De beide voorcompagnieën richten steunpunten in, in Stahle en Albaxen. Het noordelijke deel van het bataljonsvak, omgeving Kiekenstein-Ascherberg, wordt niet als een vijandelijke naderingsmogelijkheid ingeschat gezien de geringe voortgangsmogelijkheden. Het terrein op de oostoever, noord van Holzminden, is open en leent zich voor de inzet van de gevechtseveldbewakingsradar ZB-298. Het bataljonsverkenningpeloton dient het gebied noord van Stahle te bewaken. Verder moet het peloton eventuele vijandelijke overgangspogingen te voet afwijzen. Het peloton beschikt daartoe over mitrailleur .50 en MAG en kan via het bataljonsvuursteunnet artillerievuur aanvragen.

Na het eerste gevechtscontact in de namiddag, met de gevechtsbeveiliging op de oostoever, wordt in de loop van de avond een vijandelijke aanval uit de beweging afgeslagen. In de loop van de daarop volgende nacht vinden op grote schaal infiltraties plaats. De volgende dag om 0430 uur volgt, na een voorbereidende beschieting, een aanval na voorbereiding vanuit het oord Holzminden. Door de vijandelijke artilleriebeschieting valt de lijnverbinding met het steunpunt Stahle om 0440 uur

uit. Om 0450 uur valt ook de radioverbinding met Stahle uit. Een uitgestuurde ordonnans komt in de oordrand van Stahle onder vijandelijk geweervuur en moet onverrichterzake terugkeren. Om 0500 uur meldt Albaxen dat de vijand is afgeslagen. Uit Stahle klinkt slechts zwaar mitrailleur- en geweervuur. Hoe is de situatie daar? Is versterking nodig of moet een tegenaanval worden ingezet? De bataljonscommandant heeft dringend informatie nodig over vijand en eigen troepen. Om 0505 uur krijgt het verkenningspeloton opdracht de situatie in Stahle te verkennen.

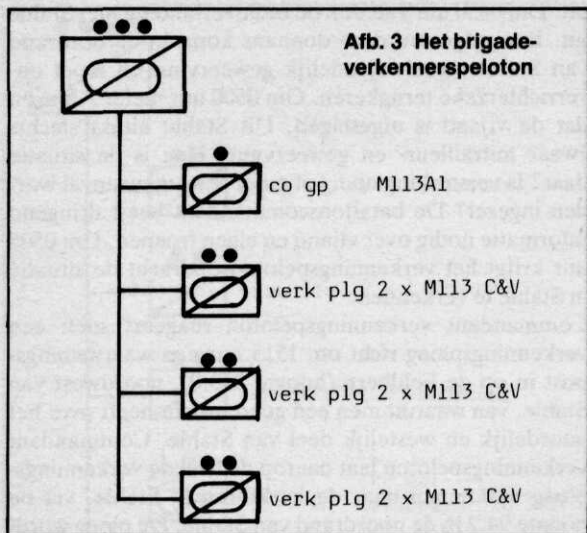
Commandant verkenningpeloton reageert snel: een verkenningploeg richt om 1515 uur een waarnemingspost in op de Feldberg (hoogte 213.0), noordwest van Stahle, van waaruit men een goed inzicht heeft over het noordelijk en westelijk deel van Stahle. Commandant verkenningpeloton laat daarop de tweede verkenningploeg verkennen naar de kerktoren in Stahle, via de hoogte 94.2 in de noordrand van Stahle. De ploeg wordt begeleid door een YPR-radar, in verband met de pantsering en de zwaardere mitrailleur .50. Twee YPR's radar bewaken verder het pelotonsvak. Het verkenningpeloton voert nu een verkenningsoopdracht uit in het kader van het verdedigend gevecht van een pantserinfanteriebataljon.

Om 0530 uur meldt commandant verkenningpeloton dat hoogte 94.2, in de noordrand van Stahle, is bezet door vijand, sterkte ca. 40 man. De verkenningploeg omtrekt via het westen terwijl de YPR (vuur)contact onderhoudt met de vijand. Om 0545 uur maakt de verkenningploeg contact met de CSM van de compagnie. Deze meldt dat . . .

Dit voorbeeld toont aan dat het verkenningpeloton bij een tank- of pantserinfanteriebataljon bewakings- en verkenningsoopdrachten kan uitvoeren, ook wanneer het bataljon het verdedigend gevecht voert. In de bataljonsvoorschriften zouden deze inzetmogelijkheden meer expliciet kunnen worden aangegeven. Uit het voorbeeld blijkt ook dat het wenselijk is dat de verkenningvoertuigen in het verkenningpeloton in de toekomst van gepantserde voertuigen met een zwaardere bewapening worden voorzien.

Brigade

De brigade heeft sinds de reorganisatie van de verkenningseenheden een brigadeverkennerspeloton (zie afb. 3 en 4). Volgens VS 17-145, brigadeverkennerspeloton, kan dit peloton in beperkte mate bewakings- en verkenningsoopdrachten uitvoeren. Het peloton kan voor de brigade uit verkennen, wanneer de brigade deel uitmaakt van een divisie- of legerkorpstegenaanval. Bij een brigade in de verdediging kan het peloton verkenningen uitvoeren.

ren voor de inzet van de brigadereserve, het peloton kan doorgebroken vijandelijke compagnieën en bataljons opsporen en onder voortdurende waarneming houden. De brigadecommandant kan zijn verkennerpeloton inzetten om gegevens te verzamelen over vijand en terrein (deel definitieve verkenning) om daarmee tot een goed besluit te komen.

Het brigadeverkennerpeloton zal slechts in zeer beperkte mate kunnen bewaken. In het brigadevak zullen open terreindelen als potentiële vijandelijke naderingsmogelijkheden worden aangemerkt. Dáár zal de gevechtskracht van de brigade worden ingezet. De terreindelen die van secundair belang zijn en voor bewaken in aanmerking komen zijn onoverzichtelijk, minder begaanbaar; in ieder geval geen naderingsmogelijkheden: dus oorden, bossen, moeras e.d. In deze terreindelen zullen de gemiddelde waarnemingsafstanden zo'n 500 à 800 m bedragen, eerder 500 dan 800 m. Het brigadeverkennerpeloton kan met zijn drie ploegen derhalve zo'n 1,5, maximaal 2 km bewaken en dat is niet veel voor een brigadevak. De gevechtshandleiding spreekt over een brigadevak van 10 à 20 km breed, het voorschrift pantserinfanteriebataljon over een vakbreedte voor een bataljon van ca. 5 km. Bij een gemiddeld brigadevak van 12 tot 15 km en een brigade die met twee bataljons vóór optreedt, resteert zo'n 2 tot 5 km frontbreedte die minimaal dient te worden bewaakt, eigenlijk liever beveiligd. Het oude brigadeverkenningsskadron kon die 2 tot 5 km effectief *beveiligen*, het nieuwe brigadeverkennerpeloton kan die zelfde terreinstrook niet eens *bewaken*. Een zelfde re-

Afb. 4 ... bewakings- en verkenningsoopdrachten ...

kensom kan worden gemaakt ten aanzien van het brigadeachtergebied. Deze terreinstrook zal al gauw zo'n 130 km² bedragen. (De gevechtshandleiding spreekt van een brigadevak van 10 à 20 km breed — gemiddeld dus 15 — en 10 à 15 km diep; oppervlakte brigadeachtergebied is 15×12,5 km minus de bataljonsvakken van 5 bij 5). Het brigadeverkennerpeloton is ook hier niet in staat in de minimale bewakingsbehoefte van de brigade te voorzien.

Het is onjuist brigadecommandanten te dwingen middelen vrij te maken om in de minimale bewakingsbehoefte van de brigade te voorzien. Die middelen, die gevechtskracht, moeten daar blijven waar de beslissing in het gevecht wordt gezocht. Het brigadeverkennerpeloton dient meer middelen te hebben, om in de minimale bewakingsbehoefte van de brigade te voorzien. Nadere studie zal moeten aantonen wat die extra middelen moeten zijn en waar ze vandaan moeten komen. Kunnen de drie manoeuvrebataljons in de brigade uit de organisatie van hun verkenningpeloton een radar missen zodat het brigadeverkennerpeloton met drie radars wordt uitgerust? Of moet de brigade gewoon meer middelen krijgen, meer verkenningploegen, radars, sensors of iets dergelijks?

Het is overigens onjuist het brigadeverkennerpeloton tot een soort van stafwachtpeloton te maken en het alleen maar in te zetten voor het beveiligen van de brigadecommandopost. Het is weliswaar nu een klein peloton maar een brigadecommandant dient dit peloton maximaal in te zetten om te voorzien in zijn bewakings- en verkenningbehoefte.

De divisie

Bij de Koninklijke landmacht heeft de divisie geen organieke samenstelling. Het legerkorps zal aan de divisie de noodzakelijke middelen toewijzen om een opdracht uit te voeren. Middelen zoals bri-

gades, een veldartilleriegroep, een geniebataljon. Een divisie zal een verkenningbataljon nodig hebben om te voorzien in de behoefte aan verkenning- en beveiligingscapaciteit. Het verkenningbataljon is de eerste verkenningseenheid die wij in dit artikel tegenkomen, die enige gevechtskracht heeft. Afb. 5 geeft de organisatie van het verkenningbataljon.

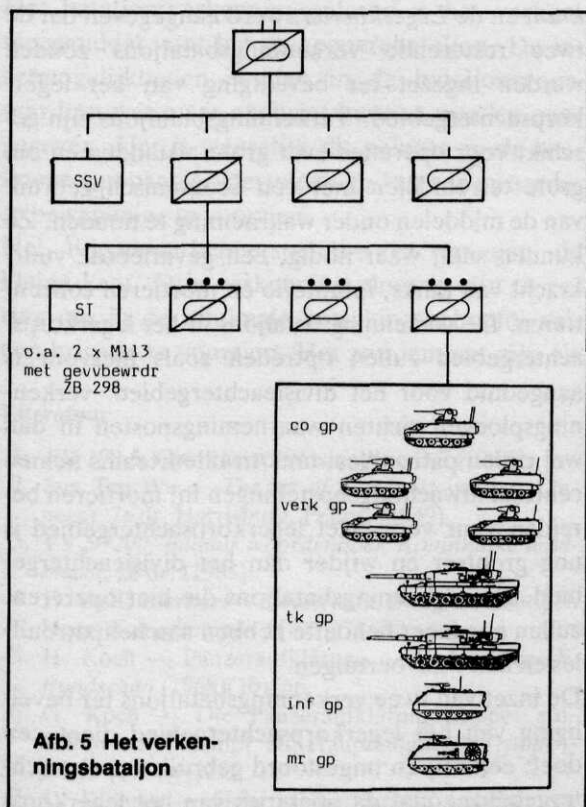
Omdat in dit bataljon gevechtskracht aanwezig is (per bataljon 18 tanks, 9 infanteriegroepen en 9 mortieren) kan dit bataljon beveiligingstaken uitvoeren en tijdelijk als pantserinfanterie- of tankbataljon optreden. Door een economisch gebruik van de middelen kan het verkenningbataljon in terreindelen van secundair belang tijdelijk gevechtskracht uitsparen. Versterking van het bataljon met o.a. artilleriewaarnemers en genie is dan wel vereist. Toch moet een divisiecommandant ertegen waken zijn verkenningbataljon van huis uit als vierde manoeuvre-eenheid in de divisie in te zetten. Het verkenningbataljon is nl. met name geschikt om verkenning- en beveiligingstaken uit te voeren, om terreindelen te bewaken, flanken en achtergebied te beveiligen, doorgebroken vijand op te zoeken en onder voortdurende waarneming te houden, klaarheid te verschaffen voor de divi-

siecommandant in onduidelijke, verwarrende situaties op het gevechtveld.

In het optreden van de divisie kan het verkenningbataljon twee speciale beveiligingstaken uitvoeren: gevechtsbeveiliging voor de vóórbrigades en beveiliging van het divisieachtergebied.

Sinds het opheffen van de brigadeverkenningsskadrons zullen de brigades tank- en/of pantserinfanterieteams als gevechtsbeveiliging inzetten. Het is een oplossing voor de brigades, wanneer een vóórbrigade tijdelijk een verkenningsskadron van het (divisie)verkenningbataljon onder bevel krijgt voor de gevechtsbeveiliging. Hierbij moet worden opgemerkt dat de brigades op deze manier niet hun oude verkenningsskadron terug hebben: het eskadron van het verkenningbataljon kan slechts op het brigadecommandonet inluisteren en niet op de andere vier netten van de brigade. Verder is dit eskadron niet logistiek zelfstandig; het zal voortdurend op het moederbataljon moeten terugvallen. Het gebeurt nog wel eens dat een brigadecommandant meent dat een verkenningsskadron als gevechtsbeveiliging te weinig gevechtskracht heeft. Het eskadron krijgt dan bv. een pantserinfanteriepeloton, een tankpeloton en twee antitankpelotons onder bevel. Men zou zich dan moeten realiseren dat de „span of control” over 7 pelotons over de vakkbreedte van een brigade te veel is.

Een tweede beveiligingstaak is de beveiliging van het divisieachtergebied. Het verkenningbataljon is geschikt om op te treden over een groot gebied, het is ervoor opgeleid en uitgerust. Verkenningploegen nemen waarnemingsposten in en rijden patrouilles; tank/tirailleurteams nemen afwachtingsopstellingen in; mortieren bereiden vuur voor op belangrijke terreindelen. De vijandelijke dreiging in het divisieachtergebied is tweeledig: een luchtmobiele eenheid (een compagnie tot bataljon) die, wanneer met heli's aan de grond gezet, de gevechtskracht van een infanterie-eenheid te voet heeft; als tweede dreiging geldt een doorgestoten eenheid, een voordetachment (bataljon tot regiment) of een verkenningseenheid (regimentsverkenningcompagnie of een divisieverkenningbataljon). In beide gevallen moeten er verkenningen worden gedaan, moet er informatie worden verzameld over de locatie van de vijand, sterkte, richting van verplaatsen e.d. Bij luchtgevlane vijand zal snel met gevechtskracht moeten

worden gereageerd; beter één tank/tirailleurteam van een verkenningpeloton binnen een kwartier ter plaatse dan twee pelotons na een uur. Een doorgestoten vijandelijke eenheid zal moeten worden opgezocht op het chaotische gevechtveld, moeten worden afgestopt en vervolgens ingedamd.

Er wordt wel eens gesuggereerd dat een verkenningbataljon beide beveiligingstaken successievelijk kan uitvoeren: aanvankelijk de gevechtsbeveiliging met twee eskadrons en het achtergebied met één eskadron; na het terugnemen van de gevechtsbeveiliging de beveiliging van het achtergebied met drie eskadrons. Wanneer de vijand een aanval op de vrw opent, wordt de gevechtsbeveiliging tijdig teruggenomen. De eskadrons die de gevechtsbeveiliging verzorgen moeten dan de voorbataljons in de vrw doorschrijden, verplaatsen naar het divisieachtergebied, daar aangekomen van brandstof en eventueel van munitie worden voorzien en hun opstellingen innemen. Na het terugnemen van de gevechtsbeveiliging verlopen naar schatting twee tot drie uur voordat de commandant van het verkenningbataljon in het achtergebied over drie eskadrons beschikt.

Het is aannemelijk dat de vijand activiteiten ontplooit in de diepte van ons gebied, in casu het divisieachtergebied, tijdens of zeer kort na de aanval op de vrw. Dit is voor hem het gunstigst; onze divisie wordt dan gedwongen de aandacht (en mogelijk ook de middelen) te verdelen tussen de vrw en het achtergebied. In het achtergebied krijgt de commandant van het verkenningbataljon bv. te maken met een luchtmobiel bataljon, terwijl hij de beschikking heeft over slechts één eskadron. De andere twee zijn dan nog aan het verplaatsen. Dit betekent dat de divisie vooraf een duidelijke keuze moet maken: het verkenningbataljon levert of de gevechtsbeveiliging of beveiligt het divisieachtergebied. In het raamwerk voor de gevechtshandleiding 80/90 komt meer nadruk te liggen op het gebruik van de diepte van het vak voor het voeren van de verdediging. Daarmee is het (divisie)achtergebied belangrijker geworden dan het al was. Misschien moet de prioriteit voor het verkenningbataljon daarom in het divisieachtergebied liggen. Om een groot gebied als het divisieachtergebied effectief te kunnen beveiligen zal het verkenningbataljon behoefte hebben aan extra middelen om met name patrouilles in het gebied te kunnen uit-

voeren, om grote, onoverzichtelijke terreindelen onder waarneming te houden. Helipatrouilles zijn dus voor een verkenningbataljon onontbeerlijk.

Voorts heeft een verkenningbataljon problemen om bij nacht effectief een voortdurende patrouillegang uit te voeren. De rupsvoertuigen van het bataljon maken te veel lawaai en beperken de eigen auditieve waarneming. Heli's zijn bij nacht beperkt of niet inzetbaar. Het indelen van wielvoertuigen bij het verkenningbataljon zou dit probleem kunnen oplossen. Het lichte verkenningbataljon, dat wordt opgeheven, bevat een groot aantal verkenningjeps. Er zou kunnen worden overwogen deze verkenningjeps te verdelen over de vier verkenningbataljons, zodat deze een (wiel)patrouillecapaciteit bij nacht krijgen.

Het legerkorps

Na de reorganisatie beschikt het legerkorps over vier verkenningbataljons. Zoals hiervoor al is aangegeven zal elke divisie behoefte hebben aan een verkenningbataljon, zeker de vrw-divisies. Uitgaande van twee divisies aan de vrw, is het legerkorps daarmee twee verkenningbataljons „kwijt”. In allerlei publikaties, zoals de *Defensiekrant* en de *Legerkoerier*, werd aangegeven dat de twee resterende verkenningbataljons zouden worden ingezet ter beveiliging van het legerkorpsachtergebied. Verkenningbataljons zijn geschikt voor operaties over grote afstanden en om grote terreindelen met een economisch gebruik van de middelen onder waarneming te houden. Ze kunnen snel, waar nodig, een gevarieerde vuurkracht van tanks, infanterie en mortieren concentreren. De verkenningbataljons in het legerkorpsachtergebied zullen optreden zoals hiervoor is aangeduid voor het divisieachtergebied: verkenningploegen richten waarnemingsposten in dan wel rijden patrouilles; tank/tirailleurteams nemen centraal afwachtingsopstellingen in; mortieren bereiden vuur voor. Het legerkorpsachtergebied is nog grootser en wijder dan het divisieachtergebied. De verkenningbataljons die hier opereren, zullen nog meer behoefte hebben aan helipatrouilles en aan wielvoertuigen.

De inzet van twee verkenningbataljons ter beveiliging van het legerkorpsachtergebied dient een doel: een vrij en ongestoord gebruik van dat achtergebied, zodat de operaties van het legerkorps

kunnen worden ondersteund. De verkenningbataljons kunnen dat doel echter niet alleen realiseren: er is infanterie nodig om belangrijke objecten fysiek, statisch te beveiligen. Bovendien strekt zich over het legerkorpsachtergebied een verkeersleidings- en wegherstelorganisatie uit, nodig voor een vlotte afwerking van de verkeers- en vervoersstromen. Al deze elementen (verkeersleiding, wegherstel, statische infanterie en snelle verkenningbataljons) dienen op elkaar te worden afgestemd, onder eenhoofdige leiding, om dat ene doel (ongestoord gebruik van het achtergebied) te bereiken. Punt 100 van de huidige gevechtshandleiding vermeldt dat „verkenningseenheden, voor een optreden in het kader van een zelfstandige opdracht in een groot gebied, kunnen worden gegroepeerd in een zg. lichte brigade”. Naar verluidt is in het begin van de jaren '60 zo'n lichte brigade operationeel geweest. Is zo'n lichte brigade, belast met de beveiliging van het legerkorpsachtergebied, een middel om alle elementen in dat achtergebied die dat ene doel nastreven, efficiënt samen te brengen? Nader onderzoek kan dat aantonen.

Conclusie

Het bataljonsverkenningpeloton is het verkenningmiddel voor het manoeuvrebataljon. De inzetmogelijkheden zouden in de bataljonsvoorschriften wat meer expliciet kunnen worden aangegeven. Het is wenselijk dit peloton in de toekomst van pantservoertuigen en van een zwaardere bewapening te voorzien.

Het brigadeverkennerpeloton is wat aan de kleine kant. Drie verkenningploegen zijn te gering om in de minimale bewakingsbehoefte van een brigade te voorzien. Het zou jammer zijn als

de brigade dit peloton alleen zou inzetten voor de beveiliging van de brigadecommandopost. Het is het enige grondgebonden inlichtingenverzamelorgaan dat de brigade nog in eigen hand heeft; deze „oogjes” van de brigade dienen dan ook als zodanig te worden gebruikt.

De Nederlandse divisie zal zeker behoefte hebben aan een verkenningbataljon. Een divisiecommandant moet ertegen waken een verkenningbataljon van huis uit als vierde manoeuvre-eenheid in de divisie in te zetten. Het verkenningbataljon kan voor de divisie beveiligings-, bewakings- en verkenningstaken uitvoeren waarbij de schaarse middelen economisch worden ingezet. In het bijzonder kan het verkenningbataljon de gevechtsbeveiliging of de beveiliging van het divisieachtergebied verzorgen. In uitzonderingsgevallen kan het verkenningbataljon tijdelijk als pantserinfanterie- of tankbataljon worden ingezet. Het indelen van helipatrouilles bij het verkenningbataljon is gewenst. Het bataljon heeft behoefte aan wielvoertuigen om heimelijk bij nacht te kunnen optreden. Kunnen deze voertuigen van het op te heffen lichte verkenningbataljon komen?

Voor het legerkorpsachtergebied zal de inzet van twee verkenningbataljons aldaar een welkome aanvulling zijn. Het formeren van een zg. lichte brigade, waarin alle middelen zijn ondergebracht die een ongestoord gebruik van het achtergebied nastreven, zou onderwerp van studie kunnen zijn. Verkenningseenheden zijn snel, beweeglijk en terreinvaardig. Ze beschikken over goede waarnemings- en verbindingsmiddelen en over een flexibele organisatie. Ze zijn speciaal opgeleid en uitgerust om beveiligings-, bewakings- en verkenningsoopdrachten uit te voeren. Laten ze dan ook voor die taken worden ingezet!

Literatuur

1. *FM 100-5, Operations*. Washington DC (1982).
2. Sun Tzu Wu — *The art of war* (vert. uit het Chinees), 2e dr. Harrisburg, Penns. (1949).
3. *VS 2-7200, militair woordenboek Koninklijke landmacht*, 2e dr. (1983).
4. H. G. Guderian — *Panzeraufklärung im heutigen Heer. Kampftruppen 1*(1977)7.
5. H. Koch — *Panzeraufklärung — Wehrwissensch. Rundschau* (1968)(10)566.
6. G. Koch — *Die Panzeraufklärungstruppe: aufklären oder Kampf als Hauptaufgabe? Truppenpraxis* (1984)(4)251.
7. D. Klenner — *Sichern/Überwachen, im Rahmen der Verteidigung. Truppenpraxis* (1983)(9)649.
8. R. P. Busch — *The division commander's eyes and ears. Armor* (1983)(9/10)13.
9. J. L. M. van den Bergh, G. van Osch en P. C. Wijnbergen — *De toekomst van onze verkenningseenheden. Mil. Spect.* 127(1968)(7)309.
10. *VS 7-210, het pantserinfanteriebataljon* (1972).
11. *VS 17-131, het tankbataljon*, 4e dr. (1983).
12. *VS 17-145, het brigadeverkennerpeloton* (1982).
13. *VS 2-1386, gevechtshandleiding* (1968).
14. *VS 17-134, het verkenningbataljon*, 2e dr. (1983).
15. *Raamwerk het verdedigend gevecht, gevechtshandleiding 80/90*. Brief BLS nr 62.515/0, 1 mei 1984.

H. Toorenvliet

publicist

Ruim een kwarteeuw Duitse marinepolitiek (1918-1945)

Op 28 oktober 1918 brak aan boord van talrijke schepen van de Duitse slagvloot muiterij uit. Het was een gevolg van het bevel van de marineleiding tot uitvaren, dat zonder toestemming van de regering was gegeven; de scheepsbemanningen weigerden, aan het slot van een toch al verloren oorlog, zich te laten opofferen. De muiterij op de schepen sloeg naar het vasteland over, want ook in de oorlogshaven Kiel kwamen op 3 november 1918 de matrozen in opstand. In opdracht van de sinds 3 oktober rijkskanselier zijnde prins Max von Baden werd op 4 november de gematigde socialist Gustav Noske tot gouverneur van Kiel aangesteld. Deze kweet zich uitstekend van zijn taak; hij riep in de eerste plaats op tot kalmte, sprak overal en met iedereen, vroeg vertrouwen in de nieuwe machthebbers die voor het eerst sinds lange tijd de vrede voorstonden, terwijl hij bovendien de felste agitators van de matrozen- en soldatenraden behendig naar een zijspoor loodste. Maar ondanks Noskes goede bedoelingen en inspanningen bleven de onderlinge verhoudingen in de zeemacht gespannen. Bij de daarop volgende strijd om de macht zouden marinetroepen ten gunste van zowel links als rechts ettelijke malen ingrijpen. Ook in Berlijn zou zich iets dergelijks voordoen, bijvoorbeeld tijdens de Spartakistenopstand („de bloedige week”) van begin maart 1919 en tijdens de Kapp-Putsch van medio maart 1920.

Zelfvernietiging en vrede

Medio juni 1919 lagen talrijke moderne Duitse oorlogsschepen op de rede voor de Baai van Scapa Flow voor anker; zij moesten aan de geallieerden worden uitgeleverd. Hoewel het gros van de Duitse bemanningen al was gerepatriëerd, beval admiraal von Reuter zijn restantbemanningen de eigen schepen op 21 juni tot zinken te brengen. Het prompt uitgevoerde bevel kreeg veel publiciteit;

bijval kwam uitsluitend uit Duitse conservatieve kringen. In feite hadden de Duitsers zich zelf extra schade berokkend, want nu dwongen de geallieerden hen tot het uitleveren van zeeslepers, baggermolens en ander onmisbaar materiaal van in totaal 400.000 ton. Bovendien kon het tot zinken brengen van de Duitse oorlogsbodems het sluiten van het Vredesverdrag van Versailles toch niet tegenhouden: op 28 juni 1919 zetten de Duitse gevolmachtigden Bell en Müller een handtekening onder dat omstreden verdrag, dat op 10 januari 1920 in werking zou treden.

Vanzelfsprekend omvatte het verdrag vele artikelen betreffende de sterkte en samenstelling van de naoorlogse Duitse strijdkrachten. Zo bracht artikel 181 de zeemacht terug tot 6 verouderde liniëschepen, 6 eveneens verouderde lichte kruisers, 12 torpedobootjagers en 12 torpedoboten, en het bezit van een onderzeebootwapen werd verboden. In artikel 190 werd de eventuele vervanging van die schepen geregeld: ten minste 20 jaar oud zijnde liniëschepen en lichte kruisers zouden mogen worden vervangen door schepen van ten hoogste respectievelijk 10.000 en 6.000 ton waterverplaatsing; torpedobootjagers en torpedoboten van minstens 15 jaar oud zouden mogen worden vervangen door vaartuigen van maximaal respectievelijk 800 en 200 ton.

Het verbod voor het in stand houden van luchtmacht (artikel 198) was uiteraard voor de land- en voor de zeemacht bestemd. Wel kreeg de Duitse marineleiding van de geallieerden toestemming tot uiterlijk 1 oktober 1919 met een maximum van 100 watervliegtuigen te mogen deelnemen aan zeemijnenopsporingsacties.

Ter verkrijging van zekerheid dat de Duitse militaire autoriteiten zich stringent aan alle beperkende en verbodsbepalingen zouden houden, stelden de geallieerden de „Commission Militaire Interalliée de Contrôle” („Interallierte Militär-Kon-

Grootadmiraal Erich Raeder
(1876-1960)

troll-Kommission") in. Op 22 februari 1920 begon de CMIC (IMKK) onder de bekwame leiding van de Franse generaal Nollet aan het verwezenlijken van de doelstellingen van haar veelomvattende takenpakket. De commissie zou actief blijven tot aan de datum van haar opheffing, 31 januari 1927. Bij dat alles dient nog te worden vermeld, dat met de aanvaarding van het Verdrag van Versailles in Duitsland tevens de dienstplicht werd afgeschaft. Derhalve zou voortaan het personeel van land- en zeemacht uitsluitend uit vrijwilligers bestaan. Het personeelsbestand van de marine zou het maximum van 15.000 man niet mogen overschrijden; officieren dienden zich te verbinden voor ten minste 25 jaar, onderofficieren en minderen voor ten minste 12 jaar.

Wettelijk vastgelegd

Overeenkomstig de voorlopige wet van 11 augustus 1919 berustte het opperbevel over de nieuwe Duitse land- en zeestrijdkrachten bij de rijkspresident. De definitieve rijksverdedigingswet kwam op 23 maart 1921 tot stand. Voortaan zouden alle aangelegenheden van de nu officieel van de grond gekomen Reichswehr en Reichsmarine ressorteren onder het ministerie van rijksverdediging. De verantwoordelijke minister diende zoveel mogelijk te handelen overeenkomstig de wensen van de rijkskanselier en van de rijkspresident/opperbevelhebber. Verder moest alles ter goed- of afkeuring aan de Rijksdag worden voorgelegd; nog onder het rijkskanselierschap van prins Max von Ba-

den was al op 28 oktober 1918 de parlementaire regeringsvorm ingesteld.

Admiraal von Trotha, die als eerste naoorlogse bevelhebber over de zeemacht had gefungeerd, moest in verband met zijn houding tijdens de Putsch van Kapp zijn bevoegdheden in april 1920 overdragen aan admiraal Michaelis, die zijn als tijdelijk bedoelde commando op zijn beurt op 31 augustus 1920 overdroeg aan admiraal Behnke. Deze bleef aan tot 1 oktober 1924, en was derhalve de eerste vlootvoogd die de nieuwe officiële functie van hoofd van de marineleiding van de Reichsmarine had vervuld. Behnkes opvolger admiraal Zenker gaf op 1 oktober 1928 zijn commando over aan admiraal Ernst Raeder, die zeven jaar later de overgang van Reichsmarine in Kriegsmarine zou meemaken.

Het politieke reilen en zeilen

De restricties en verbodsbepalingen van het Verdrag van Versailles hadden echter een situatie doen ontstaan die door de top van land- en zeemacht als onrustbarend werd gekenmerkt. Zoals de Reichswehr zwaar tilde aan het gemis van onder meer een pantserwapen en zware artillerie, zo betreurde de Reichsmarine het ontbreken van een onderzeebootwapen; de beide krijgsmachtdelen voelden het moeten ontberen van luchtstrijdkrachten als een onoverkomelijk bezwaar. En dus werd naarstig gezocht naar mogelijkheden de schrijnende en op papier zo waterdicht aandoende verbodsbepalingen te omzeilen.

Het leger zag daartoe een kans in de geheime militaire samenwerking met de Russen. Na vele besprekingen, die al in september 1921 waren begonnen en daarna op steeds hoger niveau plaatsvonden, kwam die samenwerking in februari 1923 tot stand. In de loop van het daarop volgende decennium zou die coöperatie beide partners vrijwel alles opleveren wat zij zich aanvankelijk daarvan hadden voorgesteld. De Duitsers kregen zo gelegenheid het voor hen verboden materieel te produceren en ermee te oefenen; de Russen beschikten na afloop over de complete Duitse militaire know-how. Deze samenwerking zou pas in oktober 1933, op persoonlijk bevel van Hitler, worden beëindigd.

Tijdens de inleidende besprekingen (1921-1923) had de top van de Reichswehr wel pogingen ge-

daan de Reichsmarine bij die zaak te betrekken, maar die toonde zich eerder afwijzend dan geïnteresseerd. Bij besprekingen, die zowel in Duitsland als in de Sovjet-Unie werden gehouden, werd soms wel een vertegenwoordiger van de marine als waarnemer aan de Duitse delegaties toegevoegd. Als zodanig bevond zich bij de delegatie, die in het voorjaar van 1922 onder leiding van generaal Hasse de Sovjet-Unie bezocht, admiraal von Hintze. Het prikkelde de nieuwsgierigheid van enkele Duitse leden van de zeer beperkte kring van ingewijden, dat kort daarna de Rode Oostzeevloot zich plotseling, en bovendien voor de eerste maal sinds de Oktoberrevolutie, op ongekende schaal buitengaats vertoonde; zelfs een van de grootste eenheden, het slagschip „Petro-pawlovsk”, was in volle zee waargenomen.

De Duitse marineleiding echter — nog steeds maar al te verheugd dat tegen het einde van 1918 Kiel niet het Duitse Kronstadt was geworden — bleef gebukt gaan onder het door de Duitse matrozenopstanden van 1917 en 1918 ontstane trauma. Men tastte wel af, onderhield contacten en voerde soms besprekingen, maar een geheime of een hechte samenwerking met de Rode Vloot zou nooit tot stand komen. Dat hield overigens niet in dat de Duitse marineleiding verder niets ondernam. Integendeel zelfs, want nog in 1922 wist ook zij iets uitzonderlijks te bereiken. En evenals de Reichswehr stak de Reichsmarine haar voelhorrens met succes uit naar het buitenland.

Het IvS

Ter voorkoming van het missen van de aansluiting op de moderne onderzeebootbouwtechniek werd met medeweten van de minister van rijksverdediging dr. Otto Gessler op verzoek van de Reichsmarine in 1922 door drie Duitse werven, te weten Germania, Weser en Vulkan, in Den Haag het „Ingenieursbureau voor Scheepsbouw” opgericht.

Vanzelfsprekend waren de richtlijnen volledig afgestemd op de wensen van de marine en dus moest het bureau veelomvattende activiteiten ontplooiën. Daarbij prijkte het volgen van de evolutie in de onderzeebootbouw boven aan de lijst. Vervolgens moest het bureau eigen ontwerpen gaan maken voor de eventueel te bouwen onderzeeboten, en verder werd van het IvS verwacht dat van

zijn tekentafels ook ontwerpen zouden komen van andere typen oorlogsbodems zoals motortorpedoboten, kustverdedigingsschepen, hulpvaartuigen, en dergelijke. Bovendien moesten de vliegtuigindustrie en de aanleg van vliegvelden nauwlettend worden gadegeslagen. Zou er bij dat alles nog tijd overblijven, dan kon die worden besteed aan het observeren van de personeelsopleidingen voor lucht- en zeemacht.

Het kostte het IvS weinig moeite tot de internationale markt door te dringen, want de activiteiten van het Haagse bureau waren welwillende belangstellenden uiterst snel opgevallen. Zo werd overeenkomstig een IvS-ontwerp in 1925 bij de Feyenoordwerf in Rotterdam begonnen met de bouw van twee voor de Turkse marine bestemde onderzeeboten met een waterverplaatsing van 620 ton. Bij de aan- en afbouw werd noch een Turkse noch een Nederlandse marinewaarnemer maar wel een Duitse marineofficier b.d. betrokken, terwijl officieus bekend werd dat de Duitse bijdrage aan de bouwkosten f 600.000 bedroeg. De beide onderzeeboten liepen respectievelijk in februari en in maart 1927 van stapel. Bij de proefvaarten, die later in 1927 plaatsvonden, waren — ondanks een eerdere Turkse weigering — enkele Duitse marineofficiërs aanwezig.

Reichsmarine en Rode Vloot

In de tweede helft van maart 1926 werden in Berlijn Duits-Russische maritieme besprekingen gehouden met het doel, te komen tot een eventuele gemeenschappelijke productie van onderzeeboten. Grote resultaten werden zeker niet geboekt. Wel maakten de Duitsers daarbij gewag van het bestaan van het IvS in Den Haag, iets waarvan de Russen allang op de hoogte waren. Toch zouden in de Sovjet-Unie na 1928 op de werven van Kronstadt en Sebastopol voor de Rode Vloot onderzeeboten worden gebouwd waarbij van de diensten van Duitse technici gebruik werd gemaakt.

In de zomer van 1929 maakte de Duitse marineleiding echter een politieke blunder van de grofste soort. Berlijn en Moskou waren namelijk overeengekomen dat enkele kleine oorlogsschepen van de Rode Vloot voor vlagvertoon de Duitse havens Pillau en Swinemünde zouden bezoeken. Daartoe aangewezen leden van de, nog steeds aan het bovenvermelde matrozenmijterijtrauma

lijdende, Duitse marineleiding gaven de Russische gezant in Berlijn Krestinski, hoogst ongebruikelijk en ongepast, te kennen dat de Reichsmarine het overeengekomen vlootbezoek niet op prijs stelde. Het eigengereide optreden van admiraal Raeder en diens ondergeschikten schoot zowel bij de minister van rijksverdediging Groener (generaal b.d.; was als opvolger van von Ludendorff Eerste kwartiermeester-generaal van de Duitse landstrijdkrachten van 26 oktober 1918 tot hij ontslag nam op 29 augustus 1919) als bij de opperbevelhebber van de Reichswehr generaal Heye in het verkeerde keelgat. Groener riep de verantwoordelijke marinemensen op het matje in Berlijn, waar hij hun de mantel uitveegde. Uit die schrobbering werd lering getrokken, hetgeen tot uiting kwam bij het bezoek dat admiraal Orlov in gezelschap van enkele stafleden in het volgende voorjaar, van 1930, aan Wilhelmshafen en Kiel bracht. Niet alleen viel de Sovjetrussische officieren een geweldig onthaal te beurt, zij werden tevens op de hoogte gesteld van talrijke nieuwe snufjes die sinds kort in de maritieme technologie van toepassing waren. Zelfs werden hun de plannen getoond voor de bouw van het eerste vestzakslagschip (panterschip „A”) — geen lid van de Rijksdag kreeg daartoe de gelegenheid! — en bovendien werden zij erover geïnformeerd dat de verbeterde vuurleidingen op de nieuwe Duitse oorlogsschepen tot de beste en modernste ter wereld behoorden.

Enkele maanden later bracht vice-admiraal Brützer een tegenbezoek aan de Sovjet-Unie. Hoewel hij en zijn staf vaststelden dat de Rode Vloot beter ervoor stond dan algemeen werd aangenomen, trok de top van de Reichsmarine zich nadien opnieuw in zijn ivoren toren terug; een herhaling dus van het al eerder vertoonde: liever inkrimping dan uitbreiding van de betrekkingen. Die houding leidde tot een versterking van de banden met de Finse marine.

Hechte samenwerking met de Finse marine

De Duitse en de Finse marine werkten overigens al geruime tijd samen: sinds 1924 werd de Finse marineleiding geadviseerd door Korvettenkapitän (ltz I) b.d. Bartenbach. De Finse marinestaf droeg het IvS op ontwerpen te maken voor de bouw van enkele onderzeeboten voor de kustwateren, een

Admiraal Wilhelm Canaris
(1887-1945)

mini-onderzeeboot voor dienst op het Ladoga-meer, en twee kustverdedigingsschepen met een sterke artilleriebewapening (de Väinämöinenklasse).

Sinds de zomer van 1930 werd bij de proefvaarten van nieuwe Finse onderzeeboten steeds een aantal Duitse marineofficieren en schepelingen ingezet.

Contacten met Spanje

In de planning van de Reichsmarine en (vanzelfsprekend) ook van het IvS was voor Spanje een plaats van belang ingeruimd. In haar vlagvertoon-schema nam de Reichsmarine zoveel mogelijk Spaanse havens op, en de toenmalige Fregattenkapitän (kltz) Wilhelm Canaris — die later als vlagofficier en hoofd van de „Abwehr” wereldbekend zou worden — bezocht Spanje telkenmale aangezien hij daar in de economische en militaire sectoren over uitstekende relaties beschikte.

Mede dank zij Canaris' bemoeiingen wist het IvS al in januari 1926 met de directie van de Echevarrieta-werven in Cadiz een overeenkomst te sluiten voor de bouw van een voor de Reichsmarine bestemde onderzeeboot; het daarbij te gebruiken Duits-Spaanse ontwerp werd voorzien van de codenaam „E1”. Aanvankelijk was het de bedoeling dat te zijner tijd de Spaanse marine een serie van zes stuks van dit type (600 ton waterverplaatsing) zou bestellen. De eerste E1 kwam in 1928 gereed; de proefvaarten werden met Duits marinepersoneel gemaakt. Bij de Spaanse marinemanoeuvres van 1929 werd aan deze onderzeeboot een be-

scheiden plaats ingeruimd. Daarna werden de Duits-Spaanse plannen op een laag pitje gezet en in april 1931 werd, ten gevolge van het uitroepen van de republiek in Spanje, het uitstel in afstel veranderd. Met goedvinden van de Duitsers werd daarna de onderzeeboot door de Spaanse werf aan de Turkse marine verkocht.

Reeds in 1932 durfden de Duitsers het aan, het grootste gedeelte van de IvS-activiteiten naar Berlijn over te hevelen. Tien jaar lang had de Reichsmarine de vinger aan de pols van de technologie van het moderne onderzeebootwapen kunnen houden; een belangrijk doel was bereikt. Pas in 1935 echter werd het „Ingenieurbüro für Wirtschaft und Technik” (IGWIT) officieel opgenomen in de constructieafdeling van de Duitse zee-macht.

De luchtvaartafdeling van de Reichsmarine

Ten aanzien van de luchtmacht ontplooiden de zeemacht grote bedrijvigheid. Het gedragspatroon week geheel af van dat van de Reichswehr, aangezien de marine over veel meer voor de hand liggende camouflagemogelijkheden beschikte.

Een oud en onbewapend watervliegtuig, dat bovendien door een burgerpiloot werd gevlogen, behoefde immers geen marinevliegtuig te zijn. Ter verduidelijking van de gang van zaken dient een aantal andere luchtvaartwetenswaardigheden te worden vermeld. Hoewel waarschijnlijk geheel onbewust, werkten de geallieerden de opleving van de Duitse vliegtuigindustrie in de hand. Duitsland bezat weliswaar slechts enkele grote, maar talrijke kleine vliegtuigfabrieken; daarvan werd in de periode na 1918 het grootste gedeelte niet opgeheven. Hoewel er in de eerste jaren niet veel te produceren was, werd derhalve het accent verlegd naar de researchmogelijkheden.

Op 5 mei 1922 verkreeg de Duitse industrie de geallieerde toestemming voor het bouwen van toestellen voor civiele doeleinden, onder aantekening dat de daarvoor opgelegde restricties gehandhaafd bleven: een maximumsnelheid van 170 km/h, een actieradius van hooguit 300 km en een stijghoogte van maximaal 4000 m.

Verder herkreeg Duitsland op 1 januari 1923 de soevereine zeggenschap over het eigen luchtruim. Als resultaat van de op 21 mei 1926 gesloten Luchtvaartconventie van Parijs stonden de vroe-

gere geallieerden de Duitsers onder meer toe voortaan weer vliegtuigen te bouwen die — mits die toestellen onbewapend bleven — verder aan geen enkele restrictie waren gebonden . . .

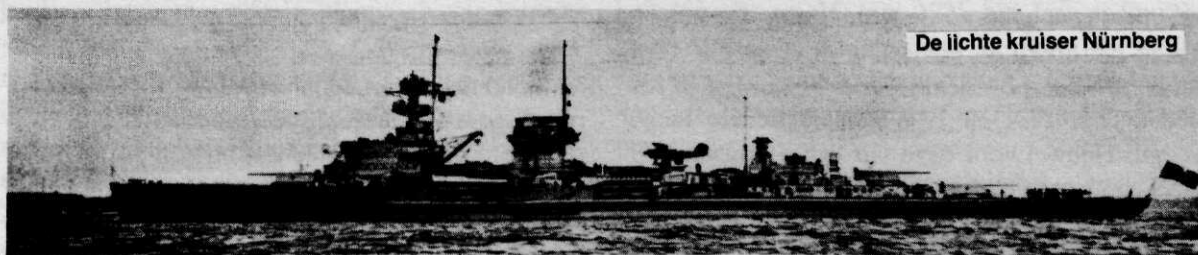
In het begin van de jaren '20 bestond de top van de Duitse vliegtuigindustrie uit de grote drie Dornier, Heinkel en Junkers. De fabrieken van Dornier en Junkers bestonden al jaren, maar die van Heinkel werd pas op 1 december 1922 opgericht als de Ernst Heinkel Flugzeugwerke in Warnemünde, de voorhaven van Rostock. Aangezien de marine — althans voorlopig — voornamelijk met Dornier en Heinkel te maken kreeg, wordt aan deze twee de meeste aandacht besteed.

De Dornierwerke waren gevestigd in Friedrichshafen aan het Meer van Konstanz (Bodensee) en aangezien de aard der werkzaamheden wel eens de nieuwsgierigheid van de CMIC zou kunnen trekken, werd in Romanshorn, aan de Zwitserse oever van het meer gelegen, prompt een nederzetting gesticht. Dornier was speciaal ingericht voor de vervaardiging van vliegboten en watervliegtuigen met torpedobewapening, en beschikte bovendien over de mogelijkheid voor het bouwen van jachtvliegtuigen.

In de loop van 1925 konden de door Moskou bestelde 80 vliegboten worden afgeleverd; zij zouden vele jaren dienst doen bij de luchtverkenning van de Rode Oostzeevloot.

In 1927 begon Dornier met de constructie van de Do-X, een supervliegboot die dank zij zijn 12 motoren van elk 500 pk bij de proefvlucht een snelheid van 240 km/h zou bereiken. Deze Do-X maakte in 1931 onder commando van de toenmalige kltz-vlieger Christiansen een geslaagde oceaanvlucht, die internationale bewondering afdwong. Omstreeks dezelfde periode droeg ook het katalpultwatervliegtuig „Hebo” bij aan de algemene bekendheid die de Dornier-produkten genoten. En in ons land werd in 1927 in Papendrecht de Aviolanda-Vliegtuigenfabriek opgericht, die de voor de Nederlandse marine in de Indische wateren bestemde vliegboten zou gaan bouwen.

Inmiddels was in 1925 in de buurt van de Zweedse hoofdstad een nieuwe Heinkelvestiging voltooid; bij het op gang brengen van de produktie onderzocht deze Svenska-Aero Stockholm nauwelijks moeite. In Duitsland zelf had Heinkel al in 1923 de in Travemünde gevestigde Casparwerke overgenomen; daar werd spoedig daarna begonnen aan

De lichte kruiser Nürnberg

een Amerikaanse marineopdracht: de bouw van een aantal zeer kleine watervliegtuigen met inklapbare vleugels, die door onderzeeboten van de US Navy — uitgerust met een daarvoor speciaal geconstrueerde bergruimte — zouden worden meegevoerd om als miniverkenner te worden ingezet. Verder kreeg Heinkel regelmatig opdrachten van de Zweedse marine; de vervaardiging van deze vliegtuigen werd rationeel en zo doelmatig mogelijk verdeeld tussen Warnemünde en Stockholm.

Tijdens deze voor de industrie zo vruchtbare periode had de top van de Reichsmarine niet stil gezeten maar maatregelen genomen die getuigen van toekomstvisie. Zo werd al in de herfst van 1922 in Stralsund de eerste theoretische opleiding voor jonge aspirant-marinevliegers in het leven geroepen. Het succes was groot en derhalve kon de tweede cursus in februari 1923 starten. Medio 1923 durfde de marine over te gaan tot het bestellen van vliegtuigen, zij het dan op bescheiden schaal. Eerst werden zes verouderde watervliegtuigen aangekocht, daarna kreeg Heinkel opdracht tot levering van tien watervliegtuigen van het gloednieuwe type He 1. In 1924 werd in Warnemünde een begin gemaakt met de eerste praktische cursus voor watervliegtuigpiloten; in de loop van 1928 kreeg de marine in Travemünde de beschikking over een eigen researchcentrum.

Zo langzamerhand konden de leden van de marineleiding zich — en vanzelfsprekend alleen in besloten kring — erop beroemen dat de in 1919 opgeworpen luchtbarrière vrijwel was gesloopt. Door de internationale deskundigen werd unaniem de datum 1 april 1929 beschouwd als het tijdstip waarop met de serieuze, dus werkelijke herbewapening van Duitsland werd begonnen. Het was bovendien opvallend, dat in 1929 Reichswehr en Reichsmarine inzake de luchtvaartproblemen nauw gingen samenwerken. Uit die samenwerking zou te zijner tijd de uiteindelijke samensmelting van alle Duitse luchtstrijdkrachten voortvloeien.

De aanbouw van nieuwe schepen

Deze aanbouw leverde nauwelijks problemen op, want de meeste van de (uitsluitend) bovenwaterschepen waarover de Reichsmarine in het begin van de jaren '20 beschikte, waren al zo oud dat spoedig met de toegestane vervanging kon worden begonnen. En al uiterst snel kwamen talrijke complete ontwerpen van de tekentafels. Ook de scheepsbouw wist van wensen, want daar had men onder meer een totaal nieuwe lastechniek ontwikkeld die bij de aanbouw van schepen en van oorlogsschepen in het bijzonder gewichtsbeparend zou werken. Het eerste nieuwe schip voor de naoorlogse Duitse zeemacht, de lichte kruiser Emden, werd met toepassing van deze nieuwe techniek gebouwd. Reeds in het begin van 1922 stond deze kruiser op stapel en in oktober 1925 werd hij in dienst gesteld. De Emden had een waterverplaatsing van 6000 t en was bewapend met acht kanons met een kaliber van 15 cm achter schilden, twee kanons (later drie) van 8,8 cm, en twee dubbele torpedolanceerbuizen van 50 cm, die later zouden worden vervangen door buizen van kaliber 53,3 cm; de gecontracteerde snelheid van 29 mph werd gemakkelijk overschreden.

Ook de zes torpedobootjagers van de roofvogelklasse (type Greif) en de zes torpedobootjagers van de roofdierenklasse (type Iltis), die in de periode van 1927 tot 1931 de twaalf verouderde jagers vervingen, waren staaltjes van technisch vernuft. Deze schepen, die weliswaar een waterverplaatsing van slechts 800 t hadden, waren bewapend met drie kanons van 10,5 cm en twee drielingtorpedolanceerbuizen (kaliber 50 cm); zij haalden tijdens de proefvaarten moeiteloos de overeengekomen snelheden van respectievelijk 32 (Greif) en 34 (Iltis) mph.

Daarna waren de andere verouderde lichte kruisers aan vervanging toe. In 1929 werden de Karlsruhe en de Köln in de vaart gebracht, in het begin

van 1930 gevolgd door de Königsberg. De Leipzig en de Nürnberg — beide 181 m lang, d.i. 11 m meer dan de voornoemde drie — werden in respectievelijk 1931 en 1935 aan de sterkte toegevoegd. Hoewel voor deze vijf lichte kruisers officieel een waterverplaatsing van 6000 t werd opgegeven, mag die van de twee laatste zeker op 7700 worden begroot. Met gemak haalden zij alle vijf de gecontracteerde snelheid van 32 mph. Hun hoofdbewapening bestond uit negen in drielingtorens opgestelde kanons met een kaliber van 15 cm, de luchtafweer uit zes kanons van 8,8 cm, acht kanons van 3,7 cm en enkele mitrailleurs van 20 mm. Bovendien was elk schip uitgerust met vier drielingtorpedolanceerinrichtingen benevens twee vliegtuigen en één lanceerkatapult.

Zowel het ontwerpen als het bouwen en afbouwen van het eerste vestzakslagschip waren verwezenlijkt tijdens de periode van de Weimarrepubliek (1919-1933). De eerste ontwerptekeningen, die tijdens de jaarwisseling van 1925/26 al op de teken tafels lagen, waren uiteraard talrijke malen veranderd en bijgeschaafd. Zeer kort na de machtsovername door de nazi's op 30 januari 1933, namelijk in april kon de Deutschland door de Reichsmarine in dienst worden gesteld.

Dank zij een goede samenwerking van scheepsbouw en marine waren de Duitsers erin geslaagd een uitstekend oorlogsschip met een waterverplaatsing van ruim (!) 10.000 t te bouwen, dat alras een veelvoud van voortreffelijke eigenschappen zou etaleren. De marinedeskundigen van de grote zeemogendheden, en van Engeland en Frankrijk in het bijzonder, staken hun oprechte verbazing niet onder stoelen of banken. Voor de machts-overneming was eveneens begonnen met de bouw van de twee zusterschepen: de Admiral Scheer werd in november 1934 en de Admiral Graf Spee in januari 1936 aan de vloot toegevoegd. Aan de luchtafweer van deze drie schepen werd tamelijk veel veranderd en derhalve is die van 1938, de laatste, in de iets verderop afgedrukte tabel opgenomen. Verder zou later nog blijken, dat de schepen van deze uitzonderlijke klasse bij een snelheid van 20 mph een actieradius van ruim 10.000 mijl hadden. In het bezit van deze drie oorlogsbodems was de Duitse marine weer een maritieme factor van internationale betekenis geworden.

Marinemanoeuvres en politiek

Al in het begin van de jaren '20 was de Reichsmarine begonnen met jaarlijkse manoeuvres, die waren geënt op de gedachte dat bij een oorlog in de nabije toekomst zowel de Fransen als de Polen vrijwel zeker tegenstanders van de Duitsers zouden zijn. Dat omstreeks 1925 ook de militair zo zwakke Denen daarbij werden ingedeeld, kan alleen maar de lachlust opwekken.

In de periode 1919-1939 hielden de Fransen hun zeestrijdkrachten goed op peil; er werd op tijd vervangen en tijdig gemoderniseerd en er werd zelfs behoorlijk uitgebreid. In geval van een oorlog waarin Italië als tegenstander van Frankrijk zou worden betrokken, zou de voornaamste taak van de Franse zeemacht echter bestaan uit het elimineren van de Italiaanse marine. Die mogelijkheid was beslist niet denkbeeldig, want het sinds het einde van oktober 1922 in Rome aan de macht gekomen fascistische bewind zou de Frans-Italiaanse betrekkingen eerder doen verslechteren dan verbeteren.

De eerste Duits-Italiaanse militaire samenwerking ontstond in 1932 door toedoen van de Reichsmarine. In dat jaar waren bij de Italiaanse marinemanoeuvres, waarin de denkbeeldige vernietiging van de Franse verbindingslijnen met Noord-Afrika het centrale thema vormde, enkele Duitse marineofficieren als (geestdriftige) waarnemers aanwezig. Daarna werd prompt een begin gemaakt met de intensivering van de Duits-Italiaanse maritieme betrekkingen.

Terug nu naar Polen, dat in november 1918 de onafhankelijkheid had herkegen. In het begin van 1921 werd niet alleen in de Franse oorlogshaven Toulon Pools marinepersoneel opgeleid, bovendien streefden in Warschau enkele gezagsdragers — geruggesteund door de leden van de Franse maritieme missie — naar de verwezenlijking van een Poolse zeemacht met een sterkte van twee lichte kruisers, zes torpedobootjagers, twaalf torpedoboten en twaalf onderzeeboten. Dat ambitieuze plan liep echter geheel vast in het ambtelijke slib, want bij het uitbreken van de oorlog met Duitsland op 1 september 1939 had Polen behalve een nieuw vlootplan (voor drie kleine slagkruisers en een vliegdekschip voor dertig vliegtuigen!) een marine van niet meer dan vier moderne torpedobootjagers, vijf onderzeeboten en twee mijnen-

leggers, benevens enkele kleine en verouderde vaartuigen.

Duitsland had echter reeds op 11 december 1932 de voor de eigen bewapening onmisbare theoretische internationale erkenning van gelijkgerichtigheid weten te verwerven. De leiding van de Reichsmarine had daarop beslist niet gewacht, want de plannen voor de verdere uitbreiding van de zeemacht waren al geruime tijd voltooid; de ontwerpen en de planning voor de bouw van vijf zware kruisers, twee slagkruisers en twee slagschepen waren afgerond. Van die schepen kon de kiel worden gelegd en daarna kwam alles vanzelf. Bovendien verkregen na de machtsovername de Duitse strijdkrachten geheel vrij spel. De nieuwe Duitse regering liet niet veel tijd verstrijken alvorens zij op 14 oktober 1933 zowel de Volkenbond als de Ontwapeningsconferentie in Genève definitief de rug toekeerde. Vanzelfsprekend werd door de marine ook aan de bouw van de kleinere schepen veel aandacht besteed; aan de produktie van nieuwe torpedootjagers, snelle motortorpedoboten en onderzeeboten werd gestadig gewerkt. Zelfs werd in 1934 begonnen met de ontwerpen voor de Graf Zeppelin, het eerste Duitse vliegdek-schip, dat in 1936 op stapel zou worden gezet.

Het hek is van de dam . .

Op 10 maart 1935 werd in Berlijn door Göring officieel bekendgemaakt, dat Duitsland over luchtmacht- en strijdkrachten beschikte. Erg schokkend nieuws was dat niet, want reeds in 1931 was dat zowel in Engeland en Frankrijk als in Polen bekend. En in de landen die min of meer direct of indirect bij de Duitse herbewapening waren betrokken geweest of dat nog waren — zoals Finland, de Sovjet-Unie, Spanje, Turkije, Zweden, Zwitserland en ons eigen land — veroorzaakte die onthulling beslist geen opschudding. Zes dagen daarna (16 maart 1935) werd in Duitsland de dienstplicht opnieuw ingevoerd. Op 21 mei 1935 werd de nieuwe wet inzake de samenstelling van de Duitse strijdkrachten afgekondigd; Reichswehr en Reichsmarine werden voortaan aangeduid als „Heer” en „Kriegsmarine”, die met de nieuwe „Luftwaffe” samen de „Wehrmacht” vormden. De Marineleiding werd op 1 juni 1935 omgedoopt in „Oberkommando der Kriegsmarine”.

Vooraf voor Frankrijk was het een moeilijk te slik-

ken pil, dat op 18 juni 1935 het Engels-Duitse Vlootverdrag werd gesloten, waardoor de Duitsers openlijk konden gaan streven naar het bereiken van 35% van de totale tonnage van de Royal Navy.

Hoewel de marinebouw geen duimbreed in de weg werd gelegd, kregen de enorme behoeften van land- en luchtmacht de hoogste prioriteit. Dat was volkomen begrijpelijk, want sterker nog dan in de vooroorlogse Sovjet-Unie en het toenmalige Polen werd de Duitse politiek beheerst door het continentale denken, als was dat een onaantastbaar axioma; bovendien was die zienswijze de enige die Hitler aanvaardde. En geheel overeenkomstig de kern van dat continentale denken durfde het Derde Rijk het aan, de oorlog in te gaan met een zee-macht die verre van voltooid was.

Op 1 september 1939 beschikte de Kriegsmarine over twee slagkruisers — Gneisenau en Scharnhorst — de zware kruiser Admiral Hipper, drie vestzaklugschepen, twee verouderde, in 1908 in dienst gestelde linieschepen — de Schlesien en de Schleswig-Holstein — zes lichte kruisers, zeventien torpedootjagers, 57 onderzeeboten, en een aantal kleine schepen en hulpvaartuigen.

Aangezien in verband met de moderne en gecompliceerde scheepstechniek een langdurige invaerperiode een eerste vereiste was, beschikte van de laatste aanwinsten alleen de in mei 1938 in dienst gestelde Gneisenau over een bemanning die geheel aan de gestelde normen voldeed zodat die slagkruiser dus direct inzetbaar was. De Scharnhorst en de Admiral Hipper, die respectievelijk in januari en april 1939 in dienst waren gesteld, moesten hun periode van invaren eerst nog voltooien. De leiding van de Kriegsmarine kon er echter prat op gaan dat de afbouw van de overige nieuwe schepen bijna was voltooid. Zo werden de zware kruisers Blücher en Prinz Eugen op respectievelijk 20 september 1939 en 1 augustus 1940 in dienst gesteld.

Het ambitieuze bouwprogramma van de voor de Kriegsmarine bestemde zware oorlogsschepen — *die tevens actief aan de oorlog zouden deelnemen* — werd beëindigd met het in dienst nemen van de slagschepen Bismarck (24 augustus 1940) en Tirpitz (25 februari 1941). Voor bijzonderheden van al deze oorlogsbodems wordt verwezen naar de tabel.

Een geheel ander lot was echter de twee nog niet

genoemde zware kruisers Seydlitz en Lützow beschoren, die in respectievelijk januari en juli 1939 te water liepen. Zo werd in januari 1940, als een „gebaar van vriendschap”, de Lützow aan de Sovjet-Unie verkocht; tot en met het begin van juni 1941 (!) waren in Kronstadt Duitse technici betrokken bij de verdere afbouw. Zo goed als zeker werd die, overigens nooit geheel afgebouwde, vroegere Duitse zware kruiser tijdens het beleg van Leningrad door een van de vele bombardementen van de Luftwaffe uitgeschakeld. Het afbouwen van de Seydlitz ondervond veel vertraging en werd in 1942 zelfs gestaakt met de bedoeling deze zware kruiser tot vliegdekschip om te bouwen. Dat plan werd nooit uitgevoerd, evenmin als de voltooiing van het echte vliegdekschip Graf Zeppelin — in december 1938 te water gelaten en in 1940 voor 85% afgebouwd — ooit ten einde zou worden gebracht.

Oorlogshandelingen

Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog was admiraal Raeder nog steeds de belangrijkste figuur bij de Kriegsmarine, die voornamelijk door zijn toedoen haar destijdse sterkte had bereikt. In 1939 was hij tot grootadmiraal bevorderd. De Duits-Poolse Oorlog van september 1939 was ter

zee niet van belang, maar in december leed de Kriegsmarine een gevoelig verlies: het vestzakslagschip Admiral Graf Spee, dat een langdurige en geslaagde kaapvaart achter de rug had, werd in een treffen met drie Engelse kruisers dermate in het nauw gebracht dat de eigen bemanning het op 17 december 1939 in de monding van de Rio de la Plata tot zinken bracht.

De eerder vermelde overdracht van de zware kruiser Lützow aan de Sovjet-Unie was aanleiding de Deutschland om te dopen in Lützow, waarna zij samen met het zusterschip Admiral Scheer bij de groep zware kruisers werd ingedeeld.

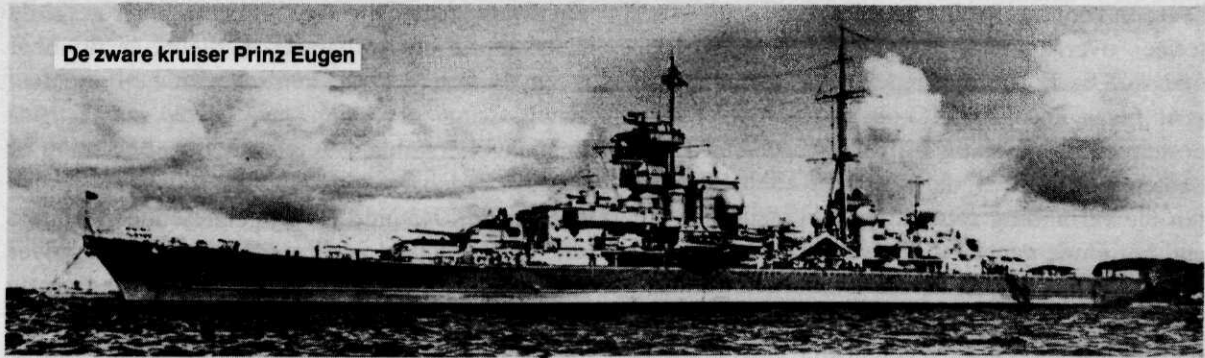
De tegen Noorwegen gerichte maritieme operatie „Weserübung” was groots van opzet; de eerste oorlogshandelingen vonden plaats op 9 april 1940. Ter beveiliging van de uit troepentransportschepen bestaande konvooiën werden vier smaldelen ingezet; bij de operaties waren onder meer betrokken de slagkruisers Gneisenau en Scharnhorst, de zware kruisers Admiral Hipper, Blücher en Lützow, de lichte kruisers Emden, Karlsruhe, Köln en Königsberg, en zestien torpedootjagers. Hoewel vooral tijdens de eerste dagen de scheepsverliezen hoog waren geweest, slaagden de Duitsers uiteindelijk erin de campagne op 10 juni 1940 als overwinnaars af te sluiten; de Blücher en de Karlsruhe gingen op 9 april ten onder,

Moderne Duitse oorlogsschepen met een waterverplaatsing van minimaal 10.000 ton, die actief bij de oorlogshandelingen waren betrokken*

Naam	Bemanning	Off. opgeg. waterverpl. (t)	Lengte (m)	Behaalde snelheid proefv. (mijl)	Bewapening			Aantal vltg/katap.	In-dienststelling	Uitschakeling
					scheepsartillerie	luchtafweer	torpedobewapen.			
Zware kruisers										
Lützow (ex-Deutschland)	1100	10.500	186	26	} 2 × 3/28 8/15 cm	} 6/10,5 8/3,7 cm	} 2 × 4 53,3 cm	2/1	1.4.1933	16. 4.1945
Admiral Scheer	1100	10.500	186	26				} kns	} kns, 8/20 mm mitrs	2/1
Admiral Graf Spee	1100	10.500	186	26	} 4 × 2/ 20,3 cm	} 12/10,5 8 à 12/3,7 cm, 8 à 28/ 20 mm	} 4 × 3 53,3 cm			2/1
Admiral Hipper	1400	14.000	208	32,5				} 3/1	} 20,9.1939	} 3. 5.1945
Blücher	1400	14.000	208	32,5	} 3/1	} 1.8.1940	} 1946			
Prinz Eugen	1400	14.000	208	32,5						
Slagkruisers										
Gneisenau	1800	32.000	235	31,5	} 3 × 3/28 6 × 2/15 cm	} 14/10,5, 16/ 3,7 cm, 10 à 38/20 mm	} —	2/1	21.5.1938	28. 3.1945
Scharnhorst	1800	32.000	235	31,5						
Slagschepen										
Bismarck	2200	43.000	251	30	} 4 × 2/38 6 × 2/15 cm	} 16/10,5 16/3,7 cm 12/20 mm (B), 50/20 mm (T)	} 2 × 4 53,3 cm	2/2	24.8.1940	27. 5.1941
Tirpitz	2400	43.000	251	30						

* De aan boord van deze schepen meegevoerde luchtverkenning bestond uitsluitend uit Arado-watervliegtuigen van het type 196. De 20 mm luchtafweermitrailleurs van de Admiral Hipper en de Prinz Eugen zijn na maart 1944 vervangen door minimaal 12 luchtafweermitrailleurs met een kaliber van 40 mm (Bofors).

De zware kruiser Prinz Eugen

de Königsberg de dag daarna; tijdens de gehele operatie gingen bovendien verscheidene torpedobootjagers verloren.

De Franse capitulatie op 22 juni 1940 leverde de Kriegsmarine het bezit op van de Franse havens aan de Atlantische Oceaan, hetgeen voor Engeland een grote bedreiging betekende. De in die havens aanwezige zware eenheden van de Kriegsmarine dwongen de Royal Navy dan ook ertoe op vele plaatsen tegelijk doorlopend paraat te blijven.

De definitieve uitschakeling door de Britten van het pas negen maanden in dienst zijnde slagschip Bismarck, op 27 mei 1941, was voor de Duitsers een enorm verlies, hoewel dat schip eerst nog de Engelse slagkruiser Hood had vernietigd. Wel was komen vast te staan, dat het tot zinken brengen van de Bismarck — evenals de Tirpitz, maar in tegenstelling tot de twee slagkruisers, een wendbaar en zeer zeewaardig schip — voor de geallieerden een veelomvattende en moeizame aangelegenheid was geweest. Voor het gros van de grote jonge bemanning van het Duitse schip was de zo glorieus begonnen vaart fataal geëindigd, het beknibbelen op de invaarschema's had overduidelijk een negatief resultaat opgeleverd.

De Duits-Russische Oorlog, die op 22 juni 1941 was begonnen, zou reeds na enkele maanden ook voor de Kriegsmarine een zware belasting blijken. Toen de Duitse legers niet naar Moskou konden doorstoten, besefte zelfs Hitler dat deze oorlog niet zo maar zou worden gewonnen. Dat deed bij hem het idee-fixe postvatten dat de westelijke geallieerden, indien zij de Russen lucht zouden willen verschaffen, stellig zouden beginnen met landingen in Noorwegen. Dus eiste hij van de Kriegsmarine, dat deze het zwaartepunt van de maritieme verdedigingsmogelijkheden naar Noorwegen zou verleggen. De aanwezigheid in de

Franse haven Brest van de Gneisenau, Scharnhorst en Prinz Eugen, die ongetwijfeld een bedreiging betekenden voor de geallieerde zeeverbindingen diende te worden beëindigd. Begeleid door een aantal torpedobootjagers, mijnenvegers en Schnellboote, afdoende afgeschermd door de Luftwaffe en profiterende van een gunstige weersgesteldheid konden de beide slagkruisers en de zware kruiser — zonder door de Britten te worden opgemerkt — op 11 februari 1942 hun sluipvaart door Het Kanaal voltooien. Het Duitse smaldeel werd pas op 12 februari door de Engelsen ontdekt, maar was toen al te ver in de Noordzee om het nog afdoende te kunnen aangrijpen. De Duitse schepen, die overigens niet geheel schadevrij de dans waren ontsprongen, voeren niet door naar Noorwegen omdat hun commandant, vice-admiraal Ciliax, besloot eerst de Duitse thuishaven aan te lopen. Het Duitse succes werd uitbundig gevierd, maar bij nader inzien bleek dat toch te zijn voortgekomen uit een verkeerde beoordeling van de situatie: ongetwijfeld betekende het verdwijnen van de Duitse dreiging uit Brest een enorme meevaller voor de Engelsen.

De Gneisenau zou nooit meer naar Noorwegen gaan, want in maart 1942 werd zij in de haven van Kiel door Britse vliegtuigen zo zwaar beschadigd dat het niet mogelijk meer was haar weer volledig gevechtsklaar te maken. In dezelfde periode werd ook de Prinz Eugen tijdelijk uitgeschakeld door een torpedoaanval in de Duitse wateren. Die zware kruiser werd wel hersteld, maar nooit zodanig dat hij weer geheel inzetbaar was. Alleen de Scharnhorst kon zonder problemen naar Noorwegen worden gedirigeerd.

De ontreddering

Herhaaldelijk verscheepten de westelijke geal-

lieerden voor het Rode Leger bestemd oorlogsmaterieel over de noordelijke route naar Moermsk. Die konvooien leden soms zware verliezen, maar desondanks konden de geallieerden deze route regelmatig blijven gebruiken. Hitler had erop vertrouwd, dat de Duitse zeestrijdkrachten die verbinding zouden kunnen afsnijden. Tegen het einde van 1942 begreep hij echter dat de Kriegsmarine daartoe niet in staat was.

Over de hoofden van grootadmiraal Raeder en andere vlagofficieren werd een lawine van de grofste verwijten uitgestort. Vooral Raeder kreeg het zwaar te verduren. Hitler verweet hem, dat door zijn toedoen de leden van de Duitse marinestaf zich bij de opbouw van de Kriegsmarine hadden blind gestaard op de samenstelling van de Royal Navy met als resultaat de realisatie van een slechte kopie daarvan. Hitler, die zelf geen ogenblik aarzelde het Zesde Leger bij Stalingrad geheel op te offeren en dat later ook nog zou herhalen met de Duitse legers in Tunesië en in Koerland, beet hem toe dat hij bij elke operatie waarbij zware eenheden van de Kriegsmarine betrokken waren, van te voren steeds aan de goede afloop twijfelde. Wanneer het toen alleen aan Hitler zou hebben gelegen, waren alle nog bestaande zware schepen benevens de resterende lichte kruisers prompt opgelegd en ontwapend; het vrijkomende scheepsgeschut diende dan te worden gebruikt voor de aanleg van nieuwe kustbatterijen, en de scheepsbemanningen moesten naar het Oostfront worden gestuurd. De Kriegsmarine zou dan uitsluitend bestaan uit kleine vaartuigen zoals torpedobootjagers, Schnellboote, mijnneveggers en onderzeeboten, die in ruim voldoende aantallen aanwezig waren. Aan het einde van 1942 had echter ook de door de Duitsers gevoerde onbeperkte onderzeebootoorlog zijn glansperiode al achter de rug.

Uiteraard kon en wilde Raeder Hitlers opvattingen niet onderschrijven. Het meningsverschil resulteerde op 31 januari 1943 erin dat Raeder eervol ontslag kreeg. Zijn opvolger werd admiraal Karl Dönitz, die als onderzeebootspecialist toch nog veel van dat wapen verwachtte. De tot grootadmiraal bevorderde Dönitz had zich door de jaren heen als een trouw paladijn van het Duitse staatshoofd opgesteld. Hij slaagde erin Hitlers plannen ten aanzien van de zware schepen en de lichte kruisers aanzienlijk te verzachten. In de eer-

ste plaats kreeg hij toestemming in ieder geval de Scharnhorst en de Tirpitz in dienst te houden. Voor de andere betrokken schepen werd een tussenoplossing gevonden. De sinds maart 1942 enigszins herstelde Gneisenau zou nooit meer in dienst worden gesteld. De Admiral Hipper werd in februari 1943 uit de vaart genomen, een situatie die tot maart 1944 zou voortduren. En voor zover er nog twijfel over had bestaan, was het lot van de nog niet afgebouwde Seydlitz en de Graf Zeppelin nu voorgoed bezegeld. Over het lot van de overige schepen werd niet meer gesproken, die bleven dus in dienst. In dat verband wordt het begrijpelijk, waarom de Duitsers tijdens de bezetting van ons land de twee op de helling staande Nederlandse kruisers nooit hebben afgebouwd.

De totale ondergang

Noodgedwongen liet Dönitz in mei 1943 wat stoom van de ketel nemen, want de verliezen aan onderzeeboten werden te groot. Ook die activiteiten namen dus eerder af dan toe en nadat in oktober 1943 Portugal de geallieerden toestemming verleende tot het inrichten van bases op de Azoren, werd het optreden van het Duitse onderzeebootwapen nog meer bemoeilijkt. Verder werd op 26 december 1943 de slagkruiser Scharnhorst in de noordelijke wateren door Britse zeestrijdkrachten vernietigd.

De Putsch van de Duitse militairen van 20 juli 1944 faalde in Berlijn en slaagde in Parijs. Aldaar werden tijdens een door legereenheden feilloos uitgevoerde actie alle prominenten van Gestapo, SD en SS gevangengenomen en opgesloten. Pas op het allerlaatste ogenblik kon nog worden verhinderd, dat in Parijs de aan Hitler trouw gebleven marineonderdelen de landmacht zouden aanvallen. De daarna door Dönitz afgestoken redevoering deed in felheid niet onder voor die van Goebbels.

In het najaar van 1944 vond een noodlottige aanvaring plaats tussen de prins Eugen en de Leipzig. De in tweeën gevaren lichte kruiser zonk onmiddellijk, maar de Prinz Eugen zou daarna voor de zoveelste keer worden gerepareerd.

Op 12 november 1944 leed de Kriegsmarine echter een veel zwaarder verlies, want toen werd in het Hoge Noorden het slagschip Tirpitz, dat al zo vele aanvallen — onder meer met mini-onderzee-

boten — had overleefd, door vliegtuigen van de RAF definitief uitgeschakeld. Op dat moment hadden de Duitsers geen slagschepen en geen slagkruisers meer over.

In de periode van 1 maart tot 7 mei 1945, de dag van de Duitse capitulatie, werden vrijwel alle nog overgebleven Duitse oorlogsschepen met een waterverplaatsing van 6000 t of meer vernietigd en/of uitgeschakeld. Vliegtuigen van zowel de RAF als de Fleet Air Arm waren daarbij uiterst actief. Zo werd op 28 maart in Gotenhafen de opgelegde Gneisenau tot zinken gebracht. De Admiral Scheer werd op 9 april uitgeschakeld, en bij Koningsberg — deze stad, het huidige Kaliningrad, capituleerde op 9 april — vernietigden de Russen het casco van de nooit afgebouwde Seydlitz met artillerievuur. Op 16 april kwam voor de Lützow het einde; het noodlot voor de Köln sloeg toe op 30 april en voor de Admiral Hipper op 3 mei. Tijdens een evacuatievaart uit Koerland ging ook de Emden nog ten onder, en zelfs voor de beide geheel verouderde linesschepen had op respectievelijk 21 maart en 4 mei de doodsklok geluid. De Graf Zeppelin, die nooit op eigen kracht had gevaren, werd op 25 april in de haven van Stettin door de eigen bemanning tot zinken gebracht. Later zouden de Russen het schip nog lichten; na een degelijke inspectie, die geen optimistische perspectieven opleverde, werd het schip naar de sloper verwezen.

Na de Duitse capitulatie werd de Prinz Eugen — stellig niet het gelukkigste schip van de Kriegsmarine — in een Noorse haven aangetroffen. In december 1945 ontfermden de Amerikanen zich over het schip, dat daarna door hen werd gebruikt als een doelwit bij een proefneming met nucleaire wapens.

Nu bleef alleen nog de Nürnberg over, welk schip op de rede van Kopenhagen de oorlog overleefde. De Russen kregen deze lichte kruiser als oorlogsbuit toegewezen; onder de naam Admiraal Makarov zou het schip tot 1960 deel uitmaken van de Rode Oostzeevloot.

Het onderzeebootwapen van de Kriegsmarine, dat bij het begin van de oorlog slechts 57 boten telde, werd in het tijdsbestek van september 1939 tot mei 1945 met maar liefst 1114 nieuwe uitgebreid. Tijdens de operaties gingen er 863 verloren; bovendien werden er nog 215 door de eigen bemanningen tot zinken gebracht.

Ten slotte

In de Tweede Wereldoorlog was 27 augustus 1942 de fatale datum voor de Duitsers; de Russen hadden de Duitse opmars naar de oliegebieden van de Kaukasus definitief tot staan gebracht en in Egypte was het Afrikakorps vastgelopen. Die feiten waren de voorboden van de catastrofe bij Stalingrad en van de verdrijving van de As-troepen uit Noord-Afrika, gebeurtenissen die de totale ondergang van het Derde Rijk inluiden. Hoewel in de loop van 1942 de afbrokkeling van de Kriegsmarine al was begonnen, hield een aantal officieren van de marinestaf zich in plaats van met oorlogvoeren bezig met de toekomst, en wel door het opstellen en afronden van een kolossaal vlootplan. Dat — waarlijk sinistere — werkstuk behelsde tevens dat een en ander in de periode van twaalf tot vijftien jaar na het behalen van de „Endsieg” zou moeten zijn verwezenlijkt. De toekomstige Kriegsmarine zou dan worden samengesteld uit de drie volgende gigantische onderdelen.

1. De *Schlachtflotte* zou een sterkte krijgen van 25 superslagschepen of slagkruisers, 8 vliegvlootkampschepen, 50 kruisers en 400 onderzeeboten.
2. De *Handelsschutzflotte* zou bestaan uit 50 kruisers.
3. De *Heimatstreitkräfte* zouden moeten beschikken over 20 luchtafweerkruisers, 150 torpedobootjagers, 50 torpedoboten, 100 motortorpedoboten, 100 onderzeebootjagers, 20 mijnenleggers en 250 mijnenvegers.

Het hoofdthema van de gedachtengang waarop dit onwezenlijke vlootplan berustte, werd door de plannenmakers omschreven als . . . „die als onvermeidlich angenommene Auseinandersetzung mit dem Rest der Welt”. Wanneer men nu even terugblijkt naar de militaire mogelijkheden die de Duitsers in de laatste oorlogsjaren nog restten, is een nadere toelichting overbodig.

Dat op 3 september 1939 de Engelsen laconiek de hun toegeworpen handschoen opnamen, berokkende de Duitsers meer moeilijkheden dan zij ooit voor mogelijk hadden gehouden. Zonder meer kon de vrijwel totale uitschakeling van de Kriegsmarine worden bijgeschreven op de uitgebreide lijst van door de eeuwen heen behaalde Britse overwinningen.

Na Hitlers zelfmoord (eind april 1945), werd

grootadmiraal Dönitz staatshoofd van het zieltoegende Derde Rijk. Zijn voorlopige regering, die vanzelfsprekend niet door de geallieerden werd erkend, zetelde in het noordelijk gelegen Flensburg van 1 tot 23 mei 1945; toen werd Dönitz door de Britten gevangengenomen.

Literatuur

- G. Noske — *Von Kiel bis Kapp*. Verlag f. Politik u. Wirtschaft, Berlijn (1920).
E. O. Volkmann — *Revolutie in Duitsland*. W. J. Thieme & Cie, Zutphen (1931).
G. Castellan — *Le réarmement clandestin du Reich 1930-1935*. Librairie Plon, Parijs (1954).
O. Gessler — *Reichswehrpolitik in der Weimarer Zeit*. Deutsche Verlagsanstalt, Stuttgart (1958).
U. Czisnik — *Gustav Noske, ein sozialdemokratischer*

Het in Neurenberg zetelende Internationale Militaire Tribunaal veroordeelde Dönitz in 1946 tot 10 jaar gevangenisstraf. Zijn voorganger grootadmiraal Raeder kreeg levenslang, maar werd in verband met zijn slechte gezondheid in 1955 in vrijheid gesteld.

Staatsmann. Musterschmidt-Verlag, Göttingen (1969).

W. Rahn — *Reichsmarine und Landesverteidigung 1919-1928*. Bernard u. Graefe Verlag f. Wehrwesen, München (1976).

Deutsche Marine der Neuzeit, dl 4. Bernard u. Graefe Verlag f. Wehrwesen, München (1977).

H. J. Witthöft — *Lexikon der deutschen Marinegeschichte*, dln 1 en 2. Koehlers Verlagsgesellschaft, Herford (1977/78).

Wet Gewetensbezwaren militaire dienst

Ed. Schuurman en Jordens, bew. door mr. C. C. J. Kiewit, 5e dr. Uitg.: Kluwer, Deventer, 1984. Prijs: f 14,75.

Op 17 februari 1971 werd een ontwerp van wet ingediend dat op twee punten een wijziging op de van kracht zijnde Wet Gewetensbezwaren militaire dienst behelsde:

- een vereenvoudiging van de behandeling van de verzoeken tot erkenning van gewetensbezwaren en
- een wijziging van de behandeling van het beroep tegen een afwijzende beslissing op zodanige verzoeken.

Het qua omvang oorspronkelijk geringe wetsontwerp is uitgegroeid tot een vrij aanzienlijke wetswijziging, waarvan de tekst in de onderhavige editie is vastgelegd.

Het ligt niet in de aard van recensies van wetten om op de inhoud van de wetten zelf in te gaan. Neen, het past veeleer een opinie te geven over de wijze van bewerking en toelichting op de totstandkoming van de wetswijziging als geheel, alsmede de wijze van becommentariëring van de afzonderlijke artikelen. De bewerker verdient ten aanzien van beide zaken veel lof. In een korte inleiding schetst hij niet alleen de geschiedenis van de wetswijziging op duidelijke wijze, doch tevens legt hij de vinger op nog bestaande tekortkomingen. Voorts is de keuze en ordening van de recente jurisprudentie per artikel zodanig dat ook de niet — juridisch — geschoolden een helder beeld krijgen van de gewetensbezwaren zoals deze thans worden erkend en de weg die moet worden gevolgd om tot erkenning te komen.

De vele verwijzingen en bronvermeldingen, alsook het opnemen van

de integrale tekst van alle uitvoeringsbesluiten en beschikkingen maken de editie tot een gemakkelijk toegankelijk, waardevol en up-to-date naslagwerkje voor allen die op dit terrein iets willen weten.

mr. W. H. ZOOMERS, maj int

De strijd om de Roerdriehoek

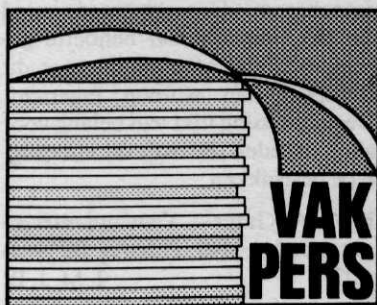
Het Duitse bruggehoofd tussen Maas en Roer, september 1944 — januari 1945, door P. Baghus, 264 blz., geïll. Uitg.: Hollandia, Baarn, 1984. Prijs: f 22,50.

Het is een goede gedachte geweest dit uitstekende boek, dat in 1981 in de Maaslandse monografieën is verschenen opnieuw als paperback uit te geven. Baghus behandelt in zijn boek de oorlog zoals die zich van september 1944 tot januari 1945

in de driehoek Maaseik-Geilenkirchen-Roermond heeft afgespeeld. De auteur beperkt zich niet alleen tot een beschrijving van de gevechtshandelingen, ook aan het wel en wee van de burgerbevolking wordt ruime aandacht besteed. Hij doet dit door de gebeurtenissen in Susteren, dat gedurende de beschreven periode in de frontlijn lag, op de voet te volgen.

Na een korte overzichtelijke beschrijving van de geallieerde opmars vanuit Normandië richt schr. zich op de oorlogshandelingen in Zuid-Limburg. De operaties van het 19e Amerikaanse Legerkorps en de Duitse tegenmaatregelen worden goed beschreven. Veel aandacht wordt besteed aan de 30e Amerikaanse Infanteriedivisie en de 2e Amerikaanse Pantserdivisie. Het Engelse optreden in de Roerdriehoek wordt niet over het hoofd gezien. De auteur is erin geslaagd een grote objectiviteit te bewaren. Door goed en uitvoerig literatuuronderzoek was hij in staat verscheidene correcties in het bestaande geschiedbeeld aan te brengen. Toch heeft Baghus enkele kleine fouten gemaakt: zo is zijn bewering dat toentertijd een Amerikaanse pantserdivisie uit twee Combat Commands bestond onjuist (blz. 37), een fout, die had kunnen worden voorkomen indien iets zorgvuldiger „A soldiers story” van Omar Bradley was bestudeerd (zie daar blz. 565). De Duitse tegenaanval bij Meijel op 27 oktober 1944 werd niet door de 9e SS Pantserdivisie, maar door de 9e Pantserdivisie uitgevoerd (blz. 105); voor Nederland was laatstgenoemde divisie een oude bekende uit de meidagen van 1940. Vermoedelijk meegesleept door zijn enthousiasme, kent de auteur wat te veel belang toe aan het afslaan van een Duitse tegenaanval bij Susteren, die in het kader van het Ardenenoffensief werd gedaan (blz. 151). Behalve deze en enkele andere kleine ontsporingen is echter sprake van een goed leesbaar en uitstekend verzorgd boek dat de lezers niet alleen plezierige maar ook nuttig bestede uren zal bezorgen.

drs. J. W. M. SCHULTEN, Ikol vbdd

Verrassing en misleiding

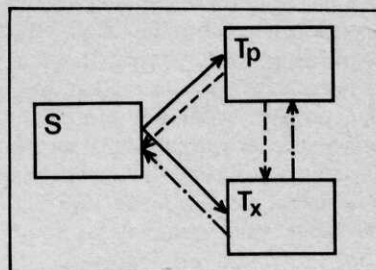
Verrassing is één van de grondbeginselen van het gevecht. Hoe verrassing kan worden bereikt blijft veelal in de literatuur verscholen. Door een psychologische benadering wordt getracht meer inzicht te verschaffen in het fenomeen verrassing. Verrassing wordt omschreven als de resultante van een combinatie van drie psychologische ervaringen: oordeel, emotie en gedrag. Bij oordeel gaat het om het verschil tussen wat de tegenstander denkt dat waar is en wat werkelijk waar is. Bij emotie gaat het om de gevoelstoestand waarin een toestand wordt beoordeeld; deze emotionele toestand maakt, dat beslissingen veelal te plotseling of te aarzelend worden genomen. Bij gedrag gaat het om de besluitvorming op grond van de interpretatie. Onderkend wordt, dat er in beginsel in elk scenario waarin verrassing speelt sprake is van drie „spelers”: de initiator(en) (S), de gene(n) die moet(en) worden verrast (T_p) en „de anderen” (T_x). Bij deze anderen moet worden gedacht aan andere organen van de tegenstander(s), bevriende of neutrale waarnemers van de ontplooiende activiteiten en/of mogelijke tegenspelers in een ander, toekomstig scenario. Elke „speler” kan een combinatie van mensen, groepen of organisaties zijn. Het primaire doelwit kan bv. een staatshoofd zijn, een deel van een militaire staf, een complete inlichtingenorganisatie of deze drie componenten tezamen. De drie partijen beïnvloeden elkaar binnen een bepaalde context (zie ook de schets). Hierbij verdient aandacht dat, terwijl S bezig is T_p , en even-

tueel T_x , te verrassen (gesloten lijnen), alle overigen op hun beurt met een zelfde activiteit bezig kunnen zijn. Op basis van historische voorbeelden blijkt het mogelijk deze context nader inhoud te geven door een onderscheid naar dimensies (politiek-militair, economisch, sociaal-cultureel, psychologisch en fysiek) en niveaus (mondiaal, regionaal en plaatselijk). De op basis hiervan onderkende vijftien soorten van informatie hangen onderling samen en beïnvloeden zowel het gedrag van de tegenstander als het eigen gedrag. Het lijkt mogelijk verrassing te plannen. Daarbij zouden de volgende vraagpunten achtereenvolgens de revue moeten passeren:

- wat is ons doel?
- op wie is de verrassing gericht?
- welke psychologische parameters zijn van belang, met andere woorden: hoe ziet ons doelwit de omgeving en welke emoties zullen in samenhang daarmee het door ons gewenste gedrag teweegbrengen?
- welk „verhaal” is nodig?
- welke technieken gebruiken wij om dit verhaal over te brengen?
- hoe krijgen wij informatie over de mate waarin het verhaal voor waar wordt aangenomen?

Schr. constateert, dat de psychologische benadering de volgende bijdragen kan geven aan het voorbereiden van het gebruik van verrassing:

- het verschaffen van een basis om de geesteshouding en het gedrag van de tegenstander te begrijpen;
- het verschaffen van een basis om de psychologische parameters te modifieren door inzicht te verschaffen in welke informatie of gebeurtenissen de geest of het gedrag van de tegenstander zullen beïnvloeden;

— het verschaffen van een basis voor het selecteren en het opleiden van specialisten op het gebied van verrassing.

R. W. Bloom — Military surprise: why we need a scientific approach. *Air Univ. Rev.* 35(1984)(5)17.

J. M. J. Bosch, maj cav

Naschrift

Van belang in bovengenoemd artikel is met name de onderkende driehoeksverhouding tussen de spelers. Veelal blijven bij beschouwingen over verrassing en misleiding „de anderen” buiten beschouwing.

Meer informatie over de diverse technieken die toepasbaar zijn is te vinden in: B. Whaley — Toward a general theory of deception. *J. Strat. Studies* 9(1982)(5)178. De Sovjetrussische opvattingen worden behandeld door: J. A. Stevens en H. S. Marsh — Surprise and deception in Soviet military thought. *Mil. Rev.* 62(1982)(6)2; (7)24. Voor Whaley staat deceptie gelijk met goochelkunst. Interessant is in dit licht, dat in 1983 verscheen: D. Fisher — The war magician. How Jaspas Maskeleyne and his magic gang altered the course of World War II. Coward, McCann & Geoghean, New York, 315 blz., prijs \$ 16,95. Dit boek richt zich op de misleiding bij de strijd in Noord-Afrika en in het bijzonder op de ondersteuning van de slag bij El Alamein. B.

Gewondentransport

In noodsituaties kunnen improvisaties redding brengen. Uit deze optiek is door de Geneeskundige Troepen gezocht naar een mogelijkheid om in een YA4440 een zo groot mogelijk aantal patiënten in een slag af te voeren onder medisch acceptabele omstandigheden. Beschreven wordt hoe in ca. 15 minuten een dergelijk voertuig kan worden ingericht voor het geïmproviseerd vervoer van maximaal 16 patiënten. Voor het ombouwen blijven nodig: de organieke voertuiguitrusting (met name de sjobanden), rondhout en, uiteraard, de

draagbaren. Geconstateerd werd dat het voertuig naar behoefte geheel, voor 2/3 of voor 1/3 voor dit transport kan worden ingericht. Deze oplossing lijkt van belang voor alle eenheden die over dit voertuigtype beschikken.

B. A. A. Graus — Gewondentransport per YA4440. *Polsslag* 18(1984)(5)2. J. M. J. B.

Munitie

Een van de belangrijkste logistieke problemen tijdens het gevecht is de munitiebevoorrading. Schr. behandelt het munitieverbruik van het Duitse leger tijdens de Tweede Wereldoorlog, met name het bevoorradingssysteem, de relatie tussen productie en optreden, veranderingen in toewijzingsnormen op grond van de diverse gevechtservaringen en de relatie tussen behoefte en wijze van optreden. Bij het bevoorradingssysteem speelden de factoren tijd en ruimte een grote rol. In de oorlog met de Sovjet-Unie varieerde de transporttijd per trein van acht dagen tot drie weken. Zelfs bijzondere en met voorrang behandelde transporten kwamen pas na gemiddeld drie dagen in het achtergebied van een legergroep aan. Om een indicatie te geven van de omvang van de bevoorradingproblematiek: in de periode tussen 22 juni 1941 en 30 november 1943 (29 maanden) bedroeg het verbruik aan munitie ca. 3.556.000 t. Hiervan was 64% artilleriemunitie boven de 150 mm. Productie en behoefte bleken niet op elkaar te zijn afgestemd. Wordt 1940 als basisjaar genomen (100%) dan blijkt de totale munitieproductie in 1941 nauwelijks 1% te zijn gestegen. Bedroeg de productie voor het leger in 1940 nog 865.000 t, in

Deze rubriek bevat uittreksels uit binnen- en buitenlandse publicaties. De verantwoordelijkheid van de redactie beperkt zich tot een juiste weergave van de inhoud van de artikelen.

1941 nog slechts 540.000 t. Ingegaan wordt op de ontwikkeling van de toewijzingsnormen op grond van de gevechtservaringen vanaf 1939. Uit een van de opgenomen overzichten (de gemiddelde behoefte per 10 dagen per wapen resp. per loop naar de stand van eind 1943) komt duidelijk de grotere munitiebehoefte naar voren tijdens het voeren van het verdedigend gevecht. Schr. constateert dat voorspellingen over het werkelijke munitieverbruik maar beperkt zijn te geven. Dit verbruik wordt beïnvloed door een groot aantal factoren, zoals weer, terrein, tijdstip, gevecht, psychologische toestand troepen, optreden vijand en feitelijke bevoorradingstoestand.

G. Donat — Der Munitionsverbrauch des deutschen Heeres im Zweiten Weltkrieg. *Oesterr. Mil. Z.* 22(1984)(4)330. J. M. J. B.

Keuringen

Dit onderwerp kwam aan de orde op de achtste Militair Geneeskundige Dag, op 4 april 1984. De toenmalige sous-chef personeelszaken DPKL, bgen H. Leeftang, gaat in zijn inleiding „Eisen die de militaire personeelsdienst stelt met betrekking tot keuringen” in op de wensen van de directie. Hij besteedt aandacht aan zowel de opkomstkeuring als de keuring tijdens de carrière. Kol A. D. Zijdeveld behandelt de keuringen van actief dienende militairen van de KL. Vrij uitgebreid wordt ingegaan op de uit het AMAR voortvloeiende procedure als gevolg van een (her)keuring. Ook de mogelijkheden om bezwaar aan te tekenen tegen een ongeschiktheidsverklaring kwamen aan de orde. Kol H. H. M. van den Biggelaar behandelt de vliegerkeuring bij de KLu. Zijn conclusie is dat vliegmedische keuringen en begeleiding van de vlieger noodzakelijk zijn om de vlieger optimaal te laten functioneren in een hem principieel bedreigend milieu.

Ned. Mil. Geneesk. Tijdschr. 37 (1984)(5)141. J. M. J. B.